

ב"ה, טבת - הי' תהא שנת פלאות גדולות

- שנת הקהל -

קובץ מפרשים

< חוברת שלישית >

גיטין פרק ראשון

ג, ב - ה, א

- סיכום יסודות סוגיית עדים ועדי חתימה' ועדי מסירה' -

שם התלמיד: _____

ב"ה

פתח דבר

יחי אדוננו מורינו ורבינו מלך המשיח לעולם ועד!

בס"ד מוציאים אנו לאור את 'קובץ מפרשים' השלישי למסכת גיטין [בהמשך לבי' קבצים שיו"ל על מסכת בבא-בתרא, ח' על מסכת בבא-קמא, ד' קבצים על פסחים וכ-80 'הספקים יומיים' על פסחים, חמשה קובצים על מסכת קידושין, ששה קבצים על מסכת בבא מציעא ועשרה על מסכת שבת].

בקובץ זה נמצאת במרכז הסוגיה היסודית האם 'עד מסירה כרתי' או 'עדי חתימה כרתי'. לצורך זה הוקדשה מרבית החוברת. תחילת החוברת עוסקת בהגדרת הדברים באופן כללי והבאת יסודי המפרשים בנושא ורק לאחר מכן באים המפרשים 'על הדף'. יוער: בחלק זה של החוברת הבאנו הרבה פעמים את חידושי אחרונים-האחרונים העוסקים רבות בהגדרת והבהרת הדברים הנמצאים אצל הראשונים כמלאכים אבל בסגנון קצר ובמיוחד הבאנו את שיעוריו הבהירים של הגר"נ פרצוביץ.

כל האחרונים הובאו כאן עם כותרות וכן עם שינויי לשון להבנה טובה, כל השינויים נעשו על דעת המערכת בלבד ויתכן כי בחלק מהדברים לא הובנו הדברים כראוי

בי'הוספה' הבאנו שוב את כל השקלא וטריא של כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א עם הגר"י הורביץ בענין 'הגט מצפת' שם מתחדשים חידושים יסודיים ביותר (בקובץ שיו"ל לתשרי תשפ"ג נדפסו בהערות לאגרות כמה ענינים שלא בתכלית העיון וכאן הוספנו וחידדנו יותר את הדברים). אשרנו שזכינו להבהרות מאירות בתורתו של משיח בסוגיה עמוקה זו. כמו כן במהות גדרי עדות זכינו לליקוט בחלק יט (שופטים) המתפרסם כאן לראשונה עם פיענוח מלא למראי המקומות (בחלק הנגלה של השיחה) – נערכו ע"י הת' שניאור זלמן שי' גדסי.

הננו לחזור ולהדגיש כי חוברות אלו הם מהדורה נסיונית וראשונית בחדשנותם ונבקש את קהל הלומדים ובפרט תלמידי התמימים ההוגים בסוגיות האמורות להאיר ולהעיר ויתכן ומחמת המהירות וכו' ייתכנו שגיאות הדפוס ובהבנה.

כל הנ"ל נלקט ונערך ע"י ראש הישיבה הרב שמעון שי' ויצהנדר בהשתתפות הרב אלחנן שי' רקובר ר"מ שיעור ג' לעיונא; הרב חיים שי' טל ר"מ שיעור א' לעיונא; הרב יוסף יצחק שי' רוד ר"מ שיעור א' לעיונא ואחראי תוכנית לימודים.

ובזכות הלימוד בשלושים ימי ההכנה ליום הגדול והקדוש יו"ד שבט, ויום האחד עשר בו, שענינו של חודש זה 'וקם שבט מישראלי' ענינו של רב ומלך – וכמבואר בתורתו של כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א – ובמיוחד בדי"ה ונחה תשכ"ה, ועוד ועיקר בלקו"ש חל"ה ויגש שבשני ענינים אלו נוגע קבלת מלכותו – ועד לביאור בקונטרס ל"ג בעומר תנש"א שהאיחוד בין נגלה לחסידות הוא 'נפלאות מתורתך' שיתגלו בשלימות בהתגלותו המיידית של כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א. **יחי אדוננו מורנו ורבינו מלך המשיח לעולם ועד!**

הקדמה כללית – עדי קיום ועדי בירור והודאת בעל דין

אחד העניינים המרכזיים שבמסכת גיטין הוא ענין ה"עדים" בכלל ו"עדי הגט" בפרט. נידון זה רבו פארותיו לכמה וכמה סוגיות בש"ס ונידונים רבים בהלכה.

בסוגיות שבמסכתין אנו מבחינים בשני "סוגים" של עדים: סוג אחד הוא העדים שבשעת כתיבת הגט ומסירתו, שהם או "עדי חתימה" או "עדי מסירה". והסוג השני הוא עדים שעל ידיהם הבית דין מברר אודות צורת ואופן כתיבת הגט - האם נכתב כהלכה - או אודות מינוי השליח שהביא גט זה ממדינת הים-האם אכן נתמנה על ידי הבעל לשם גרושי אשה זו שבפנינו.

כמו כן מצינו לגבי קידושין נידונים דומים: קידושין צריכים להעשות בנוכחות שני עדים. עלינו לדעת מהו דינם של קידושין שנעשו שלא בפני עדים כשרים כאשר הן הבעל והן האשה מודים שהיה מעשה קידושין. נידון נוסף הוא כאשר הקידושין אכן נעשו בפני עדים אולם איננו יודעים האם אכן אדם זה הוא שקידש אשה פלונית והאם הטבעת בה קידש אכן היתה שוה פרוטה וכיוצא בזה.

מלבד זאת מוצאים אנו דיון נרחב אודות המושג 'הודאת בעל דין כמאה עדים' מה גדרם של דברים אלו.

בבואנו להגדיר את סוגי העדות הנ"ל עלינו לברר גם כן את השאלה היסודית: האם העדים המעידים בדיני גיטין וקידושין, שונים המה במהות עדותם מעדים המעידים בדיני ממונות. והאם החלוקה בין סוגי העדים השונים קיימת גם בעדים המעידים בענייני ממן כגון בדיני הלוואות או בדיני נזיקין או בדיני קניית ומכירת חפצים או קרקעות.

הגדרת שני הסוגים הללו של העדים מבוארת בראשונים ובאחרונים וכמו כן בספרי הפוסקים לדורותיהם באריכות, ומתוך ההגדרות האמורות ישנן הרבה "נפקא מינא" להלכה.

הסוג הראשון של העדים נקרא "עדי קיום" - על שם הפסוק 'על פי שנים עדים יקום דבר'.

הסוג השני של העדים נקרא "עדי בירור" והוא מלשון חז"ל בקידושין (סה, ב) 'לא איברי סהדי אלא לשיקרי' - היינו לבירור הדבר.

"עדי קיום" הם עדים שמטרת עדותם היא להחיל על הדבר את ה"חלות" הנדרשת לקיומו ולשמו. תפקידם הוא – כשם – לקיים ו"לעשות" את העניין שלשמו הם מעידים.

"עדי בירור" הם עדים שמטרת עדותם הוא להודיע ולספר לנו אודות העניין שבו אנו דנים, האם אכן נעשה, באיזה אופן נעשה, ועל ידי מי נעשה. תפקידם הוא – כשם – לעזור לנו "לברר" אודות מה שנעשה ונפעל – שלא על ידם אלא על ידי ה"בעל דין" – האם נעשה אכן כפי שבעלי הדין טוענים.

כמה נפקא מינות יסודיות קיימות שני סוגי העדים ובראשם: גט וקידושין שגם הבעל וגם האשה מודים בו, מדוע זקוקים כלל ל'עדים' על המעשה, ובעומק יותר: זה גופא שזקוקים בגיטין וקידושין לעדים – האם זה מעצם חלות המושג 'גט' ו'קידושין', או שהוא דין צדדי של 'אין לך דבר שבערוה פחות משנים' ועוד כיוצ"ב.

[עוד נפקא מינא מרכזית למעשה המגדירה במדוייק את מהות ההבדל שבין שני סוגי העדים הנ"ל – שהם עדי קיום ועדי בירור – הוא הנידון לגבי הכלל הידוע "תוך כדי דיבור כדיבור דמי". לאמור: כל דבר שעשו אותו או שאמרוהו בסמוך לדבר שנעשה או דובר לפני כן, וסמיכות הדברים הללו היא בתוך שיעור שהוא "כדי דיבור" –] הזמן שבו ניתן לומר את המילים "שלום עליך מורי ורבי" [נחשב בדרך כלל כאילו המעשה או הדיבור השני נעשו כביכול "ביחד" עם המעשה או הדיבור הראשון. ומכיון שכך, כשם שניתן לבטל את המעשה או הדיבור המסויים "תוך כדי" אמירתו או עשייתו, כך ניתן – במקרים מסויימים – לבטלו גם לאחר שהיה מועטת בזמן של "כדי דיבור"]

העיון והלימוד בחומר שלפנינו ילמדנו את התשובות לשאלות הנ"ל ואת יסודות ה"לומדות" וגדרי ההלכות בסוגיות האמורות. ואכן זכינו לשיחת קודש יסודית ביותר בענין זה והיא מובאת בראש הקובץ¹.

עדות בגיטין וההבדל מעדי ממון - הקדמה כללית

1. קצות החושן² (סימן רמא סעיף קטן א'):

¹ בנושא זה קיים ביאור בהיר ב'שערי יושר' להגר"ש שקאפ שער ו' סימן יד ושער ז' סימן א' וכמה מדבריו מבהירים ומאירים מאד את תוכן השיחה. מטעמים טכניים בלבד לא הצלחנו להביא כל דבריו הארוכים בקובץ ויודפס בישיבה בפני עצמו.

² מאת הגאון הנודע רבי אריה לייב העלר [מעניין כי משך ימי חייו דמו לימי חייו הוד כ"ק אדמו"ר הזקן. אף הוא נולד בשנת תק"ה ונסתלק בטבת תקע"ג]. על

שייכותו ודעתו על החסידות ותורתה מצינו כמה סיפורים מהם עולה כי בסוף ימיו התבטא בביטויים מפליאים על החסידות ולהעיר כי בהקדמה לספר עבודת הלוויים (סג"ל גולדברג, לודז' תרצ"ד) מובא כדברים האלה:

"ושמעתי . . . בשם כ"ק אדמו"ר הגה"ק רשכבה"ג זצוקללה"ה מסאנז שאמר על ספר קצות החושן ז"ל שנתקבל כל כך בעולם, וכבר היו גאונים וגדולים ממנו ולא זכה לזה אלא שלימוד קצות החושן היה ביראה גדולה, וקודם שישב ללמוד היה דרכו שהלך בחדר מיוחד ועשה תשובה בבכיה עצומה שלא יהיה בכלל ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי".

והנה ניתן להבחין בהקדמתו לספרו כמה נקודות מהשקפת החסידות על לימוד התורה, ועוד ועיקר שכותב דבר נפלא שלאחר שכתב כל ספרו יצא לאור ספרו של הגאון רבי יהונתן אייבשיץ 'אורים ותומים' וכאשר ראה בספר שם ענינים שכתב אף הוא, מחק מספרו את אותם ענינים. להלן כמה קטעים מההקדמה [ולהעיר כי בקונטרס ענינה של תורת החסידות מביא כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א את דברי הקצות החושן שמביא מהזהר לגבי השבת פקדון ומקשר זאת ליחידה' שגם השכל שבתורה הוא אלוקות ובהקדמת הספר אכן רוב דבריו נסובים סביב יסוד זה שבקונטרס ענינה של תורת החסידות! להלן כמה קטעים מההקדמה:

"אשתחווה אלהי קדם. רוכב בשמי שמי קדם. יושב הכרובים מלכי מקדם. הגדלת חסדך עלי צעיר רודם. למען אבותי אשר התהלכו לפניך בתמים . . . לא בצדקתי וביושר לבבי. כי אם בזכותא דידהו ובזכות אבא מארי מרי' דעובדן וחד מבני עליה . . . בזוהר בראשית ר"ש פתח ואשים דברי בפיך כמה אית ליה לבר נש לאשתדלא באורייתא יממא ולילא בגין דקב"ה ציית לקליהון דאינון דמתעסקין באורייתא על ידא . . . וזה הוא שאלתו ובקשתו של דוד המלך ע"ה שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנועם ה' הוא פנימיות התורה וסודותיה ולבקר בהיכלו הוא נגליות התורה ושלא יקנאון ביה אמר כי יצפנני בסוכו. אמנם לזאת יחרד איש פן ידבר בתורה בדברים אשר לא כן ושכל האנושי לואה להשיג האמת ובפרט כוונת התורה שרפים ואופנים לא השיגו אלקים הבין דרכה . . . אך לא נתנה התורה למלאכי השרת ואל האדם נתנה אשר לו שכל האנושי ונתן לנו הקדוש ברוך הוא התורה ברוב רחמיו וחסדיו כפי הכרעת שכל האנושי גם כי אינו אמת בערך השכלים הנבדלים.

[מביא מדרשות הר"ן כנ"ל וממשיך:]

קידושין סה, ב: אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב המקדש בעד אחד אין חוששין לקידושיו ואפילו שניהם מודים . . מאי הוה עלה: רב כהנא אמר אין חוששין לקידושיו רב פפא אמר חוששין לקדושיו אמר ליה רב אשי לרב כהנא מאי דעתך דילפת דבר דבר מממון אי מה להלן הודאת בעל דין כמאה עדים דמי [רש"י: דכתיב: 'אשר יאמר כי הוא זה' - הרי שסמך על מקצת הודאתו], אף כאן הודאת בעל דין כמאה עדים דמי אמר ליה התם [בממונות] לא קא חייב לאחרני [רש"י: אינו חב לאחרים בהודאתו זו שאין נפסד אלא הוא] הכא קא חייב לאחרני [רש"י: שקרובותיה נאסרו בו וקרוביו נאסרין בה].

מר זוטרא ורב אדא סבא בני דרב מרי בר איסור פליג ניכסייהו בהדי הדדי אתו לקמיה דרב אשי אמרו ליה: על פי שני עדים [רש"י: שהצריכה תורה למאי הלכתא הצריך עדים משום דאי בעי למיהדר ולומר לא כך היה לא יוכל לומר כן

וכל הרואה זה ישתומם ולבבו יחרד. אם בני עליה שזכו להיות מבני מתיבתא העליונים. לפני אדון האדונים. לא השלימו שכלם שכל האנושי מפני עומק המושג וקוצר המשיגים. או מהתרשלות בלימוד התורה בחייהם ואם הראשונים כמלאכים ומה יעשו חלושי השכל כמונו אשר בטרדת הזמן טרודים. ובעתות הפנאי שוכן ענן העצלות עליהם. בהתרפות מן התורה ידיהם . .

ובזה יובן הא דאיתא בזוהר מחידושי אורייתא דבורא ארץ חדשה ומי יבא אחרי המלך את אשר כבר עשהו ולחדש דבר מעתה והכל ברא הקדוש ברוך הוא חוץ מן השקר שבני אדם בודין מלבן ומאן דמשקר ח"ו אין זה חידושי תורה והאמת כבר היה אבל הקדוש ברוך הוא בחר בנו ונתן לנו את התורה כפי הכרעת שכל האנושי אף על פי שאינו אמת וא"כ המחדשו הוא חידוש גמור רק שיהיה אמת בהכרעת שכל האנושי וזו שהראה הקדוש ברוך הוא כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש כי נתחדשו הדברים על פי התלמיד המחדשו.

. . והרבה יגעתי בחיבורי זה ובדרישות חקרתי ובבדיקות אחר כל מקור וחוצב ההלכה בתכלית העיון ואחר שיצא לאור עולם ספר אורים ותומים וראיתי שהגאון המחבר הפליא לעשות עברתי על קונטרסים שלי וכל מה שמצאתי מהן בספר הנזכר עברתי קולמסי עליהם: ואגב עיוני הצצתי בו בין החרכים וראתה עיני בדברים הנוגעים לעיקרא דדינא אשר לבבי לא כן תדמה. וכל כה"ג ראיתי להזכיר טעמו וטעמא דידי והרואה יבחר . . וקראתי שם החיבור ה"ה קצות החשן על שם עניינו [כלומר שהוא ביאור על חושן משפט ורק ב'קצה' של החושן]...".

שאלו יעידום הוא שהצרכים הכתוב עדים ואנו אין אנו שקרנים ולא הדרינן בן ואין אנו צריכין עדים] אמר רחמנא, דאי בעי למיהדר לא מצי הדרי בהו ואנן לא הדרי, או דלמא [רש"י: שאפילו הם מודים אין דבריהם קיימים אלא בעדים ונמצא אני מחזיק בשלו והוא בשלי שאין חלוקתנו כלום] לא מקיימא מלתא אלא בסהדי, אמר להו לא איברו סהדי אלא לשקרי [רש"י: הכופרים בדברים לומר לא כן הוא. בתוס': לא איברו סהדי אלא לשקרי. מכאן אמר ר"ת דאין צריך עדים לעשות קנין].

רשב"א:

אמר ליה רב אשי לרב כהנא מאי דעתך דילפת דבר דבר מממון אי מה להלן הודאת בעל דין כמאה עדים דמי אף כאן הודאת בע"ד כמאה עדים, אמר ליה התם לא מחייבא לאחרני הכא מחייבא לאחרני. פירש רש"י ז"ל: הכא קא מחייבי לאחרני שקרובותיה נאסרות בו וקרובותיו נאסרין בה.

וקשיא לי: אי הכי גר וגירות ואי נמי מי שאין להם קרובים - שיאסרו מחמת קדושיהן [שהרי] לא מחייבא לאחרני [וממילא] נימא הודאת בעל דין כמאה עדים, ואם תאמר כיון דבעלמא מחייבא לאחרני אף במקום דלא מחייבא לאחרני לא מהימנא כדי שלא יאמרו מי שאין להם קרובים נאמנת שיש להם אינה נאמנת, והא גבי ממון נמי הכי הוא דבמקום שחב לאחרים אינו נאמן כדאיתא בפרק האשה שנתאלמנה, ומסתברא דה"פ מחייבא לאחרני דנאסרה אכו"ע בהודאתה זו ואין לך מודה שנתקדשה שאינה מחייבת אחרים, וכן פי' ר"ח ז"ל פעמים שבה אחר וקדשה ונמצאת בהודאתה מחייבת לאחרים, ע"כ.

[ממשיך להקשות ולהוכיח שאי אפשר לפרש 'שחב לאחרני' היינו שלפעמים הקידושין יוצרים כלפי הזולת חוב, שהרי כאמור גם בממון פעמים זה יוצר חוב וכן לפעמים אינו יוצר חוב ולכן מפרש את כל המושג 'חב לאחרני' באופן אחר ולדבריו עצם המושג קידושין הוא מושג של 'חוב' וממילא לא שייך בזה הודאת בעל דין:]

ויש לומר דגבי ממון דאי לאו דכתב רחמנא 'אשר יאמר כי הוא זה' דמיניה גמרינן הודאת בעל דין [כדברי רש"י כאן] הווא אמינא דלעולם לא מיקיימא מלתא אלא בסהדי משום דכתיב 'על פי שנים עדים או שלשה עדים יקום דבר', וכדאיסתפקא מלתא למר זוטרא ורב אחא דבסמוך, אלא דאתא 'כי הוא זה' וגלי לן ד'יקום דבר' במקום דאיכא חובה לאחרני כתיב והלכך עריות דכתיב בהו 'דבר' על כרחין לצד ממון שיש בו חובה הוקשו ולא לצד ממון שאין בו חובה ולומר דלא מקיימא להו מלתא אלא במקיימי דבר ומשום דאית בהו כעין חוב לאחרני אקשינהו לצד ממון דאית ביה חובה ולא שתהא חובתו של זה כזה דזה חב ממש

וזה אינו חב ממש כדאמרן, ותדע לך דאלו חב לאחרים ממש אף על גב דאמר כזה וכזה היה ובפני עדים הי' והלכו להם למדינת הים אינו נאמן, ואלו הכא אי אמרה נתקדשתי בפני שנים והלכו להם למדינת הים או שמתו נאמנת דאן לא קפדי' אלא שתתקדש באפי סהדי וכיון דאמרה דהכי הוה נאמנת דהא לא מחייבא ממש לאחרני, ומיהו עיקר מלתא לא מקיימא אלא במקיימי דבר והודאתה כמי שאינה אף על פי שהיא נאמנת שנתקדשה לו, כנ"ל [פירוש דבריו: יש לנו שני פסוקים העוסקים בדרך להאמין לנתבעים – א. 'כי הוא זה' – הודאת פיו' ועל פי שנים עדים' והנה במה שונים המקרים זה מזה? מוכרחים לומר כי הי'על פי שנים עדים' עוסק במקום שישנה הכחשה, כלומר שהדבר יוצר חובה על אחרים [כדברי הגמרא שם לפני זה] והפסוק העוסק בהודאת עצמו עוסק במקרה שאין חובה לאחרים, והנה כאשר באנו להקיש עריות לממון הרי הקשנו מהמילה 'דבר' ותיבה זו נמצאת רק בפרשת ממונות שיש בהם חוב לאחרים (הכחשה) וממילא אנו רואים כי רק חלק זה נלמד לעריות. ולפי זה משמעות הש"ס 'התם חב לאחרני' משמעה – שהלימוד דבר – דבר' שייך רק בחב לאחרני ורק משם למדים לעריות].

שלחן ערוך (חשן משפט סימן רמא סעיף א'): הנותן מתנה לחבירו, בין קרקע בין מטלטלין, אין המקבל זוכה בה אלא באחד מהדרכים שהקונה זוכה בהם. וכיון שקנה באחד מהדרכים ההם - אפילו שלא בפני עדים - קנה, אם שניהם מודים.

קצות החושן (שם סעיף קטן א'): אם שניהם מודים. ומשום דלא איברי סהדי אלא לשקרי. ואיכא למידק מאי שנא בגיטין וקידושין דבעינן שני עדים על גוף המעשה³ ובינו לבינה לאו כלום הוא ואפילו שניהם מודים, וילפינן לה פרק האומר (קידושין) דף ס"ה (ע"ב) דבר דבר מממון, וכיון דגבי ממון מתקיים המעשה בלי עדים כל שהענין אמת, וקידושין וגיטין דמממון יליף לא נתקיים המעשה בלי עדים. ונתקשיתי בזה עד שמצאתי קושיא זו בחידושי הרשב"א פרק האומר שם (ד"ה א"ל), ועיין שם שכתב דיליף דבר דבר מממון במקום הכחשה דצריך שני עדים, הכי נמי בעינן בקידושין וגיטין שני עדים על גוף המעשה אפילו שניהם מודים וע"ש⁴.

³ משמעות דבריו 'גוף המעשה' מתפרש בלקוטי שיחות שכוונתו שהדבר עצמו 'מתקיים' רק על ידי העדים ולא רק בתורת 'לא איברי סהדי אלא לשקרי'.

⁴ עיין לעיל כיצד פירשנו את לשון הרשב"א שתתאים לדרך בה הקצות החושן ביאר את דבריו, למרות שאין הרשב"א משתמש בלשון 'הכחשה' ורק ב'חוב'.

שוב מצאתי בשיטה מקובצת⁵ פרק איזהו נשך (בי"מ ס, ב ד"ה וז"ל הרא"ש) וז"ל: ויש לנו כיוצא בזה לפי דעתי בקידושין דגמירי עריות ב'דבר' – 'דבר' מממון, ומינה אמרינן אפילו קידשה בעד אחד ושניהם מודים אינה מקודשת דילפי דבר דבר מממון, כתיב הכא (דברים כד, א) כי מצא בה ערות דבר וכתיב התם (שם יט, טו) על פי שנים) עדים יקום דבר, [וממשיך להקשות דאם למדים עריות מממון נלמד גם את דין הודאת בעל דין מממון?]: ואילו עריות מענין ממון [גמרינן] כששניהם מודים אמאי אינה מקודשת דהא גבי ממון הודאת בעל דין כמאה עדים [ומתריך]: אלא דהתם לא ילפינן עריות מממון אלא ממקום שנאמר בממון 'דבר' דהיינו על פי שנים עדים, והתם במקום הכחשה [כלומר שהשני מכחיש את דבריו והעדים באים להעיד על הכחשה זו – כדברי הגמרא בקידושין שם], ומהאי דוכתא דוקא הוא דילפינן מה התם על פי עדים אף עריות דוקא על פי עדים כממון במקום הכחשה עכ"ל [ולפי דברי השיטמ"ק הלימוד של עדים בעריות הוא לא באופן כללי, אלא דווקא רק בצורה שבה הוא מפורש בפסוק 'דבר' בממון – היינו במקרה של הכחשת צד אחד, אבל את דין ההודאה של האדם לא למדים משם].

ואכתי לא אתברר לעניות דעתי, דהיא גופה מנלן דדבר דכתיב בערוה הוא לגוף המעשה ולמילף מהך דבר דממון דכתיב במקום הכחשה, נימא דהך 'דבר' דכתיב בעריות נמי במקום הכחשה וקמ"ל דאע"ג דעד אחד נאמן באיסורין הא בעריות בעינן שני עדים כמו בממון. ועוד קשה לי טובא בהא דפריך שם (קידושין) דף ס"ה בהא דאמרו שם (ע"א) המקדש בעד אחד אין חוששין לקידושין ואפילו שניהם מודים, ואמר ליה רב אשי לרב כהנא מה דעתך דילפת דבר דבר מממון אי מה להלן הודאת בעל דין כמאה עדים אף כאן הודאת בע"ד כמאה עדים, אמר ליה התם לא חייב לאחריני הכא קא חייב לאחריני. הא תיפוק ליה דיליף דבר דבר מממון במקום הכחשה.

ולכן נראה לעניות דעתי בזה לפי מה שכתבתי בסימן ל"ד סעיף קטן ד' בהא דקיימא לן הודאת בע"ד כמאה עדים אינה משום מתנה כמו שעלה על דעת

מבין הקצוה"ח שהיינו הך. וראה לשונו של ה'אור שמח' שיובא להלן שכתב בתוך דבריו על רשב"א זה: "ובכל זה עמד הרשב"א בחידושיו, והאריך בדבריו שאינם מספיקים לקוצר דעתינו להשקיט המבוכה שנסתבכו בזה".

⁵ בשיטה מקובצת מביא שם ענין זה בשם הרשב"א וא"כ לכאורה דברי השיטמ"ק שהביא נועדו להבהיר ולחדד את דברי הרשב"א שהביא בתחילה, אלא שבסגנון נוסף. ויל"ע.

מוהר"י ן' לב⁶ (ספר א' סי' י"ט), אלא עיקר הטעם משום דהתורה האמינה לכל אדם על עצמו כמאה עדים על אחרים, והיינו נמי טעמא דאומר פתח פתוח מצאתי נאמן לאוסרה משום דשויה אנפשיה חתיכה דאיסורא (כתובות ט, א) [כמו כן] דאינו משום נדר וכמו שעלה על דעת מוהר"י (חלק אה"ע סי' א') אלא משום דהתורה האמינתו לכל אדם על עצמו, ואפילו עבד ושפחה דפסילי לעדות היינו לאחרים אבל על עצמן התורה האמינה לכל פסולי עדות. וע"ש שכתבנו דאבוהן דכולהן - 'כי הוא זה' (שמות כב, ח) דכתיב במודה במקצת, וכמו שכתב רש"י (קידושין) דף ס"ה (ע"ב ד"ה הודאת בעל דין וז"ל: הודאת בעל דין כמאה עדים דכתיב אשר יאמר כי הוא זה הרי שסמך על מקצת הודאתו עכ"ל), ומזה הוכחנו שם בסימן ל"ד דמודה במקצת ע"כ אינו משום מתנה כמ"ש מוהר"י ן' לב, דכופר בכל ומחייב עצמו בפני ב"ד בחמשים אין זה מחויב שבועה, אלא על כרחך דהתורה האמינה להודאת בעל דין ומשום הכי מחויב שבועה על השאר כיון דמודה במקצת הטענה וע"ש.

נלאחר שביאר דעתו בגדר 'הודאת בעל דין' שהוא מאותו הגדר של עדים ואף הודאה זו יוצרת קיום בגוף המעשה, חוזר לבאר את עיקר קושייתו מדוע לא למדים עריות מממון גם לגבי הודאת בעל דין:

ולפי זה נראה הא דכתיב 'על פי שנים' עדים יקום דבר' היינו דבלא עדים לא מתקיים דבר כלל, אלא דגבי ממון דבעל דין נאמן כמאה עדים והרי עדיו עמו

[במאמר המוסגר – אם מאמינים לו מדוע מחייבים אותו שבועה על המקצת שאינו מודה? על כך מתרץ:] ואף על גב דהשתא מכחיש מחויב שבועה, דהווא ליה כאומר קדשתיך בפני פלוני ופלוני והלכו למדינת הים דנאסר בקרובותיה]

ואם כן בממון מתקיים המעשה על פי הבעל דין שהוא כמאה עדים, דעיקרא דמלתא דצריך עדים בגוף הקידושין הוא בכדי שיוודע לעלמא⁷ וכמ"ש הר"ן פרק

⁶ רבי יוסף בן דוד אבן לב (נסתלק ה'ש"מ).

⁷ דברים אלו של הקצות החושן נראים כסותרים ליסודו: בתחילה מבאר כי לאמיתותו של דבר גם עדים וגם הודאת בעל דין הם 'לצורך המעשה' ובלשון הלקו"ש 'עדי קיום' – אולם לאחר מכן מבאר כי כל עדות זו היא רק עבור הידיעה בעלמא ולא עבור עצם חלות המעשה, ובאחרוני-האחרונים (קובץ שיעורים* בבא בתרא קז) ביארו זאת בשני דרכים: א. גם בקידושין מהות הצורך בעדים הוא עבור ה'עלמא' שהרי הקידושין אינם דבר 'אישי' בין האיש לאישה, אלא יש להם השלכה לכל העולם כולו ובכזה מצב הרי ה'קיום' של הקידושין הוא רק בעדים שהרי דרך העדים ה'עלמא' ידעו על הקידושין וכך יוצר האיסור על 'כולי עלמא'

המגרש (גיטין מח, א בדפי הרי"ף) בהא דמהני עדי חתימה בלא עדי מסירה לדידן דקי"ל כרי אלעזר דאמר עדי מסירה כרתי (שם פו, א), ע"ש ז"ל:

"וומעתה מה שמודה ר' אלעזר דגט החתום בעדים כורת אף על פי שלא ניתן בעדי מסירה כמו שמוכחות כל אותן ראיות שכתבתי למעלה, לאו משום דסבירא ליה דעדי חתימה כרתי אלא שהמסירה כורתת מכיון שיש עדים על עיקר הדבר דהוי להו עדי חתימה כעדי מסירה, שהרי הגט יוצא מתחת ידה בעדים הללו ובידוע שהבעל מסר לה ונמצאו כאילו הן עצמן מעידין על המסירה" וע"ש.

וא"כ כל ש'בידוע' [כדברי הרי"ף האמורים] הווא ליה כעדים ממש. ועיין בסימן צ' ושם סעיף קטן ז' כתבנו מזה דסבירא ליה להרי"ף דמהני בקידושין וגיטין עדות בידיעה שלא על פי ראייה, ומשום הכי בממון דבעל דין כמאה עדים לא איברי סהדי אלא לשקרי דהא בעל דין הוא עד ונאמן כמאה עדים אצלנו, ו'בידוע' [הרי"ף] סגי הן בעדים ממש או בידיעה בלי ראייה, ואם כופר כיון דכבר נתקיים המעשה לפי דברי התובע צריך שבועה וכמו שנתבאר],

אבל בגיטין וקידושין דלא מהני הודאת בעל דין דלהימניה כמאה עדים ומשום דחייב לאחריני, בקידושין דאסר[ה] אקרובותיה ובגירושין (אסרן) [אסרה אכהן] כמ"ש תוס' בפ"ק דגיטין דף ד' (ע"א ד"ה דקיי"ל), וצריך עדים לגוף המעשה בכדי שידוע לעלמא, משום הכי צריך שני עדים כשרים. ואם כן יליף שפיר דבר דבר מממון מה התם על פי שנים עדים יקום דבר דאין קימה לדבר הן לקנין או לשאר מעשה אלא על פי עדים [מילים אלו הם יסוד הקצות החושן המשווה בין מהות העדות בממון למהות העדים בקידושין וגיטין שבשניהם העדים יוצרים 'קימה'], אלא דגבי ממון בעל דין הוא העד ובגיטין וקידושין בעי עדים כשרים משום דבעל דין אינו עד [כלומר לדעתו הרי גם הודאת בעל דין בממון יוצרת 'קיום' הדבר ולא רק הוכחה בלבד. ולפי כל הנ"ל מיישב את לשון הש"ס:].

[וראה דברים דומים בפני יהושע קידושין סה, ב שם שביאר כך את כל מהלך הגמרא]. ב. ביאורו של האור שמח – יובא להלן הערה 8. ג. לכל דברי הקצות החושן ויסודו כבר העיר כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א בשיחה בלקו"ש ח"י"ט – הובאה לעיל – הערה 18 לעיין בשו"ת חלקת יואב שחולק על עצם ביאורו. דבריו יובאו להלן הוספה ב' לקובץ.

* לגאון ר' אלחנן וסרמן, אודותיו וכו' ראה גם 'שמן ששון מתבריד' [ולהעיר לחביבותא דמילתא ובהשגח"פ כי המילים האחרונות המסיימות את כרך הלקוטי שיחות חלק מ[ילואים] (ח"א ע' 310) הם ציון לקובץ שיעורים "להר"א ווסרמן"]

וזה הוא דפריך בש"ס מה התם הודאת בעל דין כמאה עדים ומתקיים המעשה על פי בע"ד שהוא עדיו הכי נמי יתקיים המעשה על פי בעל דין, ולזה כתב רש"י הודאת בעל דין דכתיב כי הוא זה הרי שסמך התורה על הודאתו, וכמה פעמים שהוזכר בש"ס הודאת בעל דין כמאה עדים, ולא פירש רש"י בזה, ולפי מה שכתבנו כיון דפריך דנימא הודאת בע"ד כמאה עדים ושיתקיים המעשה על פי בע"ד, א"כ תו ליכא לפרש משום מתנה או משום נדר אלא דהתורה האמינתו כמאה עדים, לזה פירש רש"י מדכתיב כי הוא זה וכמ"ש. ולזה משני התם לא מחייב לאחרני בעל דין נאמן משום הכי לא איברי סהדי אלא לשקרי, אבל הכא מחייב לאחרני ולא יודע הדבר לעלמא על פי הודאתם כיון שאין נאמן בהודאתו וקיום דבר בעי עדים, להכי צריך עדים כשרים וכיון דלא נתקיים הדבר מש"ה מותר בקרובותיה. ועיין מ"ש בסימן קכ"ד סק"א ודו"ק⁸.

⁸ עומק העיון: ב'אור שמח' (הלכות אישות פרק ט' הלכה טז) הקשה כל הקושיות של הקצות החושן ולדבריו הדברים אינם מבוררים דים גם לאחרי הביאור ולכן מבהיר ומנסח את סוגי העדויות באופן נוסף – בחלק מהדברים אינם עולים בקנה אחד עם הקצוה"ח ועם עצם המושג 'עדי קיום' מול 'עדי בירור':

"כך נראה לי, דהנה יש שני ענינים, אחד מה שנתחייב האדם שלא מדעתו כמו נזיקין, נזקי גופו ונזקי ממונו, קנסות, שכל אלה חייבתו תורה שלא לרצונו, בזה אין צריך עדים רק אם מכחיש, לבד בקנס דהמרשיע עצמו פטור, בזה לא שייך לומר שאם היה הדבר שלא בפני עדים דאינו מחויב, דמה ענין קיום הדבר שנתהוה החיוב על פעולתו בלתי רצון וכוונה לעדות, ונתחייב האדם אם פעל זה, רק להודע הדבר צריך עדים, ואם יודע בעצמו שהוא מחויב צריך לשלם, ויש ענין שנעשה ע"י פעולה שלא תתכן בלי רצון האדם, כמו מתנה או מקח או התחייבות ושאר ענינים, בזה אמרו בש"ס (קידושין סה, ב) לא איברי סהדי אלא לשקרא, ומזה הוכיחו רבוותא דאין צריך לקנין עדים, וטעמא דמלתא דאיהו גמיר ומקנה אף בלא העדים, שאין דעתו לחזור, ואף בהודאה דעת רבים מפוסקים קדמונים דהודאה לא בעי שנים.

ונראה דיש שני ענינים, אחד מה שהוא זכות לזה וחוב להנותן, כמו נותן מתנה ומתחייב וכיוצא בזה, שומר וכיוצא בזה, בזה הנותן גמר ומקנה אף בלא עדים, שמצאנו שזכין לאדם שלא בפניו ושלא מדעתו אמרינן דזכות הוא לו, א"כ מכש"כ שלא יהדר בו המקבל מתנה, לכן גמר הנותן אף שלא בפני עדים.

ונראה נא גבי קדושין כתבו רבוותא קדמאי ומהם הרשב"א בפ"ח מגיטין (פא, ב ד"ה אלא), והובאו דבריו להלכה בא"ע בסימן מ"ב (סע"ג), דאם ראו העדים עסק

הקדושין אחורי הגדר, כיון שלא ראו אותם המקדש והמתקדשת תו לא הוי קדושין, כיון דאין קדושין בלא עדים תו לא נתכוונו לקדושין, ואנן סהדי דלא גמרו לכוון לשם קדושין, אף על גב דהמה אומרים דכוונו לקדושין אמרינן דאינו כן.

ולכאורה זהו תולדה מהסיבה מההלכה הקודמת, דאין קדושין בלא עדים אף על גב ששניהן מודים, ולעניותי נהפוך הוא, הסיבה להא דאין קדושין בלא עדים אף ששניהן מודים וכמו שביארנו, דבכל מקום הענין הוא זכות לאחד וחוב לשני, וא"כ אמרינן דהנותן גמר ליתן אף בלא עדים, ואף במכר שהוא מוכר לו החפץ והלוקח מתחייב בדמי החפץ הוא באמת הרכבת שני דברים, שהמוכר מכוון להדמים והלוקח מכוון להחפץ, וזכות של הלוקח בחפץ יכול להיות ע"י מתנה, וכן התחייבות המחיר להמוכר יכול להיות זולת החפץ, רק שהם הרכיבו שני הדברים, וכל אחד שחפצו להשיג זה בהמקח וזה בהכסף הוא זכות להמקבל, כמו הקבלת החפץ הוא זכות להלוקח, והמוכר גמר ומקנה ליה, וכן הלוקח מתחייב בהמחיר, שזה זכות להמוכר, בלב שלם, אף בלא עדים, רק שבצירוף שניהן שהם הרכיבו מרצונם הדברים זה בזה מסיבת זה לא הוי זכות גמור קבלת המקח להלוקח, שצריך ליתן דמים עבורו, והלוקח חפץ לחבירו שלא מדעתו לא עשה ולא כלום (ב"ק קב, ב), וגדולה מזו אמרו (חולין פג, א), אפילו בשגילה דעתו ונתן לו דינר, אם זיכה לו ע"י אחר בשאר ימות השנה חוב הוא, ובמק"א יבואר בזה ואכ"מ, רק בקדושין, ענין הקדושין, אם אין האשה מתרצה, הלא הקדושין הוא חוב לאשה, שאגידא ביה ואסורה לעלמא, ואף דאמרו (יבמות קיח, ב) ניחא לאשה למיתב טן דו כו', זה דוקא אם גילתה דעתה, אבל לקדשה שלא בפניה הלא חוב גמור הוי, וכן ענין הקדושין גופא להאיש הוי חוב אם אינו חפץ בה.

ועתה יתורץ הנ"ל:

א"כ אמרו דבלא עדים תו לא גמרי ומכווני לשם קדושין, דהיא חיישא שמא יכחיש האיש את הקדושין, ושמא יחזור בו, דאם לא ירצה הלא הוא חוב גדול אליו, וכן הוא לא גמיר לשם הקדושין, דחייש שמא תכחיש האשה ותחזור בה. ואם אינה רוצית בלב שלם הלא ליכא חוב גדול מזה, ואף אם יהיה לה כסף עבור הקדושין אין עיקר מגמתה אל הכסף, ועצם ענין הקדושין הוא המרכזי אליהם, והוא בעצמותו חוב למי שאינו רוצה, וכל זמן דלא ידעינן שהן רוצין הוא חוב גמור לכל אחד משניהן, וא"כ לא גמרי ומכווני לשם קדושין, דחיישי שמא יחזור אחד משניהן ויכחיש מעשה הקדושין, וכיון שאין מי שיעיד להעולם שהיא נתקדשה, ויכול הדבר להיות מוכחש, לא גמרי ומכווני לשם קדושין.

2. (תורתו של משיח - לקוטי שיחות חלק יט שופטים שיחה ד'):

א. בגדרי עדות – "על פי שנים עדים גוי יקום דבר"¹ – מצינו שני סוגים:

משא"כ בממון, המזכה לחבירו הלא גמר בדעתו בלב שלם לזכות לפלוני, שיודע בנפשו שלא יחזור, ובמקח כבר בארנו שזה מורכב משני דברים נפרדים, שעל כל דבר בפרט בעינינו לעיוני רק על המזכה והנותן, זה בחפץ וזה בהמחיר כמוש"ב.

וזה ביאור הגמרא (קידושין סה, ב), א"ל התם לא קא חייב לאחרני הכא קא חייבה לאחרני, היינו כמו שבארתי, שבממון הלא לא מחייב המזכה לפלוני, לכן גמיר אף בלא סהדי ומקנה, אבל כאן בקדושין הלא חוב הוא אם לא ירצה אחד מהן, תו לא גמירי ומכווני לשם קדושין, דחיישי שמא יחזור אחד מהן ויכחיש את מעשה הקדושין, והתורה הכריעה דעתן דלא גמירי לשם קדושין, רק לשחוק בעלמא, א"כ זה הדבר אשר דברנו, דמשום הכי אין מעשה הקדושין קיים בלא עדים, משום דלא מכווני לשם קדושין כאשר בארנו.

[עוד כאן הקדים לבאר היסוד ועכשיו חוזר לענינו מדוע בגיטין צריכים עדים:]

אולם צריך ביאור גבי גיטין דבעי עדים מני"ל, הא לפי מה שבארנו הסברא דחב לאחרני הוא ענין דלא שייך רק בקדושין, לא בגט, שאינו תלוי רק ברצונו של המגרש, ואייה מתגרשת בעל כרחה, דגמיר ומגרש אף בלא עדים. לזה נראה לי, דהנה רבי יוסי הגלילי ורבנן פליגי (גיטין כא, ב) אם כותבים גט על האוכלים, ורבנן אמרו: 'אי כתיב בספר כדקאמרת, השתא דכתיב ספר [ולא 'בספר'] לספירת דברים הוא דאתא'. ובוה לא פליגי כולי עלמא שמשמעות המושג גט הוא 'ספירת דברים', ובפירוש זה הרי גם ריה"ג מודה, וזה עצם הפירוש ספירת דברים, שיהא הדבר ספור מהגט שהגיע גט כריתות ופטורין מהבעל לאשתו, וכיון דאיכא עדים הוא ספור לפנינו שהגיע בכוונה ורצון פנימי מהבעל לאשתו זה הגט, אבל בלא עדים צריכין אנו לידע ע"י בעל, ואין זה סיפור דברים כלל, אכן כי איכא עידי מסירה הוא ספור לפנינו ע"י הגט, ואינו צריך אל הודאת הבעל, אבל בלא עדים דמצי הבעל להכחיש, כי לא הגיע מידו כלל ליד אשתו, ואינו חפץ לכורתה ולשלחה מפניו, אין הדבר ספור לפנינו, ולכך כתב ידו שהוא כמאה עדים דמי - כשר בגיטין (שם ג, ב), ואינו פוסל רק מדברי סופרים, כמו גט שאין בו זמן, שיכול לעשות הזמן כמה שירצה, ולכך אם ניסת הולד כשר.

¹ פרשתנו יט, טו.

א) "עדי בירור"². ולדוגמא³ – עדי מלוה, שענינם הוא רק הבירור באם היתה הלואה, אבל ההלואה כשלעצמה אינה תלויה בעדים, דאפילו היתה ההלואה בלא עדים, חל על הלוה החיוב לפרוע חובו.

ולפי זה, הפירוש ב"על פי שנים עדים גו' (יקום דבר" הוא, שחיזוק והתאמתות ה"דבר" הוא על-ידי העדים.

ב) "עדי קיום". ולדוגמא – עדי קידושין, שעדותם היא חלק ממעשה הקידושין⁴, דעל-פי הדין⁵, אפילו (הן האיש והן האשה מודים ש)קידש האיש את האשה, אלא שלא היה הדבר במעמד עדים – קיימא לן ש"אין חוששין לקידושין". היינו, שבלא עדי קידושין לא הוי קידושין⁶.

ובסוג עדות זה, הפירוש ד"יקום דבר" הוא, שעל-ידי העדים נעשית מציאות ה"דבר".

ב. עוד נפקא-מינה מהחילוק הנ"ל בין "עדי בירור" ל"עדי קיום":

"עדי בירור", כיון שענינם הוא לברר את הנעשה, הרי הם נכנסים בגדר "עדים" (בעיקר) בעת הבירור, היינו כאשר באים ו(מבררים את הנעשה על-ידי ש)מעידין בבית דין⁷; מה-שאינ-כן עדי קיום, כיון שענינם הוא לפעול את הדבר עצמו (מעשה הקידושין), נמצא, שבעת ראיית הדבר כבר חל עליהם גדר "עדים".

² ראה קידושין סה, ב: לא איברו סהדי אלא לשקרי.

³ וראה צפנת פענח שבהערה הבאה (עי' עדות) עוד סוג בעדות – "שע"י הם דנים אותם והם דיני נפשות וכו", עיי"ש.

⁴ ראה תומים סי' צ' סק"ד. ובארוכה בכל זה – צפנת פענח כללי התורה והמצוות עי' עדות, עדי קידושין (וש"ג). ועוד.

⁵ קידושין שם. רמב"ם הלי אישות פ"ד ה"ו. טושו"ע אה"ע סמ"ב סי"ב ונ"כ שם.

⁶ בקידושין שם איתא דלא אמרינן הודאת בעל דין כמאה עדים דמי בקידושין משום דחייב לאחרינו – אבל ראה שו"ת צפנת פענח שבהערה 8 ד"ר"ל אם שניהם מודים שקדשה בפני עדים במדינת הים כו", עיי"ש. וראה גם שו"ת חלקת יואב דלקמן הערה 18. ואכ"מ.

⁷ ומכל שכן סוג הנ"ל הערה 3 שכל ענינם הוא "שע"י הם דנים אותם".

ועל פי זה מבאר הגאון הרוגצובי⁸ הטעם על זה שעדי קידושין אין צריכין חקירה ודרישה?⁹

חקירה ודרישה שייכת בסוג עדים שגדר "עדות" חל עליהם (בעיקר) בהיותם בבית דין על-ידי הדיינים, ובזה אמרינן דאין שם "עדים" עליהם עד שהבית דין יחקרו וידרשו עדותן תחילה¹⁰; מה-שאין-כן בעדי קידושין וכיוצא בזה, שהם בגדר "עדי קיום", הרי התורה כבר עשאתן "עדים" בשעה שנעשה הדבר (הקידושין), ואין הם זקוקים לחקירה ודרישה בבית דין כדי להחיל עליהם שם "עדים", מאחר שכבר נעשו עדים בשעת הראיה.

ג. על-פי הנ"ל, שהעדים הם חלק ממעשה הקידושין והם ה"מקיימים" את הקידושין – יש לבאר גם כן הא שלא אמרינן בקידושין "תוך כדי דיבור כדיבור דמיי", כדאיתא בגמרא¹¹ – "והילכתא תוך כדי דיבור כדיבור דמי חוץ . . ומקדש ומגרש". דלכאורה, מהו החילוק בין "מקדש ומגרש" לשאר הדברים?

ומבאר על כך הר"ן¹², ד"בשאר מילי דלא חמירי כולי האי מלכתחילה עושה האדם את הדבר על דעת שיוכל להתחרט תוך כדי דיבור, מה-שאין-כן "הני כיון דחמירי כולי האי, אין אדם עושה אותם אלא בהסכמה גמורה", וממילא אינו יכול לחזור בו.

אבל ביאור זה דורש הסברה, דלפי זה – שבשאר דברים ליכא גמירות דעת עד לאחרי כדי דיבור – צריך לומר, שאין המעשה נגמר עד לזמן זה; וממילא, באם נתן אדם לחבירו במתנה דבר מאכל על-דרך משל, אסור על המקבל לאוכלו (על-כל-פנים לכתחילה) עד לאחרי כדי דיבור, ולא אשתמיט בשום מקום חידוש זה.

⁸ שו"ת צפנת פענח דווינסק ח"א ס"ט (נעתק (בקיצור) בצפנת פענח עה"ת פרשתנו יט, יח). כללי התורה והמצוות שם ע' עדי קידושין (וש"נ). ועוד. ולהעיר גם מתומים שם.

⁹ ב"י לטור אה"ע סי' מב (אלא ששם הוא מטעם אחר). רמ"א שם ס"ד. וראה שו"ת צמח צדק אה"ע ס"צ אות ב-ד'. אנציקלופדיה תלמודית ע' דרישה וחקירה ע' תרסב-ג, וש"נ.

¹⁰ והא דעדי ממון אין צריכים חקירה ודרישה הוא רק כדי שלא תנעול דלת כו' (סנהדרין ב, סע"ב ואילך. וש"נ).

¹¹ נדרים פז, א. ב"ב קכט, סע"ב ואילך [ושם: וקידושין. ראה תוס' שם סד"ה חוץ. ר"ן נדרים שם].

¹² נדרים שם.

ועל כרחך צריך לומר, דגם בשאר דברים נגמר המעשה תיכף לעשייתו¹³, אלא שבשיעור הזמן דתוך כדי דיבור יש לאדם העושה כח¹⁴ להתחרט¹⁵ ולבטל את המעשה, מה-שאיין-כן במקדש ומגרש.

והביאור בזה: כיון שבקידושין (וגירושין) נפעל מעשה הקידושין על-ידי העדים, הרי לאחר המעשה שוב אין ביכולת המקדש (והמגרש) לבטלו¹⁶, מאחר שהעדים הם שפעלו את מעשה הקידושין¹⁷. מה-שאיין-כן בשאר דברים, כיון שבהם אין העדים פועלים את מציאות הדבר, אלא הוא נעשה רק על-ידי בעל הדבר עצמו, הרי הוא יכול לבטלו בשיעור זמן דתוך כדי דיבור.

ד. כל הענינים שבנגלה בתורה מתאימים לאופן הענין כפי שהוא בפנימיות. ואם כן מובן, שכל הענינים הנ"ל בגדר עדות – (א) שני הסוגים ד"עדי קיום" ו"עדי בירור", (ב) זה שעדי קידושין הם בגדר "עדי קיום"¹⁸, (ג) "עדי קיום" נעשים עדים בשעת הראיה, ו"עדי בירור" – בשעת ההעדאה בבית דין, (ד) במעשה הנפעל על-ידי עדים "עדי קיום" ישנו תוקף גדול יותר – ישנם גם כן בפנימיות הענינים.

דהנה, כתיב¹⁹ "אתם עדי נאום ה'", ומצינו בזה²⁰ שני פירושים בזה: (א) אלן אינון ישראל (אלה הם ישראל), (ב) אלן אינון שמייא וארעא (אלה הם שמים וארץ) דכתיב²¹ העידותי בכס היום את השמים ואת הארץ.

¹³ והא דמי שקרע על חולה ומת תוך כדי דיבור דיצא ידי קריעה (נדריים שם) – י"ל עפמ"ש בתוד"ה והלכתא ב"ב שם, דהתם "לא פלוג רבנן". ובתוד"ה כי (ב"ק עג, ב:) לענין קריעה הקילו.

¹⁴ ראה תוד"ה והלכתא (ב"ב ונדריים שם) שהוא תקנת חכמים שיכול לחזור [אבל בנדריים שם מסיק התוס' דהוי דאורייתא]. וראה שדי חמד כללים תי"ו כלל ט'.

¹⁵ ראה צפנת פענח להל' שבועות פ"ב הי"ז-יח (על-פי ירושלמי דמאי פ"ז ה"ו).

¹⁶ ראה שו"ת צפנת פענח שם באופן אחר.

¹⁷ בסגנון אחר: מכיון שעל ידי העדות גזרה התורה ד"יקום דבר" לא תקנו חכמים לבטל זה.

¹⁸ ולהעיר מהשקו"ט (ראה קצוה"ח ר"ס רמא. שו"ת חלקת יואב אה"ע ס"ו. ועוד) מנלן דעדי קידושין הם עדי קיום – והרי עדי קידושין ילפינן ("דבר" "דברי") מממון (קידושין שם), שהם עדי בירור?

¹⁹ ישעיה מג, י. שם, יב ("ואתם גוי").

²⁰ ח"ג פו, א. וראה ביאורי הזהר (בהוספות). ספר הליקוטים ערך עדות.

²¹ נצבים ל, יט.

ויש לומר, דשתי בחינות עדים אלו – ישראל ושמים וארץ – הן שני הסוגים בעדים, "עדי קיום" ו"עדי בירור", כדלקמן [בהמשך השיחה מבאר בארוכה כל הני"ל ע"פ פנימיות הענינים].

3. פיענוחים לרוב ההערות דלעיל⁹:

הערה 1: שופטים יט, טו. – לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא על פי שני עדים יקום או שלשה עדים יקום דבר.

הערה 2: קידושין סה, ב. – מר זוטרא ורב אדא סבא בני דרב מרי בר איסור פליג ניכסייהו בהדי הדדי אתנו לקמיה דרב אשי אמרו ליה על פי שני עדים [שהצריכה תורה למאי הלכתא עדים משום דאי בעי למיהדר ולומר כך היה לא יוכל לומר כן שאלו הוא שהצריכם הכתוב עדים ואנו אין שקרנים ולא הדרין בן ואין אנו עדים או דלמא שאפילו הם מודים דבריהם קיימים אלא בעדים. רש"י] אמר רחמנא דאי בעי למיהדר לא מצי הדרי בהו ואנן לא הדרי או דלמא [שאפילו הם מודים אין דבריהם קיימים אלא בעדים ונמצא אני מחזיק בשלו והוא בשלי שאין חלקתנו כלום. רש"י] לא מקיימא מלתא אלא בסהדי אמר להו לא איברו סהדי אלא לשקרי. [הכופרים בדברים לומר לא כן הוא. רש"י].

תס' ד"ה לא איברו סהדי אלא לשקרי. – מכאן אומר ר"ת דאין צריך לעשות קנין והא דאמר פרק חזקת הבתים (ב"ב דף מ.) קנין בפני שנים ואין צריך לומר כותבו לאו משום דלא מהני בלא שנים דודאי מהני אפי' בלא שנים אלא ה"ק קנין הרגיל בפני שנים אין צריך לומר כותבו אבל ודאי אין צריך שנים. עיי"ש.

הערה 3: צפע"נ. מ. עדות. יש ג' מיני עדות, א', שהדבר נעשה ע"י זה, כמו עדי קדושין וגיטין, וכן עדי סוטה גבי קנוי וסתירה לשתיה ולא לאיסור, ב', עדים שע"י הם דנים אותם, והם דיני נפשות ומלקות וקנס וחבלות לשיטת הרמב"ם הם בגדר קדושין דצריך עדים בשעת המציאות לא להעיד בב"ד, משום דמבואר בספרי גבי אונס ומפתה ונמצא דרק בעדים כו', ג', עדי ממון, זה עדי בירור, וע"י ב"מ דף מ"ג ע"ב* מחלוקת דשמואל ור"י גבי נזק וגניבה אימת חל החיוב, אם בשעה שראו העדים או ע"י ב"ד כו'.

*ר"ע אומר כשעת התביעה: אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' עקיבא ומודה ר"ע במקום שיש עדים מ"ט דאמר קרא לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו וכיון דאיכא עדים מההוא שעתא הוא דאיחייב ליה אשמה א"ל ר' אושעיא לרב יהודה ר' אתה אומר כן הכי א"ר אסי אמר ר' יוחנן חלוק היה ר"ע אפי' במקום שיש

⁹ נערכו על ידי התמים שניאור זלמן שי' גדסי – מערכת 'פיענוח מראי המקומות'. ות"ח.

עדים מ"ט דאמר קרא לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו ובי דינא הוא דקא מחייבי ליה אשמה.

מג. עדות. באמת לפי מש"כ במ"א העדים המעידים בבית דין אם נתכוונו לעדות בשעת ראיה אז חל עליהם תיכף שם עדות ובב"ד הם אומרים שהם עדים ואם לא נתכוונו אז רק בזמן שהם מעידים בב"ד אז הם נעשים עדים כו'.

הערה 4: צפע"נ עדי קידושין. - ס. עדי קדושין. נ"מ גבי עדי קדושין דשם צריך ב' מיני עדים א' על הדבר דבלא עדים לא כלום הקדושין וא' בגדר בירור אך מומר להכעיס נהי דב"ד א"י לקבלו מיהו אם המציאות יש, ומאוד הארכתני בזה בירושלמי פ"א דגיטין גבי כותים ואכמ"ל.

סא. עדי קדושין. אני הארכתני דהא דצריך עדים בזמן קדושין יש בזה ב' גדרים אם לעשות קדושין או שתהא מקודשת וזה תליא במחלוקת דמ"ד עדי חתימה כרתי ס"ל דעיקר העדים לעשות הדבר ומ"ד עדי מסירה כרתי ס"ל דעיקר עדים שתהא נעשית בהגוף כו'.

תומים סי' צ' סקי"ד. - זהו מה שאמרו (שבועות ל"ד ע"א) עדות בידיעה שלא בראיה. והנה הרב בעל בית שמואל חשב שאם טבעת בידו ואמר הרי את מקודשת לי בטבעת זה ולא ראו עדים נתינה רק כמעט רגע הטבעת בידה ולא סגי אם לא שנתן לה, ודעתו למאן דס"ל עדי קדושין א"צ דין וחשבון דלדיני ממון מדמינן א"כ כמו כאן בחבלות מוצאין ממון בזה ה"ה שם דמתקדשת ע"ש באה"ע סי' מ"ב ס"ק י"ב. ובאמת אי מהא יליף יש עליו תשובה דבשלמא כאן דלא איברי סהדי אלא לשקרא ואם יודה דחבלא"צ לעדים כלל א"כ פשיטא בידיעה כזה אגן סהדי דהוא אמת ומה צורך לראיה עוד, משא"כ בקידושין המקדש בלי עדים גזרת מלך שאין קדושין חלים כלל כי הצריכה תורה ב' עדים וא"כ מה בכך דהיה ידיעה מ"מ ליכא כאן עדים והתורה צריכה עדים, ואמת דתקדשה אבל מ"מ כל שלא ראהו עדים גזרת המלך דלא יועיל.

הערה 5: קדושין שם (בכוונה הובא רוב הסוגיא בשביל הבנת המשך ההמשך). - מתניב רב אחדבוי בר אמי שנים שבאו ממדינת הים ואשה עמהם וחבילה עמהם זה אומר זו אשתי וזה עבדי וזה חבילתי וזה אשתי וזה עבדי וזה חבילתי וזה אשתי וזה עבדי וזה חבילתי וזה חבילתי ואשה אומרת אלו שני עבדי וחבילה שלי צריכה שני גיטין וגובה כתובתה מן החבילה דהיכי דמי אי דאית ליה סהדי להאי ואית ליה סהדי להאי מי מצינא] אמרה אלו שני עבדי וחבילה שלי אלא לאו בעד אחד ותסברא עד אחד בהכחשה מי מהימן אלא למישרי לעלמא דכולי עלמא לא פליגי דשרי ווהכא הכי קאמר צריכה שני גיטין [כדי לגבות כתובתה מן החבילה כלומר לעולם החבילה מונחת עד שיבא אליהו אלא א"כ נתנו לה שניהם גט מעצמן והגט מביאה לידי גיבוי כתובה מן החבילה ממה

נפשך אם של זה הוא הרי מיחייב לה כתובה על פיו וכן זה וכ"ש אם כולה שלה. רש"י כד"י לגבות כתובתה מן החבילה ורבי מאיר היא נכלומר וכולה לא אשמועינן אלא דמטלטלין משתעבדי לכתובה ור"מ היא דאמר במס' כתובות בהאשה שנפלו לה נכסים (דף פ: ג) גבי שומרת יבם שכתובתה על נכסי בעלה הראשון הניח אחיו מעות ילקח בהם קרקע והוא אוכל פירות אלמא מעות משתעבדי לכתובה. רש"י דאמר מטלטלי משתעבדי לכתובה זמאי הוי עלה רב כהנא אמר אין חוששין לקידושו רב פפא אמר חוששין לקדושו אמר ליה רב אשי לרב כהנא מאי דעתיך דילפת דבר דבר מממון חאי מה להלן הודאת בעל דין כמאה עדים [דכתיב (שמות כב) אשר יאמר כי הוא זה הרי ששמך על מקצת הודאתו. רש"י] דמי אף כאן הודאת בעל דין כמאה עדים דמי אמר ליה התם לא קא חייב לאחרני [אינו חב לאחרים בהודאתו זו שאין נפסד אלא הוא. רש"י] הכא קא חייב לאחרני [שקרבותיה נאסרו בו וקרוביו נאסרין בה. רש"י] מר זוטרא ורב אדא סבא בני דרב מרי בר איסור פלוג ניכסיהו בהדי הדדי אתו לקמיה דרב אשי אמרו ליה על פי שני עדים [שהצריכה תורה למאי הלכתא הצריך עדים משום דאי בעי למיהדר ולומר לא כך היה לא יוכל לומר כן שאלו יעידום הוא שהצריכם הכתוב עדים ואנו אין אנו שקרנים ולא הדרינן בן ואין אנו צריכין עדים. רש"י] אמר רחמנא דאי בעי למיהדר לא מצו הדרי בהו ואנן לא הדרי יאו דלמא לא מקיימא מלתא אלא בסהדי אמר להו לא איברו סהדי אלא לשקרי.

רמב"ם הל' אישות פ"ד ה"ו - המקדש בעד אחד אין חוששין לקידושו ואע"פ ששניהם מודין ק"ו למקדש בלא עדים המקדש בפסולי עדות של תורה אינה מקודשת בפסולי עדות של דברי סופרים או בעדים שהן ספק פסולי תורה אם רצה לכנוס חוזר ומקדש בכשרים ואם לא רצה לכנוס צריכה ממנו מספק גט ואפילו כפרה האשה והכחישה את העדים ואמרה לא קדשתי כופין אותה ליקח גט וכן דין כל קידושי ספק אם רצה לכנוס חוזר ומקדש ודאי ואם לא רצה צריכה ממנו מספק גט.

שו"ע אה"ע סמ"ב ס"ב - המקדש שלא בעדים ואפילו בעד אחד אינם קדושים. ואפילו שניהם מודים בדבר ואפילו קדשה בפני עד אחד ואחר כך קידשה בפני עד אחר זה שלא בפני זה אינה מקודשת. הגה: ויש מתמירים אם מקדש לפני עד אחד (טור בשם סמ"ג) אם שניהם מודים אבל אם אחד מכחיש העד אין לחוש (כך מפרש הרשב"ץ לדעת הסמ"ג). ובמקום עיגון ודוחק יש לסמוך אדברי המקילין. ואין חילוק בין אומר העד שנתקדשה לפניו לבד או שאומר שנתקדשה לפני שנים והוא לבד ראה והאחרים אומרים שלא ראו (ב"י וכן משמע בתשובת הרשב"א). וכן אם קידש לפני שנים והאחד מהם קרוב הוי כמקדש לפני עד אחד. ועי' לקמן סימן מ"ז סעיף ג'.

הערה 6: צפע"נ. - ר"ל אם שניהם מודים שקדשה בפני עדים במדה"י אך עדיין לא הוחזקו כדרך איש ואשה בודאי אסורה לאחר אם יהי נסקלים ע"י זה ואמר חב לאחרים ר"ל כי הודאה אף אם נימא דזה לא חיוב בעלמא רק בירור גמור אבל דבר דלא תליא בהם עצמם לא מהני כיון דבלא עדים א"א לקדש לא הוה קדושין כלל והעדים הם חלק מהקדושין ע"י לא מהני הודאה לומר בירור שהוה שם עדים ובאמת זה ר"ל ג"כ ב"ק דף ע' ע"ב שניים בפנינו קידש ובפנינו בעל דאף העדים עצמם של קדושין הם אין מעידים שהיא א"א רק מעידין על הפעולה דע"י הוה קדושין וזה ממילא אמרה התורה שע"י זה היא.

שו"ת חלקת יואב. - ראה להלן פיענוח הערה 18.

הערה 8: שו"ת צפע"נ. - עכ"פ זה דבר ברור דבלא עדים אין כלום והעדים של קדושין זה עצם ממה שאומרים זה רק סיפור ולא עדים וכמו גבי ד"נ אם עדים אומרים שכבר נגמר דינם בב"ד אז א"צ כלל דו"ח רק ב"ד של כ"ג כן מוכוח ברמב"ם בה"ל סהנדרין ספ"ג וע' במכות דף ה' ע"א דכל דו"ח צריך רק לגדר גמ"ד אבל אם העידו שכבר נגמר דינו א"צ כלל דו"ח .. באמת כיון דבלא עדים לא הוה כלל קדושין והם ע"י נעשה עדים שהוה קדושין ומה זה ע"כ דזה כיון דהתורה האמינה להפ הוה כמו כבר נגמר הדין ורק בגדר גילוי מלתא וה"נ גבי שליח זה ר"ל הירש' בקדושין וכן ר"ל הגמ' ב"ק דף ע' ע"ב במה דאמר דעדעי קדושין לא צריך לעדי ביאה ר"ל דהא זה דברים אחרים דעדעי קדושין הוה עושים הדבר וזה שמעידין בב"ד זה רק סיפור וע"ש במ"ש הבס"מ בזה ואכ"מ עכ"פ לדינא א"צ כלל דו"ח לגבי קדושין.

כללי התומ"צ. עדי קידושין. - יש לחלק בין היכא שהעדים באים על בירור הדבר כמו שאר עדות ובין עדי קדושין שהעדים עושין גוף הדבר, וממ"נ הוה א"א וממילא הם נעשים עדים, שע"י ראייתם נעשין הקדושין ונעשים עדים, ולכך י"ל דבעי קדושין א"צ חקירה ודרישה בב"ד ול"ה כעדי זנות דבעי דו"ח כמש"כ התס' בסנהדרין דף ח' ע"ב דשם ע"י הגדתן בב"ד אז הם נעשים עדים ולכך צריך דו"ח משא"כ גבי קדושין דממילא נעשין עדים בשעת ראיית הדבר והוה כמעידין שנגמר דינו בב"ד של פלוני כו'.

הערה 9: ב"י לטור סי' מב. - כתב הרשב"א בתשובה (ח"א סי' תקסו) אין בודקין עידי נשים בדרישה וחקירה בין בגירושין בין בקידושין דקיי"ל כת"ק דרבי עקיבא ורבי טרפון (יבמות קכב:) וכן דעת הגאונים והרמב"ם (פ"ג מגירושין הכ"ח) והרמב"ם (שם ד"ה הא) ועיין במה שכתבתי בסימן י"א (כג. דיבור ראשון) ובתשובות הרשב"א (ח"א סימן אלף ר"ט) והרא"ש (כלל מו סי' א) שאכתוב בסימן מ"ו (פד. סוד"ה וקול): וכתב הריב"ש בסימן קצ"ג (מח. סוף דיבור

ראשון) אין בודקין עידי נשים בדרישה וחקירה דלדיני ממונות מדמינן להו והוא הדין לכל דיני קידושין וגירושין דהא טעמא דשלא תנעול דלת בפני לווין איתיה נמי בגיטין וקידושין כדאמרינן לענין ב"ד של הדיוטות דטעמא דלא בעינן מומחין משום שלא תנעול דלת כדאיתא בפ"ק דסנהדרין (ג.) ואמרינן בפרק המגרש (גיטין פח.): אביי אשכחיה לרב יוסף דהוה מעשה אגיטי אמר ליה והא אנן הדיוטות אנן אמר ליה אנן שליחותייהו קא עבדינן מידי דהוה אהודאות והלואות עכ"ל: וכתב עוד בזה בסימן רס"ו וע"ש כי שם האריך בדיני עדים ושם (עג. סוף דיבור ראשון) נתבאר גם כן שאין עד ודיין מצטרפין.

רמ"א. - מי שקידש דרך חור שבכותל כגון שאחת פשטה ידה דרך חור ובא אחי ונתן לה קידושין והחור צר וא"א לראות אותה בשעת קידושין והיא אומרת שלא שמעה שקדשה נאמנת במיגו שיכולה לומר שלא היתה ידה רק יד אחרת (רשב"א אלף קע"ט) ובלבד שלא יהיו עדים המכחישים אותי כל עדות שלא נחקר בב"ד לא מקרי עדות לענין קידושין (כך משמע במרדכי ריש אחד דיני ממונות) ולכן אפילו אמרו עדים חוץ לב"ד שנתקדשה יכולים לחזור בהם בב"ד לומר לא נתקדשה וכן להיפך (תשו' הרשב"א הובאה בב"י) עידי קידושין אינם צריכים דרישה וחקירה אם לא בדבר שנראה שיש בו רמאות (רשב"א אל"ף ר"ן) מצאו כתוב בשטר פלוני קידש פלונית ועדים חתומים בו כל זמן שאין השטר מקוים אין לחוש לקידושין (הגהות מרדכי דקידושין) ודלא כיש מי שמחמיר בדבר.

שו"ת הצ"צ אבן העזר ס"צ אות ב-ד. - מסיבות טכנית דבריו הק' יובאו להלן בהוספה ב' לקובץ.

אנציקלופדיה תלמודית ע' דו"ח. - עדי גיטין וקדושין לדעת רוב הראשונים אינם צריכים דרישה וחקירה, אלא שמהם שתלו הדבר במחלוקת התנאים בעדות אשה שמת בעלה ומכיון שהלכה שאין צריך שם דרישה וחקירה מפני שיש בה גם צד ממון של הכתובה אף כאן אין צריך דרישה וחקירה מטעם זה. ומהם שכתבו שלא נחלקו התנאים אלא בעדות אשה מפני שאין שם נעילת דלת לפי שדבר שאינו מצוי הוא שתצטרך האשה עדי מיתה אבל עדי גיטין וקדושין לדברי הכל אינם צריכים דרישה וחקירה משום נילת דלת. ויש מי שסובר שאף להמתירים בעדות אשה בלי דרישה וחקירה מודים בעדי גיטין וקדושין שצריכים דרישה וחקירה שבעדות אשה נוטלת כתובתה ויש בה צד ממון ועדי קדושין אינם מחייבים אותו בכתובתה ודחו דבריהם שמכל מקום באים לחייבו כתובה כשיגרשנה ויש מכריעים בעדי קדושין שבאים לאסרה על כל העולם צריכים דרישה וחקירה ועדי גיטין אינם צריכים יש שכתבו שאף להסוברים בעדי קדושין שאינם צריכים דרישה וחקירה הר זה רק כשמעידים על פנויה שנתקדשה אבל

ס מעידים על נשואה שלפני שנישאת לזה נתקדשה לאחר צריכים דרישה וחקירה שהרי זה כמעידים על אשה שזנתה.

הערה 10: סנהדרין ב, סע"ב ואילך. - דאמר רבי חנינא דבר תורה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה לצריך לבדוק את העדים באחזה יום ובאיזו שעה הלוחו. רש"י שנאמר משפט אחד יהיה לכם ומה טעם אמרו דיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה כדי שלא תנעול דלת בפני לוויין. נשימענו מלהלוות שמא יכפור והעדים יטעו ולא תהא עדותן מכוונת ויפסיד והכא נמי שמא לא ימצא ממוחין לכופו לדין. רש"י.]

הערה 11: נדרים פז, א. - אמרו לו מת לו מת וכסבור אביו הוא וקרע ואחר כך נמצא בנו יצא ידי קריעה רב אשי אמר כאן בתוך כדי דבור כאן לאחר כדי דבור הא דקאמרת יצא ידי קריעה שנמצא בנו בתוך כדי דבור הא דאמרת לא יצא ידי קריעה לאחר כדי דבור והתניא מי שיש לו חולה בתוך ביתו ונתעלף וכמדומה שמת וקרע ואחר כך מת לא יצא ידי קריעה אמר ר' שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא לא שנו אלא שמת לאחר כדי דיבור אבל בתוך כדי דיבור כדבור דמי והילכתא תוך כדי דבור דמי חוץ ממגדף ועובד עבודת כוכבים ומקדש ומגרש :

ב"ב קכט, סע"ב. - והלכתא כל תוך כדי דבור כדבור דמי [כל שני דברים שאדם מוציא מפיו זה אחר זה בתוך כדי דבור שסיים דבור הראשון התחיל דבור האחרון לא חשבינן ליה נמלך אלא הרי הוא כאילו אמר שני דברים ביחד ואם שניהם יכולים לתפוס כגון הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים תמכר ויביא בדמי חציה שלמים דהא לשניהן איתכוין אלא שאים יכול להוציא שני דברים כאחד. ואם האחד יש בו כל לתפוס והאחד אינו כלום יתפוס האחד והאחד כמאן דליתיה כגון ירושה ומתנה לאחד לשון ירושה בטל ולשון מתנה קונה. רש"י] לבר מעבודת כוכבים וקדושין. [שאם קידש אשה בפני עדים וחזר ואמר בתוך כדי דבור להו מתנה ולא להו קדושין אין שומעין לו ומקודשת ואינה מקודשת וחומרא דרבנן היא משום לעז ממזרות אם תנשא לאחר בלא גט. רש"י]

תס' סד"ה חוץ. - ור"י פי' עבודת כוכבים שא"ל אלי אתה וחזר תוך כדי דבור דלא מהני מידי ויכול להיות שהוא גזירת הכתוב ובפי' בתרא דנדרים (דף פז). קאמר והלכתא תוך כדי דבור כדבור דמי לבר מעבודת כוכבים ומגדף ומקדש ומגרש פירוש מגדף שאם גידף וחזר בו תוך כדי דבור לא מהני מידי וגמרא קיצר כאן משום דמגדף הוי בכלל עבודת כוכבים ומגרש בכלל מקדש כי טעם אחד להם.

ר"ן נדרים. - והלכתא תכ"ד כדבור דמי. - ובפרק יש נוחלין לא חשיב אלא תרי בר מעבודת כוכבים וקדושין ולא פליגי דמגדף בכלל עובד עבודת כוכבים ומגרש בכלל מקדש דאיתקדש יציאה להויה מגדף היינו שאם גדף וחזר בו תכ"ד לא

הוא דבור. ועובד עבודת כוכבים שאם אמר לעבודת כוכבים אלי אתה וחזר בו לא היא חזרה. ומקדש ומגרש שאם קדש או גירש וחזר בו תוך כדי דבור לא מצי הדר ביה. ולא ידענא מ"ש הני ומנא להו לרבנן הכי. ונראה בעיני בשר דבשאר מילי דלא חמירי כולי האי כשאדם עושה אותם לא בגמר דעתו הוא עושה אלא דעתו שיכול לחזור בו תוך כדי דבור אבל הני כיון דחמירי כולי האי אין אדם עושה אותם אלא בהסכמה גמורה ומשום הכי חזרה אפי' תוך כדי דבור לא מהני. וראיתי לרבינו משה ב"ר נחמן בפרק יש נוחלין שכתב בשם ר"ת ז"ל דתוך כדי דבור דמי תקנתא הוא דתקון רבנן משום תלמיד הלוקח מקח ופגע בו רבו שיוכל ליתן לו שלום והשוו מדותיהן בכל מילי בר מהני ולא ניחא לי וכי ב"ד מתנין לעקור דבר מן התורה לעולם בקום עשה בנדירים אלא ודאי כדאמרינן.

הערה 12: נדרים שם. - עיין הערה קודמת

הערה 13: תוס' והלכתא. - והלכתא דתוך כדי דבור כדבור דמי. פי' ר"ת דלכך אמר כדבור דמי כדי שאילת תלמיד לרב היינו שלום עליך רבי לפי כשאדם עושה סחורה עם חבירו ויראה רבו או גדול הימנו בחכמה לא יתן לו שלום שאם יתן לו שלום לא יוכל לחזור בו ממקחו לכך תקנו חכמים שכשיעור זה יוכל לחזור בו וקשה לר"י בפ' בתרא דנדירים (דף סז). תניא מי שיש לו חולה בתוך ביתו ונתעלף כמדומה לו שמת וקרע ואח"כ מת לא יצא ידי קריעה ואמר ר"ש בן פזי אמר ר"ש בן לוי לא שנו אלא אחר כדי דבור אבל תוך כדי דבור אינו חוזר וקורע והתסלא שייך האי טעמא וי"ל דלא פלוג רבנן.

ב"ק עג, ב. תוס' ד"ה כי. - (לשלמות הענין שהובא בשיחה בגדר של "תוך כדי דיבור" הובא כל התס' סוף התס' מדבר על ענין הקריעה). - **כי לית ליה לרבי יוסי כדי שאילת תלמיד לרב.** תימה דרב אחא מדיפתי דאמר בפ"ק דמכות (דף ו) ובפרק שבועת העדות (שבועות דף לב. ושם) תוך כדי דיבור כדי שאילת תלמיד לרב כמאן דלרבנן לית להו כלל כדי דיבור קטן ור' יוסי נמי כתלמיד לרב מודי כלאו כדיבור דמי וי"ל דסבר לה כברייתא דמי שאמר הריני נזיר ושמע חבירו ואמר ואני (נזיר דף כא ושם) וכן הלכתא דתוך כדי דיבור כדיבור דמי והכי פסקינן הלכתא בנדירים בפרק בתרא (דף פז). דתוך כדי דיבור כדיבור דמי תוף מהמגדף ועובד ע"ז ומקדש ומגרש ואפי' בכדי שאילת שלום תלמיד לרב מפרש ר"ת דהיינו טעמא כשאדם מעיד עדות או עוסק במקח וממכר וחברו נותן לו שלום או רבו ע"כ יש לו להשיב ולהפסיק כדאמר בברכות (ד' ו:). הנותן שלום לחבירו ואין מחזיר נקרא גזלן שנאמר גזילת העני בבתיכם ולכך תיקנו חכמי שלא יהיה זה חשוב הפסק וכן מוכח בניזר (ד' כ:). דקאמר חוב לא שבקת רווחא לתלמיד ומיהו בפ' בתרא דנדירים (ד' פז) אין מתיישב טעם זה לענין קריעה דכסבור שמת וקרע

לו ואח"כ מת אם מת תוך כדי דיבור יצא ידי קריעה ואם לאו לא יצא ידי קריעה והתם מאי שייך שיעור זה ושמא לענין קריעה הקילו.

הערה 14: תוד"ה והלכתא נדרים. - והלכתא תוך די דבור. פירש ה"ר אליעזר לא ידענא מנין לו, ופירש דמדרבנן הוא כדי ששיב אדם [שלום] ושאל בהפסק ממכרו ולא יפסיד. וקשה דהא גבי דינין דאורייתא הוא כגון גבי מנחת חיטין מן השעורין [נזיר ט:]: וגבי שבועת העדות [שבועות לב.]. אמרינן ליה. וצ"ל דהוי דאורייתא.

שד"ח כללים תי"ו כלל ט'.

הערה 15: צפע"נ להל' שבועות הל' יז-יח. - הלכה יז-יח. מי שנשבע כו'. - עיין בהשגות והנה מלשון רבינו בהלכה י"ח דגבי אחרים לא נקט רק ב' תיבות "חזור בדף". משמע דהיינו חזרה שלו בתוך כדי דיבור שלו. ובאמת לפי מה דמוכח בב"ק דף ע"ג ע"ב משמע ב' טעמים יש בתוך כדי דיבור או משום דהוה גדר חזרה ומהני או משום דנתברר דמתחילה לא היתה כוונתו לכך ועיין בהך דנזיר דף ט' ע"א ובירושלמי פ"ז דדמאי תוך כדי דיבור הוה בגדר שאלה והיכא דלא מהני שאלה לא מהני תוך כדי דיבור ע"ש. ואף דרבינו ס"ל בהל' מעשה הקרבנות פט"ו ובפירוש המשניות למסכת תמורה פ' כיצד דלא מהני בהקדש תוך כדי דיבור זה רק היכא דאינו חוזר מן ההקדש רק מתכוון להוסיף דהיינו שיהיה כולה דהוא חמור משלמים. ועניין מ"ש רבינו בהל' אבל פ"ח ה"ח דמשמע שם מלשונו דהיכא דהטעות לא היה ע"פ עצמו לא מהני אף תכ"ד. .. וזהו כוונת הירושל' דדמאי פ"ז ה"ו דהיכא דבא לפחות מהקדושה הראשונה מהני תכ"ד דהרי חוזר בו והיכא דבא להוסיף על הקדושה הראשונה. נשארה הראשונה ולא מהני תכ"ד נמשא"כ היכא דרוצה לחזור מן ההקדש לגמרי אז גם גבי הקדש מהני אך רק ע"י עצמו לא ע"י אחרים וגבי שבועה מהני אף אחרים.

הערה 16: שו"ת צפע"נ שם. - ומאוד הארכתני עכ"פ כך לגבי קדושין אין צריך דרישה וחקירה ורק העדים שאומרים הוה סיפור ולא העדים וכבר באמינה תורה ולכן אי אפשר להם לחזור מדבריהם ועיקר הגדר המבואר בכ"מ בש"ס כיון שהיגיד כו' ולא מהני גם אמלתא .. ר"ל כך דזה מחלקת אם הך דין דקול הוה זה חשש או תקנה ורם תקנה לא מבטלין ואם זה דין חשש מבטלין ולכך אמר דלמ"ד דאף ע"פ נשים הוה תקנה ולכן אין מבטלין אבל למ"ד דרק ע"פ האנשים הוה חשש ומבטלין אבל כאן לא שייך זה אך מכל מקום העיקר שאין העדים יכולים לחזור בהם אם העידו בב"ד שפלוני קדשה ואין צריך דין וחשבון כלל.

הערה 18: קצות החושן ר"ס רמא. - כל דברי הקצות החושן הובאו ב'קובץ מפרשים' זה עמוד 4 מספר 1.

חלקת יואב אבן העזר סימן ו'. – מסיבות טכניות דבריו יובאו להלן ב'הוספה ב' לקובץ.

'עדי חתימה' ו'עדי מסירה'

בש"ס כמה פעמים מפורשת מחלוקתם של רבי אלעזר ורבי מאיר מה עיקר העדות היוצרת את הגירושין. האם העדים הרואים ומעידים על מסירת שטר-גט מהבעל לאשה (ועד"ז בשטרות בכלל) – דעת רבי אלעזר, או שהעדים החתומים על השטר-גט המעידים עליו – הם גם יוצרים את מעשה הגירושין (רבי מאיר). ונפסק בגמרא כר"א (ונחלקו רב ושמואל האם גם בשטרות בכלל קיימא לן כר"א, או רק 'קיימא לן כרבי אלעזר בגיטין')¹⁰.

¹⁰ להכרת הנושא באופן כוללני ראה אנציקלופדיה תלמודית ערך 'גירושין' וערך 'גט':

עדי מסירה: מעיקרי הגרושין הוא שיהיו הגרושין על ידי עדים 243, אלא שנחלקו תנאים איזה עדים הם: ר' מאיר סובר עדי חתימה הם הכורתים 244, ור' אלעזר סובר עדי מסירה הם הכורתים, והלכה כמותו 245. ולכן נותנו לה בפני שנים, בין בפני אותם העדים החתומים על הגט ובין בפני שנים אחרים 246. וטוב ליקח כת אחת של עדים לחתימה ולמסירה, ולא שתי כיתות 247, לפי שבעדות נאמר: דבר 248 ולא חצי דבר 249, ואינו אלא חומרא לכתחילה, אבל אינו נפסל בשתי כיתות, שעדי מסירה עיקר 250.

חתמו שני עדים על הגט ונתנו לה בינו לבינה, או שנמצאו עדי המסירה פסולים, נחלקו ראשונים: יש סוברים שהרי זה כשר בדיעבד, הואיל ועדים החתומים בו כשרים והרי הגט יוצא מתחת ידה 251, שכשאמרו עדי מסירה כורתים לא באו לומר שעדי חתימה אינם כשרים, אלא שבאחד מהם בלבד די או בעדי חתימה או בעדי מסירה, וזוהי ששנינו: אין העדים חותמים על הגט אלא מפני תיקון העולם 252, שאם ימותו עדי המסירה יסמכו על עדי החתימה, הרי שסומכים על עדי החתימה בלבד 253, אלא שיש מסבירים דעה זו שעדי מסירה כורתים שאמרו פירושו אף עדי מסירה כורתים, ולהוציא מר' מאיר שסובר עדי חתימה בלבד כורתים 254, ויש מסבירים שמכיון שהגט יוצא מתחת ידה, ובידוע שהבעל מסרו לה, הרי זה כאילו עדי החתימה מעידים אף על המסירה, אבל לא שעדי חתימה כורתים, אלא המסירה היא כורתת, כל שיש בשעתה עדים, בין שמעידים על המסירה עצמה ובין שמעידים על גוף הדבר, ונעשים עדי החתימה כעדי מסירה 255. ויש חולקים וסוברים שאין כריתות בלי עדי מסירה, ואם נודע לה שנתן לה בלי עדים, אף שעדים חתומים בו, אין זה גט כלל 256, ומכל מקום אם

לא באו עדי מסירה לפנינו יכולה היא להינשא על פי עדי חתימה, אף לדעה זו, לפי שאנו תולים לומר שבדאי נעשה בהכשר ונמסר בעדים, והוא תיקון העולם שאמרו שמחמתו העדים חותמים על הגט 257, ולא עוד אלא שיש מן הראשונים סוברים שאפילו לר' מאיר שעדי חתימה כורתים מכל מקום צריך שיהיו עדים בשעת מסירת הגט, לפי שאין דבר שבערוה פחות משנים 258. ויש סוברים שבלי עדי מסירה הגט פסול 259 מדרבנן 260, שמכיון שאמרו חכמים שצריך עדי מסירה אם עבר על דבריהם הגט פסול 261.

עדי הגט: התקינו חכמים שיהיו העדים חותמים על הגט, מפני תיקון העולם 62, ומתקנות רבן גמליאל הזקן היא 63, ויש אומרים שקודם רבן גמליאל ניתקנה תקנה זו 64. גדר התקנה תלוי במחלוקת התנאים אם עדי מסירה כורתים או עדי חתימה כורתים 65: לר' אלעזר - והלכה כמותם 66 - שעדי מסירה כורתים, ומן התורה אין צריך חתימת עדים על הגט, התקינו שיחתמו, שמא ימותו עדי המסירה או ילכו למדינת הים 67, ויערער הבעל לומר לא גרשתיה 68, ולר' מאיר שעדי חתימה כורתים, ומה שאמרה תורה וכתב בחתימת עדים הכתוב מדבר 69, התקנה היתה שיהיו העדים מפרשים שמותיהם בגט 70, שמתחילה לא היו כותבים אלא אני פלוני חתמתי עד, ואם היה כתב ידו יוצא ממקום אחר כשר 71, ואם לאו פסול 72, והתקינו שיפרשו שמותיהם כדי לדעת מי הם ויחזרו אחר מכריהם לקיים כתב ידם 73, ויש מפרשים שגם בתחילה היו חותמים שמותיהם, אלא שלא פירשו שם אביהם, והתקנה היתה לפרש גם את שם האב 74.

כשם שנחלקו ראשונים בכתיבת הגט לר' אלעזר, אם צריך שליחות הבעל או שצריך רק שיכתבו הסופר לשמה, ומשום זה הוא שצריך שיצוהו הבעל לכתוב 75, כך נחלקו בחתימת העדים לר' מאיר, שהרי שניהם למדוהו מכתוב אחד: "וכתב לה", שלר' אלעזר הכוונה על הכתיבה ולר' מאיר על החתימה 76, ולכן להסוברים שצריך שליחות, לר' מאיר העדים אינם חותמים אלא בשליחות הבעל 77, ולהסוברים שאין צריך שליחות, העדים חותמים לשמה בציווי הבעל 78.

יש מן הראשונים סוברים שהתקנה - לר' אלעזר, וכפי ההלכה - לא היתה אלא בתורת עצה טובה, אבל אם באים לסמוך לכתחילה על עדי מסירה סומכים, ונותן לה את הגט בלא עדי חתימה 79, ויש סוברים שלכתחילה צריך גם עדי חתימה, אלא שבדיעבד די בעדי מסירה בלבד 80, אם כבר ניתן הגט, אפילו שעוד לא נישאת 81, ויש שכתבו שאפילו אז ראוי שיכתבו גט אחר אלא אם כן יש חשש עיגון, ואם הגט עוד לא ניתן אפילו שיש לחוש לעיגון, אין ראוי ליתן לכתחילה 82. למעשה כתבו הפוסקים שאפילו להסוברים שאין התקנה אלא עצה טובה, ומן

בהבנת מחלוקתם מצינו כמה שלבים בראשונים. לכל לראש: מה משמעות בכל עדי החתימה לדעת רבי אלעזר ומתוך זה בדיעבד האם 'עדי חתימה' לבד ישירו את הגט. ועל דרך זה לדעת רבי מאיר שאף הוא סובר שבפועל צריכים 'עדי מסירה' מה גדרם במעשה הגירושין. שתי שיטות כלליות מצינו בראשונים:

דעת רבי אלעזר:

שיטת רבינו תם (גיטין ד, א תוד"ה דקיי"ל כר"א) ועוד ראשונים כי אכן מצד 'תיקון העולם' צריכים גם לרבי אלעזר 'עדי חתימה', אמנם גט שיש בו רק עדי חתימה ולא היו עדי מסירה "אינה מתגרשת", בהמשך מובן מתוס' 11 כי למעשה גם אליבא דר"א יש צורך להעיד על השטר עצמו, אולם העדי מסירה עושים זאת.

דעת הרי"ף כי גם לדעת ר"א אם בדיעבד לא היו 'עדי מסירה' הגט כשר בעדי חתימה לבד. בדעת הרי"ך עצמו קיימות כמה שיטות בראשונים ולכל לראש דעת הרי"ך (בפירושו על הרי"ף). לדבריו גם הרי"ף סובר כי פשוט שלדעת ר"א 'עדי מסירה' הם מהות העדות, אלא שבמקרה וישנם 'עדי חתימה' – הרי הם כמו מעידים שהיתה כאן גם 'מסירה'. לדעת הרי"ב"א ועוד: שיטת הרי"ף בדעת רבי אלעזר כי ישנם למעשה ב' סוגי גיטין שונים: יש את ה'גט' הרגיל שבו עוסק רבי מאיר עם 'עדי חתימה' ויש את הגט של 'עדי מסירה'.

דעת רבי מאיר:

דעת רבינו תם¹²: עדי המסירה חיוניים, אלא שהצורך בעדים אלו היא רק עבור הנתינה עצמה משום שאין דבר שבערוה פחות משנים'.

הדין מותר לכתחילה בלא עדי חתימה, מכל מקום מאחר שכבר נהגו לחתום עדים, אם לא יחתמו אין לך לעז גדול מזה⁸³, ועוד שלכתחילה יש לחוש גם לדעת ר' מאיר שעדי חתימה הם הכורתיים⁸⁴, ולכן אף על פי שאנו נוהגים לקרוע את הגט ולגנזו בבי"ד, והם נותנים כתב ראיה לאשה⁸⁵, ואם כן אין אצלנו משום תיקון העולם כלל בעדי חתימה, מכל מקום יש לחוש לכתחילה לדעת ר' מאיר שמן התורה צריכים עדי חתימה⁸⁶.

¹¹ הבנת האחרונים

¹² נכדו של רש"י. נתפרסם וביותר בתפילין דרבינו תם. על שיטתו ראה גם לקו"ש חכ"ו תרומה ג' ס"ה ושם מצויין לסיפור הנורא כיצד התווכח רבינו תם עם משה רבינו במתיבתא דרקיעא! (שם הערה 39 "וראה סדר הדורות... הסיפור דר"ת ומשה (בנוגע לתפילין) ש"אמר משה טעית" (ע"ש באורך)).

דעת הרי"ף: לרבי מאיר "לא בעינן עדי מסירה היכא דאיכא עדי חתימה".

להכרת מחלוקתם של רבי אלעזר ורבי מאיר עלינו לעיין בכמה סוגיות במסכתנו העוסקות במחלוקת זו לפי תוכן הענין וסדר המושגים להבנת הענין בעומק.

מקור דברי רבי אלעזר: משנה גיטין פו, א ואילך [הובאה כאן בסוגיה בדף ג, ב - 'שלשה גיטין פסולין'].

דברי רבי אלעזר שחתימת העדים בגט היא רק מצד 'תיקון העולם':

גיטין לו, א "והעדים חותמין על הגט" עד "שיהיו מפרשין . . מפני תיקון העולם".

הנפקא מינא היסודית הראשונה בדעת רבי אלעזר ורבי מאיר היא לגבי נייר הראוי להיות מזויף. מקור מחלוקת רבי מאיר ורבי אלעזר – בשאר שטרות:

גיטין כא, ב סיפא של המשנה. שם דף כב, סוף עמוד א' "מאן חכמים" עד עמוד ב' עד המשנה ורש"י ד"ה "ר' אלעזר היא".

ההשלכה השנייה והיסודית ממחלוקת רבי אלעזר ורבי מאיר – הצורך בכתיבה לשמה לדעת רבי אלעזר:

דף כו, א משנה 'הכותב טופסי גיטין' עד כו, א סוף העמוד.

מתוך סוגיית 'כתיבה לשמה' נחלקו בכתיבת גוי את השטר שאינו כותב לשמה:

כל הסוגיה מהמשנה כב, ב עד כג, א משנה.

השלכה נוספת וצדדית מעצם הצורך ב'כתיבה' היא מחלוקת רבי מאיר ורבי אלעזר בגט מחובר לקרקע – בסוגייתנו כאן והיא מהסוגיה בדף כא, ב ואילך [הנלמד בגירסא] 13.

¹³ מחלוקת זו נובעת מההבנה על מה קאי הפסוק 'וכתב לה ספר כריתות' - לפי ר"מ עיקרו של הגט הוא החתימה ולכן מוסב עליו ולפי ר"א אין שום הכרח שתהיה בגט חתימה ולכן צריך לפרש שהפסוק מוסב על הכתיבה. אם כן, מחלוקת זו נגרמת בעקיפין ממחלוקתם הראשית ולא נובעת ישירות מעצם הצורך בכריתתם של עדי החתימה או המסירה.

שיטת רבי אלעזר חתימת עכו"ם על גטין פסולה רק מדרבנן:

דף י, ב'. משנה. גמרא שם "תני חוץ מגיטי נשים" עד יא, א "ונקים אונא" [ראה גם דף ט, סוף עמוד ב' שמפורש כי משנה זו היא רק מדאורייתא, כמבואר ברש"י].

סוגיה יסודית במסכת קידושין (מח, א) – מחלוקתם של רבי אלעזר ורבי מאיר היא גם לגבי קידושין בשטר!

להלן שלש הקדמות כלליות להבנת הדברים והם מדברי הקצות החושן הנתיבות המשפט בשטרות בכלל¹⁴.

4. נתיבות המשפט (באורים סימן לו ס"ק י' - יסוד עצם החיוב של עדים ב'דבר שבערוה):

נראה לי, דהנך תלתא דבר שבערוה דהיינו גיטין וקדושין וחליצה, דמשמע לכאורה דאין להם קיום בלא עדים, לאו בחדא מחתא מחתינהו, וכל אחד יש לו דין אחר וטעם אחר /ומבאר הטעם בקידושין וממשיך לטעם בגיטין שצריכים דווקא ב' עדים:]

לכן נראה, דבגט דפסול בלא עדים טעמא אחרינא איכא במילתא. דהתוס' גיטין [י' ע"ב ד"ה חספא], וכפי מה שפירש דבריהם באורים ותומים סימן ס"ח סק"ח עיין שם, דאפילו בממון בשטר קנין, אם כתב שדי מכורה לך ואין שם לא עדי חתימה ולא עדי מסירה ולא כתב ידו, אף שהנותן מודה שמסרו לידו, דלאו כלום הוא, אף דבממון מהני הודאת בעל דין, לא קני בשטר זה שאין לו דין שטר כלל, דאין חשוב שטר רק כשיש ראייה ממנו. ומשום הכי בגט נמי, אין הגט גט בדליכא עליו לא עדי חתימה ולא עדי מסירה ולא כתב ידו, דהא תנן [קדושין ב' ע"א] דאשה קונה עצמה בשטר, והאי לא שטרא הוא. ובזה מיושבת קושית הרשב"א בחידושו לקדושין דף ס"ה [ע"ב], אהא דגט שכתב בכתב ידו כשר בלא עדי חתימה ועדי מסירה, ואם קידש בשטר שנכתב בכתב ידו פסול בלא עדי מסירה. ולפי מה שכתבתי הדברים כפשטן, דבקדושין דחב לאחריני אין לו נאמנות בכתב ידו נגד אחריני, ממילא גם סוף הקדושין בטליו, דקיום הקדושין בנאמנות תליא, כמו שכתב הפני יהושע שהבאתי לעיל. מה שאין כן בגט דנאמן בכתב ידו נגד אחריני מטעם בידו, וממילא גם גוף הגירושין קיימין, וגם הוא חשוב שטר לענין קנין, דשטר ראייה הוא, ולהכי כשר הגט הנכתב בכתב ידו.

¹⁴ להלן נביא בכל מקום ציון לעיין בדברים אלו השייכים לסוגיות עצמם.

5. נתיבות המשפט (באורים סימן כח ס"ק ז' - כיצד העדי חתימה מעידים על גוף המעשה ועניני שטר בכלל):

[פותח בביאור דברי הרמב"ן בגדרי שטר וממשיך להגדרת 'עדי חתימה' כיצד הם מעידין על מעשה הגירושין]:

הנה כל עיקרן של עדי חתימה - לאו להעיד באין שנתגרשה זאת האשה, דהא לעולם כשתשאל לעדי חתימה אם נתגרשה זאת האשה ישיבו שאינן יודעין, דהא כותבין גט לאיש אע"פ שאין אשתו עמו והשובר לאשה אע"פ שאין בעלה עמה ובלבד שיהא מכירן [ב"ב קס"ז ע"א], ולבעל הן מוסרין הגט והן אינן יודעין כלל אם גירשה הבעל, והן אינן מעידין רק שנכתב בציווי הבעל ונמסר לבעל או לשליח הבעל, ועדות שנתגרשה האשה העדי חתימה לא מעידין כלל, רק כשהבעל מוסר לידה הגט אגן סהדי שנתגרשה, דכיון שנכתב בציווי הבעל ודאי בא ליד הבעל או ליד שלוחו, וכשהוא בידה אגן סהדי שמיד הבעל או מיד שלוחו בא לידה.

ו . . עוד ראה דעדי חתימה לאו עדי גירושין הן, דהא אם תבוא האשה להתיר עצמה להינשא ולא יהיה הגט בידה כגון שנאבד ממנה, אז בודאי לא סגי במה שתביא אותן השנים שיעידו (שכתבו) ששמעו מבי שיחתמו ויתנו וכתבו וחתמו ונתנו לה, רק צריכה בי כתי עדים. והטעם לזה, דהרמב"ן סבירא ליה כדעת הרא"ש . . [גיטין פ"ד ס"י ב'], וסבירא ליה דהשליח הוא במקום הבעל והאשה, לכן אין מצרפין אותו כלל להעיד על שליחותו ולא בעת שמוסר לה הגט, וצריכין בי עדים בעת שממנה אותו וכן בעת המסירה וכו', נמצא בשליח קבלה אין השלוחים נאמנים לומר שקיבלו הגט ונתגרשה, כיון שהן שלוחין הן בעלים ולא עדים, רק בשליח הולכה אין צריך להביא עדים . .¹⁵.

¹⁵ והנה כל דברי הנתיבות באו ליישב הקושיה החמורה של הרמב"ן על הרמב"ם בגדר שטר וזו לשונו בתחילת הדברים:

עיינן ש"ך סעיף קטן י"ד שהביא קושית הרמב"ן [בהשגות לספר המצות סוף שורש ב'] על הרמב"ם [פ"ג מעדות ה"ד] מהא דאמרינן בש"ס [גיטין ג' ע"א וכתובות י"ח ע"ב] בגיטין וקדושין ושטרין קנין דמדאורייתא כמי שנחקרה עדותן, ע"ש. [וזה לשון הש"ך:

ברמב"ם הלכות עדות וז"ל: דין תורה שאין מקבלין עדות לא בדיני ממונות ולא בדיני נפשות אלא מפי העדים שנאמר על פי שנים עדים מפיהן ולא מכתב ידן, אבל מדברי סופרים שחותכין דיני ממונות בעדות שבשטר אף על פי שאין העדים קיימין כדי שלא תנעול דלת בפני לווין, ואין דנין בעדות שבשטר בדיני קנסות ואצ"ל במכות ובגלות אלא מפיהן ולא מכתב ידן, עכ"ל. והביאו הטור [סעיף ט"ו] בקצרה. מ"מ לא נהירא דבכמה דוכתי בש"ס מוכח דעדות שבשטר דאורייתא

היא ומחייבים דיני נפשות וקנסות וגיטין ע"פ עדות שבשטר. גם בכסף משנה הביא שהרשב"ץ הקשה על הרמב"ם, שהרי מקרא מלא דיבר הכתוב [ירמיהו ל"ב מ"ד] שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום [וגו']. למען יעמדו ימים רבים גוי [שם שם י"ד]. ומה שתירץ הכסף משנה שם דהאי קרא דברי קבלה הוא ולא דברי תורה. לפע"ד לאו פירוקא מעליא הוא, דהא אמרינן בהשולח [גיטין] דף ל"ו ע"א, העדים חותמין על הגט מפני תיקון העולם, מפני תיקון העולם דאורייתא הוא, דכתיב וכתוב בספר וחתום. אמר רבא לא צריכא אלא לר' אליעזר דאמר עדי מסירה כרתי תקינו רבנן עדי חתימה דזימנן דמייתי סהדי או אזלי למדינת הים. ולדעתי שלזה נתכוין הרשב"ץ אלא שקיצר בלשונו. והכי מוכח נמי בריש פ"ק דגיטין [דף ג' ע"א] דקאמר התם ליבעי תרי, ומשני בדין הוא דבקיום שטרות נמי לא ליבעי תרי כדריש לקיש, דאמר ריש לקיש עדים החתומים על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותן בב"ד, ורבנן הוא דאצריך קיום, והכא משום עיגונא אקילו, ע"כ. וכן משמע בש"ס סוף פרק ב' דכתובות [כ"ח ע"א], וכן הוא להדיא ברש"י ותוספות ספ"ב דכתובות [שם ד"ה קיום], וכן משמע בשאר פוסקים בכמה דוכתי. גם בכסף משנה הקשה על רמב"ם מסוף פ"ב דכתובות, וטפי הוי ליה להקשות מהך דרפ"ק דגיטין שהבאתי, ע"ש. וכבר האריך בזה הרמב"ן בספר ההשגות שלו שהשיג על הרמב"ם במנין המצות בסוף עיקר השני דף י' סוף ע"ד, וכתב שכבר השיגו על הרמב"ם כל חכמי הדורות בזה תשובות גמורות וראיות ברורות, ע"ש באריכות].

ולפי עניות דעתי נראה לי שבדאני גיטין וקדושין ושטרי קנין משטרי ראייה. דבגיטין דף ס"ה [ע"א] בהא דאמר לשנים אמרו לפלוני שיכתוב ולפלוני ולפלוני שיחתמו, כתבו התוספות בד"ה אמרו לסופר, וז"ל, לא דמי לעד מפי עד, דהני מיילי כששמעו מפי עדים שפלוני לוח מפלוני מנה, שלא נמסר עדות לאלו המעידים [וכו'], אבל כאן עיקר עדות לא נמסר אלא לאלו, והראשונים הן שלוחי הבעל שמצוה לאלו לעשות לה גט, עכ"ל. ולכאורה תמוה, דלא אישתמיט שום פוסק לכתוב שאם יבואו שנים לשנים אחרים, ויאמרו פלוני צוה שתכתבו שטר עליו, או שתעידו בעל פה שלוח מפלוני מנה, או שנתן במתנה שדה פלונית לפלוני, ויחד רק אתכם לעדים, ואנו רק שלוחים לכם שתהיו אתם העדים בדבר, שיהיו אותן השנים האחרים יכולין להעיד עליו או לכתוב שטר שפלוני לוח מפלוני מנה או שנתן שדה שלו לפלוני. והנה בדברי התוספות היה אפשר לומר, דלא מהנה אומר אמרו, רק לענין הכתיבה והחתימה שיכתבו ויחתמו, ועל הנתינה ישמעו מפי הבעל או שימסרו ליד הבעל שיתן לה, ולענין הכתיבה והחתימה שפיר מהנה, דהא בשעת חתימה לא נגמרה עדותן שהרי עדיין לא נתגרשה, רק בשעת נתינה כשמוסר לידה, וכשרואין הגט בידה נעשין העדי חתימה עדי מסירה או אן סהדי, כמו שכתב הר"ן פרק המגרש [גיטין מ"ח ע"א מדפי הרי"ף] באריכות, ע"ש.

ולפי זה אתי שפיר גם דברי הרמב"ם שבכאן, דגיטין וקדושין ושטר קנין שאני, כיון דעדי חתימה לאו אגמר הדבר מסהדי, ועדותן אינה רק שמעדין שנכתב בציווי הבעל והן עשו שליחותו, ובעדות כזו אפילו אומר אמרו כשר מטעם דכתיבנא, ואפילו מאן דפוסל בסימן רמ"ד אומר אמרו, הוא מטעם דמיילי לא מימסרן לשליח, אבל לא מטעם עד מפי עד, וכיון דמפי עדים כשר, ואפילו

6. קצות החושן סימן מב ס"ק א' (מהות ההבדל בשטרות בין שטרי קנין לשטרי ראייה והשייכות לשטר גט):

שלחן ערוך סימן מב סעיף א': אין כותבין שטר חוב על דבר שיכול להזדייף, ואם כתבו עליו פסול . . ודוקא שטר חוב, אבל שטר אקנייתא כשר :

קצות החושן : כן כתבו תוס' בפרק ב' דגיטין (כב, ב ד"ה אבל) בהא דאמרינן לא הכשיר ר' אלעזר אלא בגיטין אבל בשאר שטרות לא, והקשו מהא דתני (קידושין כו, א) 'כתב לו על הנייר או על החרס שדי מכורה לך, שדי נתונה לך - הרי זה מכורה ונתונה' [ולכאורה ברור כי גם ללא עדי חתימה השטר כשר והרי דעת רבי

הראשונים אינן מעידין בפני בית דין מחמת שאין מעידין בגמר הדבר, וכמו שכתבתי לעיל, הוא הדין מפי כתבם נמי כשר, דבמקום דלא בעי הגדה בבית דין גם פיהם לא בעינן וכשר מפי כתבם.

ולא קשה נמי קושית הפני יהושע בגיטין (י"ב) [ל"ו ע"א ד"ה מפני] שהקשה, הא עדי הגט הוי עדות שאי אתה יכול להזימה. ולפי מה שכתבתי לא קשה מידי, כיון דעדות כזה לא בעינן שיהיה הגדה בפני בית דין, לא בעינן גם כן שיהיה יכול להזימה, דעל מסירת הגט עדי חתימה לא מעידין כלל, רק אן סהדי כמו שכתב הר"ן פרק המגרש [שם], דכיון שהוא בידה ודאי הבעל מסרו לה, ובמקום דאן סהדי לא שייך דהוא מפי כתבם, דכיון שכבר איתחזק לגט שנכתב בציווי הבעל ושנמסר ליד הבעל דלדבר זה כשר מפי כתבם, ועכשיו אנו רואים אותו בידה אן סהדי, וכן לא שייך לומר בדבר שאנן סהדי עדות שאי אתה יכול להזימה, דהא לעולם במקום דאן סהדי לא ידעינן באיזה יום, וכן כתב המרדכי [הגהות מרדכי לקידושין סי' תק"ע] בהדיא, הביאו התומים [סקט"ז] וזה לשונו, דשטר קדושין שמקדשה בשטר לא שייך מפי כתבם, אבל אם נתקדשה בכסף וכתבו לה שטר לראיה לא מהני, דהוי מפי כתבם. והוא טעמא דכתיבנא, דבשטר ראייה בגמר הדבר מעידין וילפינן דבר דבר מממון ובעינן הגדה בבית דין ופסול גם כן מפי כתבם, וכמו כן בממון בשטר ראייה כשכתוב בשטר שמעידין שפלוני נתחייב כבר לפלוני על ידי קנין, או שכותבין שמכר פלוני לפלוני שדה בכסף או שנתן בקנין, מדאורייתא הוי מפי כתבם ופסול, רק מדרבנן כשר לדעת הרמב"ם. והא דסומכין על זמן דגיטין לענין אם קידשה אחר, הוא גם כן מטעם זה, דעדי חתימה אין מעידין כלל על שנגמר הדבר בזמן הזה, דהא אם תשאל לעדים אימת נגמר הדבר, ישיבו שאינן יודעין, דהא מסרוהו לבעל והן אינן מעידין רק על שנכתב הגט ביום זה, וכיון דלאו גמר דבר הוא, נאמנין בהגדתן חוץ לבית דין ומפי כתבם, ועל המסירה שהיתה ביום זה אן הוא דמעידין כן משום חזקה דלא מקדים אינש פורענותא [לנפשיה], ומשום הכי ביבמות ל"א [ע"ב] לא אמר דהוי מפי כתבם רק כשמונת השטר תחת יד העדים וחיישינן שמא ישכחו העדים כל הדבר מה שנמסר השטר ליד האשה, רק שיראו בכתבם וידעו שמעולם לא מסרו שום שטר אחר זמן הכתיבה ויעידו מפי כתבם שבודאי היה ביום זה, והוי מפי כתבם, כן נראה לי ליישב דעת הרמב"ם בס"ד.

אלעזר להכשיר שטר בעדי מסירה הוא רק בגיטין ולא בשטרות סתם] ויש לומר
דהא דקאמר 'אבל בשטרות לא' - היינו בשטרות העומדים לראיה עיין שם.

והנה כתב הב"ח {בסימן קצ"א (סעיף א')} על דברי הסמ"ע 16 שכתב שם (סק"א)
ז"ל, אף על גב דחרס ועלה הוי דבר שיכול לזייף, דשטר קנין לא בעינן שיהא ראוי
לעמוד ימים רבים אלא לפי שעה, וכתב שם הב"ח ומדברי מוהר"ך נראה דאפילו
אינו כתב ידו דמוכר וגם ליכא עדי מסירה אלא עדי חתימה כשר בשטר קנין כיון
דאינו עומד לימים רבים אלא לפי שעה [כלומר יש הבדל מהותי בין שטרי קנין
לשטרי ראייה ועד שאפילו אין צורך בשטרי קנין לעדים כלל! ועל כך מקשה
הב"ח:], ולא ידעתי מניין לו זה החילוק ומדברי התוס' (ב"ב נא, א ד"ה כתב)
בשם ר"ת מבואר היפך פירושו כדאמרן עכ"ל [בתוספות שיובאו להלן מפורש כי
אכן יש הבדל מהותי בין שטרי קנין לשטרי ראייה, אולם גם בשטרי קנין צריכים
עדי מסירה לדעת רבי אלעזר, אולם לפי מה שהביא הסמ"ע הרי אין צורך כלל
אפילו בעדי מסירה ופרט זה הוא ההיפך מדברי התוספות. וזה לשון התוספות
שם: תניא לענין קידושין כתב לה על הנייר או על החרס אע"פ שאין בו שוה
פרוטה בתך מקודשת לי כו'. אומר רבינו תם דאתי כרבי אלעזר דאמר עדי
מסירה כרתי, דלרבי מאיר - כיון שצריך שיחתמו עדים בשטר קידושין . . א"כ
לא מהניא חתימה על דבר שיכול להזדייף [כדתנן בפ"ב דגיטין (דף כא, ב) אין
כותבין לא על הנייר כו'] ואפילו איכא עדי מסירה לא מהני לרבי מאיר דצריך
שיהא 'מוכיח מתוכו' כדאמר בריש כל הגט (שם דף כד:) ואם תאמר והא אמר
בפ"ב דגיטין (דף כב, ב) דלא הכשיר ר' אלעזר אלא בגיטין ולא הכשיר אלא
לאלתר אבל בשאר שטרות משמע דלא הכשיר אפילו לאלתר וי"ל דהכי בעי
למימר דלא הכשיר רבי אלעזר אלא בגיטין ודכותייהו כמו שדה מכורה לך דהכא
וכן ההיא דקידושין דלא נכתבו אלא לקנות שדה והאשה דומיא דגיטי שאינן
עשוין עיקרן לראיה אלא להתגרש אבל שטרות העומדים לראיה לא]. [עד כאן

¹⁶ ראשי תיבות: ספר מאירת עיניים. המחבר רבי יהושע וולק כותב בפתיחת
חיבורו למהות שם זה: "קראתי שמו 'ספר מאירת עיניים' כאשר הוא באמת
מאיר עיני המעיניים בהשולחן ערוך ובהגהותיו הסתומים והחתומים אשר זולת
פירוש זה **אסור לפסוק מתוכו**. גם יאיר עיניהם בכמה וכמה חידושי דינים
שנתחדשו בו, גם לרבות שבחיבור זה יתפקחו עיני המעיין בכמה וכמה פשטים
ועיניים שנראה כסותרים זה את זה", אולם כנראה שהב"ח – רבי יואל סירקיש
– כבר מראשית חיבורו הועיד להקשות על דברי הסמ"ע וכותב בפתיחת חיבורו
בלשון חריפה: "ובהיות שבזמנינו זה עמד הרב הגדול החסיד כמוהר"ר ולק הכהן
ז"ל וחיבר ביאור ארוך על ספר שולחן הערוך ומתוך פירושי וביאוריו לפעמים
נמשכו דינים מדינים שונים לא שערום הראשונים. על כן הביאני ההכרח לעורר
ולזהיר למעיין בהלכה למעשה להורות כשורה".

דברי הב"ח שמביא הקצות החושן ועל דברים אלו מביא את קושיית הש"ך
[עליו:]

ובש"ך כאן) בסעיף קטן ב' השיג עליו זה לשונו: ומכאן קשה על הב"ח בסימן
קצ"א שהשיג על הסמ"ע שמחלק בכך וכו', והרי דברי הסמ"ע שם הן הן דברי
הר"ן (גיטין יא, א בדפי הרי"ף) ודברי הרב אלו, וכן משמע בתוס' קידושין דף ט'
(ע"א ד"ה כתב).

[כלומר: הש"ך כותב על הב"ח כי תלונותיו אינן על הסמ"ע אלא על דברי הר"ן,
וממשיך לבאר כי גם דברי התוס' מהם הקשה הב"ח אינם קשים:]

ומה שכתבו התוספות שם דאתי כר' אלעזר דאמר עדי מסירה כרתי [וא"כ מכאן
הקשה הב"ח הרי שגם בשטרי קנין צריכים עד מסירה וזה להיפך ממה שהביא
הסמ"ע, מיישב הש"ך כי כל דברי התוס' הנ"ל אינם אלא על שטרי גיטין ששם
זקוקים לעדי מסירה מצד סיבה צדדית של 'אין דבר שבערוה פחות משנים' וכן
בכדי להוכיח כי לר"א אין צריך שיהיה 'מוכח מתוכו', אבל ברור כי בשטרי קנין
רגילים של ממונות אין צריכים כלל עדים] היינו דלא בעי מוכח מתוכו. ונהי
דבגיטין וקידושין קי"ל (אה"ע סימן ל"ב סעיף א' וסימן קל"ג סעיף א') דבעינן
עדי מסירה, היינו משום דאין דבר שבערוה פחות משנים משא"כ במכר ומתנה
דהודאת הנותן או המוכר כמאה עדים דמי וכמ"ש התוס' פ"ק דגיטין דף ד' (ע"א
ד"ה דקימ"ל), וא"כ אם מודה שמסרו לו נקנה לו השדה בשטר זה בלא עדי
מסירה וזה ברור ע"ש¹⁷.

*[מכאן ואילך מיישב הקצות החושן את קושיית הב"ח ונקודת הדברים: אין
מושג כזה שלא יהיו עדים, משום שהם יוצרים השטר וגם אליבא דרבי אלעזר
שיעדי מסירה כרתי הרי הלכה זו היא רק בגיטין וגם לפי תוס' שהלכה כמותו
גם בשטרות הרי העדי מסירה הם נחשבים כעדי השטר, ואין מקום לדברי הב"ח
שהבין מהתוס' להיפך:]*

ואחר העיון דברי הב"ח נכונים, והוא:

[א] ודאי לר' מאיר לא מהני עדי חתימה בשטרות אפילו בשטר קנין וגיטין
וקידושין אם הוא בדבר שיכול להזדייף ומשום דאינו מוכח מתוכו, ואפילו ידוע
שאין בו שום זיוף על פי הודאת נותן ועל פי העדאת עדים, מכל מקום כיון דלרבי
מאיר עדי חתימה כרתי וכל שאינו מוכח מתוך עדי חתימה הרי הוא כמו שטר

¹⁷ וכעין מראה מקום מעיר: גם בט"ז סימן קצ"א (סעיף א') כתב שם על דברי
הסמ"ע שכן מבואר להדיא סימן מ"ב בהג"ה בשם הר"ן ובחנם תמה עליו מו"ח
ז"ל [הט"ז היה חתנו של הב"ח בספר ב"ח בזה ע"ש].

שאינן בו עדי חתימה דלאו כלום הוא לר"מ אם אין בו עדי חתימה וגם אינו כתב יד הנותן, ומשום הכי העמידו בפרק ב' דגיטין (כב, ב) את דברי חכמים המכשירין בשטר שיוכל לזייף כר' אלעזר דאמר עדי מסירה כרתי [ולא כרבי מאיר כי לדעתו אין שום אפשרות להכשיר שטר הראוי להזדייף].

[ב] בדעת רבי אלעזר: אלא דגבי שטר העומד לראיה אפילו לר' אלעזר לא מהני שטר שיוכל להזדייף, כיון דיכול לזייף אינו מועיל כי אם על פי עדי מסירה שיעידו בעל פה שאין בו זיוף ובשטר ראה בעיניו למען יעמדו ימים רבים (ירמיה לב, יד), אבל בשטר קנין דהוא לשעתו מהני דבר שיוכל לזייף על פי עדי מסירה, וכל זה מתבאר שם מתוך הסוגיא.

וא"כ ממילא נשמע לר' אלעזר היכא דליכא עדי מסירה, אלא עדי חתימה בלבד ודאי לא מהני [שטר קנין העומד להזדייף] ומדרכי מאיר נשמע לר' אלעזר היכא דליכא עדי מסירה כיון דאין בו עדי מסירה אין זה שטר כלל, דהא עדי חתימה לא מהני ליה כיון דיכול לזייף אינו מוכח מתוכו ועדי מסירה לא היה שם, ואי משום הודאת נותן שיהיה במקום עדי מסירה, זה ודאי ליתיה דא"כ אף אנו נאמר שטר שכתוב בכתב יד אחר ואין בו עדי חתימה ונתנו לו בינו לבינו זה הנייר אעפ"י שמודה שנתנו ודאי לא מהני דמה זו הודאה שנתן לו נייר כתוב כתב יד אחר, וכיון דזה ודאי אי אפשר לומר לר' אלעזר דאם נתן נייר וכתוב עליו שטר בכתב יד אחר בלי עדי חתימה ועדי מסירה דמהני בזה וכמבואר בש"ס ופוסקים הרבה פעמים דכה"ג ודאי לא מהני, ואם כן הוא הדין זה שחתום עליו עדי חתימה אם הוא דבר שיוכל לזייף הני עדי חתימה כמאן דליתיה וא"כ לא מהני¹⁸.

¹⁸ דעת הרמב"ם בנושא זה: בספר 'אמרי משה' הוכיח שדעת הרמב"ם היא שלא כהב"ח לפי ביאורו של הקצות החושן ולדבריו מעיקרא דדינא אם הבעל דין מודה אפילו בשטרי קנין אין צריך עדים מעיקר הדין וכן הוא בגיטין. וזו לשונו:

הרמב"ם פרק א' מהלכות גירושין הלכה י"ג כתב מנין שיתנו לה בפני עדים, הרי הוא אומר על פי שנים עדים או שלשה עדים יקום דבר וא"א שתה"י זו היום ערוה והבא עליה במיתת ב"ד ולמחר תהיה מותרת בלא עדים, לפיכך אם נתן לה גט בינו לבינה ואפילו בעד אחד אינו גט כלל. ותמוה לענ"ד דלמה הוצרך הרמב"ם טעמים דצריך עדים בגט, הרי בכל השטרות לא נעשה שטר רק ע"י עדים או עדי חתימה או עדי מסירה, וא"ל דכונתו דלמה צריך דוקא עדי מסירה, דהרי שיטת הרמב"ם דגם עדי חתימה מהני בגט לר"א, וע"כ דהוצרך למצוא טעם למה צריך כלל עדים, ואיך אפשר שיה"י גט בלא עדי חתימה, ובלא עדי מסירה, ובשלמא בקדושין צריך ילפותא דבר דבר ממון, לענין קידושי כסף דלא סגי בששניהם מודים, אבל גט דצריך לחול עליו דין שטר, איך אפשר שיה"י בלא עדים כלל,

להמשך דברי הקצות החושן ובהם מוכיח כדברי הב"ח מתוס' להלן דף ד' דיבור המתחיל דקיימא – ראה לקמן בביאורים לתוספות הנ"ל.

דעת הרי"ף

בהבנת שיטת רבי אלעזר קיימת דעת הרי"ף לפיה רבי אלעזר עצמו גם מודה שאם קיימים עדי חתימה יש לקיים הגט, גם לולא עדי מסירה. להלן נעסוק בדברי הרי"ף לפי הסדר:

דהרי בכל שטרות לא נעשה בלא עדים, ועיין בלחם משנה שמסתפק אי כונת הרמב"ם לגזירה שוו דדבר דבר או מסברא, ואיך שיהי קשה כנ"ל:

והנלענ"ד מזה ראייה ברורה למה ששמעתי ממו"ר הגר"ח זצ"ל דשיטת הרמב"ם מתבאר בפ"א ממכירה הלכה ז' כי למעשה אין צריך כלל עדים בשטרי קנין וזה לשון הרמב"ם: 'כיצד בשטר? כתב על הנייר או על החרס שדי נתונה או מכורה לך וכו' כיון שהגיע השטר לידו קנה אף על פי שאין עליו עדים כללי עכ"ל, ומתבאר מלשונו דאף עדי מסירה ליכא.

ולפי זה צריך לומר כי מה שמבואר שצריך עדי חתימה או עדי מסירה בשטרות היינו רק לענין חשש זיוף של המקבל, אבל אם מודה שנתן לו השטר - כשר בלא עדים כלל אף בשטרי קנין.

והנה כל זאת לפי מה דקיימא לן כרבי אלעזר שיעדי מסירה כרתי, אבל לרבי מאיר שיעדי חתימה כרתי דוקא על כרחך צריך עדי חתימה ולא מהני הודאת נותן כמו דלא מהני עדי מסירה, ודוחק לפרש דכונת הרמב"ם דיש עדי מסירה ורק עדי חתימה ליכא, [ומה"ט כשר ביוכל להזדיין כמו חרס וכמשי"כ התוס' בכ"ד דצריך להביא עדי מסירה] דלשון שאין עליו עדים כלל משמע אפילו עדי מסירה ליכא, ועיין בקצות בסימן מ"ב שכתב דזה פשוט בכל הפוסקים בלא עדי חתימה ועדי מסירה ובכתיבת סופר שאינו כתב יד לא מיקרי שטר כלל אעפ"י שמודה שנתנו ע"ש, אבל מלשון הרמב"ם מתבאר דס"ל באמת כן, אף דזה הוא חידוש גדול ולהלן בדברינו יתבאר דגם הרמב"ן מסתפק בזה דאפשר דמהני בלא עדי חתימה ועדי מסירה, ועל פי זה שפיר ניחא מה שהוצרך הרמב"ם למצוא טעם למה צריך בגיטין עדים, ועיין ברש"י (דף כ"ד ע"ב) ד"ה ר"א היא דאמר חתימת הגט אינו מן התורה ולא סגי למיתבי בלא עדי מסירה דאינהו עבדי כריתות דע"כ בעינן עדים דילפינן דבר דבר מממון ע"ש, דמשמע ג"כ דלולא הילפותא הי' אפשר להיות גט בלא עדי מסירה ועדי חתימה.

הוכחותיו של הרי"ף (א. מלשון הש"ס ש'הלכה כר"א בגיטין ולא בשטרות' הרי מזה עצמו נראה שגם אם נסבור כרבי אלעזר, יש מקום למושג 'עדי חתימה' ב. חתימת השטר מפני תיקון העולם מוכיח כי גם לפי ר"א יש מצב שבו חתימת העדים על השטר יכשירו הגט לולא עדי המסירה).

הקושיות על הרי"ף (השגות הראב"ד¹⁹ ובעל המאור מראשוני המקשים על הרי"ף וכן תוס' בסוגייתנו ד, א ד"ה דקיימ"ל): א. מהדין שני גיטין שנתערבו שלדעת ר"א פסולין הן מצד שאין עדי מסירה ולכאורה הרי לפי הרי"ף ניתן להכשירן מצד עדי חתימה ב. מהסוגיה בכתובתו (צד, ב) שתי שטרי קנין שיצאו ביום אחד מי זוכה בקנין.

ביאורים בשיטת הרי"ף (באופן כללי ב' ביאורים: א. ביאורו של הר"ן לפיו גם לפי ר"א העדי חתימה הם בתורת עדי מסירה ולא מצד דין עדי חתימה. ב. ביאור הרמב"ן ב'ספר הזכות'²⁰ המבאר ומייש את הקושיות על הרי"ף למרות שעדי החתימה הם כפשוטם.

¹⁹ הראב"ד מסכים עם שיטת הרי"ף אבל לא עם כמה מראיות הרי"ף ובלשונו "הנה זאת הראיה כבר נידחת אבל הטעם שלו אינו נדחה".

²⁰ בשער של הספר במהדורות הראשונות: "ספר מחסה ומגן הוא ספר הזכות להרב הגדול רבנו משה בר נחמן. . על השגות הגאון הראב"ד. . מה שהשיג על רבנו הגדול. . הרי"ף". יצויין כי חיבור נוסף כתב הרמב"ן ליישב קושיות על הרי"ף שהקשה בעל המאור, אולם את שמו של חיבור זה קרא הרמב"ן בשם 'מלחמות השם' והוא מלא בביטויים חריפים ביותר [ולדוגמא: 'אמר הכותב דרכו של רבנו הגדול ז"ל רחוקה וקרובה וזו של בעל המאור ז"ל קרובה ורחוקה (שבת פרק כ"ד סימן מ"ח); 'אי"ה זו תשובה של הבלי' (ערובין פ' ד' סי' ח'); 'אמר הכותב לא נבון ולא ברור ולא ראוי לסמוך עליו והוא משתבר בשברי כלים עצמן שמותר להשתמש בהן בשבת' (ביצה פ' א' סי' א'); 'כל זה הבנין אין לו יסוד' (גיטין פ' ב' סי' ו')];

על בעל המאור אני תמה היאך הוא תוקע עצמו בדבר הלכה שאין לה הכרע וקורא לאבות העולם טועים (שם פ' ח' סי' ט"ז); 'נעדרות נשיקותיו שהוא משבש דברי רבינו הגדול ז"ל בשבוש גמור (בבא בתרא פ"ג, סי' י"ג)].

בסוף פירושו למסכת ביצה כותב את סיבת ההגנה על הרי"ף: "ולמדת שכל הפורש מדברי הראשונים כפורש מחיים וה' יכפיל שכר טרחנו אשר טרחנו לדונם לזכות וידון אותנו לזכות". אולם ב'ספר הזכות' כותב בלשון רכה ובביטויי כבוד.

ביאורים בהסברת שיטת הר"ן בדעת הרי"ף: א. ביאורי הקצות החושן והפני יהושע ש'עדי חתימה' אלו מועילים כ'עדי מסירה' מתורת 'אנן סהדי' – כלומר מכיוון שהם חתמו על כשרות הגט ואח"כ הגט נמצא ביד האשה הרי 'אנן' – הבית דין – 'סהדי' – מוסיפים ומכניסים בתוך דברי העדים – כי העדות של החתימה חלה גם על המסירה. ב. סגנון אחר בביאורו של ה'קובץ שיעורים' ועוד.

לאחר ביאור שיטת הרי"ף נביא את דעת בעלי התוס' שברור כי לרבי אלעזר רק עדי מסירה 'כרת'. למעשה מדברי התוס' נראה כי שורש מחלוקתם עם הרי"ף הוא בדברי הש"ס גופא האם אכן הלכה כר"א רק בגיטין ולא בשטרות או גם בשטרות (כדעת שמואל), כמו כן בביאור המושג 'שטרות' האם הכוונה רק לשטרי ראייה (כדעת תוס') או גם שטרי קנין (כפי הבנת הרי"ף)

7. רי"ף (נדפס בגמרות. ציוני העמודים כאן הם לפי מהדורת עוז והדר) ע' קמ סוף עמוד א' "אמר רב יהודה אמר רב הלכה כרבי אלעזר" עד דף קמה עמוד א' "דבחד מינייהו סגי".

8. השגות הראב"ד על הרי"ף (השגה א' דף קמג מהתחלה עד 'ואע"פ כי הרב ר' אפרים ז"ל²¹ משיב על דבריו²² - ואין ממש בתשובותיו' - פורך את ההוכחה השניה שמביא הרי"ף.

9. ספר הזכות על הרי"ף (דף קמג, א' כתוב בהלכות' עד 'בחזקה של חתימה והוא מזויף') - מיישב הקושיה של הראב"ד.

10. ר"ן על הרי"ף (תחילת דבריו בדף קמד "והיינו דקתני" ומביא כל הקושיות על הרי"ף של רבי אפרים שהובאו בבעל המאור - ולאחר מכן מביא שיטתו בביאור הרי"ף - דף קמה "אבל מה שנראה לי" עד דף קמו "כאילו נמסר בפניהם").

11. רשב"א (מביא את דעת התוס' כאן דיבור המתחיל קיימא ומוכיח את שיטת הרי"ף מדברי רבי אבא (כאן דף ד, א - 'מודה רבי אלעזר במזויף מתוכו'; מביא דברי הרמב"ן ומבארם ליישב קושיית ר' אפרים על הרי"ף):

²¹ היה תלמיד הרי"ף. לזהותו: ראה מבוא לספר 'רבינו אפרים פירוש פסקים ותשובות'

²² הובאו בבעל המאור ובר"ן שם.

לענין עדי מסירה לגבי גיטין: מיהא דקיימא לן כרבי אלעזר כתוב בתוספות רבותינו הצרפתים ז"ל²³ בעידי מסירה דוקא ולא בעידי חתימה שלא כדעת ר' אלפסי ז"ל שכתב בפ' המגרש, וראייתם מדתנן התם 'שנים ששלחו שני גיטין שוין ונתערבו - נותן שניהן לזו ושניהן לזו' ואמרינן עלה בגמרא: מאן תנא אמר רבי ירמיה דלא כרבי אלעזר דאי רבי אלעזר כיון דאמר 'עדי מסירה כרתי' הא לא ידעי בהי מינייהו קא מגרשה'.

[ונהנה מדברי הגמרא הנ"ל] משמע דלרבי מאיר דאמר 'עדי חתימה כרתי' - שפיר דמי ואם איתא [כדברי הר"ף שגם לרבי אלעזר ניתן לגרש בשטר גט עם עדי חתימה, הרי] אפילו כרבי אלעזר אתיא, דהא רבי אלעזר אית ליה דר"מ. ויש עוד ראיות אחרות . .

ונראה לי [=ונראה לומר?] דעיקר קושיא זו אינה, דהא ודאי בזמן שיש עליו עוררין בקיום חותמיו מכשרינן ליה לכולי עלמא וכדקתני ר"א אומר אף על פי שאין עליו עדים כשר שאין העדים חותמין על הגט אלא מפני תקון העולם, אלמא אפי' ר"א מודה דעדים החותמין על הגט יש בהן מפני תקון העולם כלומר שאם הלכו להם עדי מסירה ויצאו עליו עוררין יתקיימו בחותמיו וכשר [וזו ראייה לשיטת הר"ף] דכיון שנתקיים בחותמיו ויצא מידי מזויף אומר ודאי כדינו הגיע לידה בעדי מסירה, וכיון שכן בשמות שאינן מובהקין איכא למיגזר דילמא אתי למיסמך עלייהו דהא בקיום חתימתן נכשיר גט זה ונאמר דבעידי מסירה נמסר ליד האשה [ולפי זה מובן מדוע לפי רבי אלעזר - בשיטת הר"ף - הרי למרות שסובר שגם ניתן לסמוך על 'עדי חתימה' - מ"מ יפסול גט שנתערב].

[מכאן מביא קושיות ר' אפרים ומיישבם בשם הרמב"ן עם ביאור²⁴]

כתב רבינו אלפסי ז"ל דכי אמר ר' אלעזר עידי מסירה כרתי 'אף עידי מסירה קאמר' והוא הדין לעידי חתימה, והביא ראייה מדקתני שאין העדים חותמין על הגט אלא מפני תיקון העולם - כלומר דזמנין דמייתי עידי מסירה ומכשרינן ליה בעידי חתימה, [מביא עוד ראייה של הר"ף וממשיך לבאר:] ומיהו לכתחלה עידי מסירה בעיה וכו' כדכתיב בהלכות.

והרב ר' אפרים תלמידו ז"ל השיב: א"כ 'אף' עידי מסירה כרתי הוה ליה למימר, אלא דלעולם לא סגי' ליה לר' אלעזר בלא עידי מסירה, ומפני תיקון העולם

²³ בעלי התוספות היו בעיקר בשלש מקומות: צרפת ומשם עברו גם לאשכנז וחלק גדול עברו לאנגליה בעקבות גזירות.

²⁴ הקטע הבא הוא מביאור הרשב"א בדף פו, ב.

דקתני דאי מיייתי להו סהדי מקיימינן ליה בעידי חתימה ונפקי ליה ממזויף מימר אמרי כיון דמעיקרא עידי מסירה צריך ודאי בעידי מסירה אתיהיב לה וזהו מפני תיקון העולם דאי ליכא עידי חתימה חיישינן דילמא איהי זייפתיה . .

והרמב"ן נ"ר השיב עליהן להעמיד דברי הרב אלפאסי ז"ל:

[סותר ביאורו של ר' אפרים במשמעות של העדים חותמין על הגט מפני תיקון העולם:]

דא"כ [כביאורו של ר' אפרים שהסיבה של החתימה לדעת ר"א היא רק בכדי להוכיח שהיו כאן עדי מסירה וזה לא כמו הר"ף] שאין העדים חותמין על הגט אלא לברר שנמסר לה בעידי מסירה מעיקרא, אם בא הבעל וערער למה אין משגיחין בו והא אפילו משום לשמה דסתם ספרי דדייני גמירי חיישינן, הכא שאין הדבר מסור אלא לבעל לא כל שכן . . ועוד דא"כ [לפי ביאור ר' אפרים הרי עיקר חסר מן הספר והיה לתנא להוסיף עוד בבא שבה יהיה מובהר דעת ר"א במקרה שיש עדי חתימה ללא עדי מסירה:] היכי לא מישתמיט תנא ותני יש עליו עדים ולא נתנו לה בפני עדים ר' אלעזר פוסל וחכמים מכשירין.

[מיישב דיוקו של ר' אפרים לפיו לפי הר"ף רבי אלעזר היה צריך לומר 'אף עדי מסירה':]

. . ומה שהקשה אמאי לא אמרינן 'אף' עידי מסירה כרתי, משום דהוה משמע שיהו צריכין כולן עדי חתימה ועידי מסירה, ועוד שהן עיקר לכתחלה כמו שאמר הרב אלפאסי ז"ל.

12. קצות החושן (סימן מב סעיף קטן א' - נפקא מינא בהגדרת 'עדי חתימה' של רבי אלעזר לרבי מאיר לפי שיטת הר"ן):

ודע כי הר"ן (גיטין מח, א בדפי הר"ף) יש לו שיטה אחרת . . והוא דר' אלעזר מודה דעדי חתימה נמי כרתי ואפילו בגיטין וקידושין אף על גב דליכא עדי מסירה, והוא שיטת הר"ף (שם מז, ב בדפי הר"ף) והרמב"ם (פ"א מגירושין הט"ז), וזה לשון הר"ן: "ומיהו מה דמודה ר' אלעזר דעדי חתימה מהני היינו משום דסבירא ליה שהמסירה כורתת כל שיש עדים בדבר בין שהם מעידים על המסירה עצמה או על גוף הדבר, ומעתה מה שמודה ר' אלעזר דגט החתום בעדים כורת אף על פי שלא נתן בעדי מסירה כמו שמוכחות כל אותן הראיות, לאו משום דסבירא ליה דעדי חתימה כרתי, אלא שהמסירה כורתת כיון שיש עדים על עיקר הדבר דהוה להו עדי חתימה כעדי מסירה שהרי הגט יוצא מתחת ידה בעדים הללו ובידוע שהבעל מסרה לה ונמצאו כאילו הן עצמן מעידים על המסירה", עיין שם בפרק המגרש.

נוהנה לפי זה מה ההבדל בין רבי אלעזר לרבי מאיר? ממשיך לבאר כי לפי ר"א אם השטר יכול להזדייף הרי למרות שסומכים על היעדי חתימה' מ"מ הגט יהיה כשר משום שעדי חתימה אלו גדרם כעדי מסירה:]

ואם כן לפי זה כיון דאתינן עלה [=] מתורת עדי מסירה דאנן סהדי שמסר לו הבעל דין [וכפי שביאר לפני זה סברא זו – הובאו לעיל], א"כ אם יוכל לזייף נמי כיון שידוע המסירה אף על פי שאין ידוע לנו מה כתוב בו כיון דיכול לזייף משום זה לא מיפסל, דאע"פ שאמרו עדי מסירה צריכי למקרייה, היינו לכתחלה אבל בדיעבד אפילו לא קראוהו כשר כל שראו המסירה מידו לידה וכמבואר בתוס' פרק המביא (גיטין דף י"ט ע"ב ד"ה צריכי למקרייה), וע"ש באשר"י (פ"ב סי' ט"ז) ובר"ן (ט, ב בדפי הרי"ף), וא"כ הכי נמי ביכול להזדייף אם ידוע לנו המסירה אף על פי שאינו ידוע מה כתוב בו כשר.

אלא דכיון דיוכל לזייף גם המסירה אינו ידוע לנו שבא מיד הנותן למקבל, דהא אפשר היה כתוב שם איזה דבר מאיש אחר וזייף וכתב מה דכתב וא"כ ודאי לא מהני, אלא דאם חתום בחתם יד הנותן דאז ודאי ידוע שבא הדבר מיד הנותן ליד המקבל אלא שאינו ידוע לנו מה כתוב בו מכל מקום כשר בשטר כיון דידוע לנו המסירה והוי ליה כמו מסר לה בפני עדים ולא קראוהו דכשר וכמ"ש.

13. אבן האזל²⁵ (הלכות עדות פרק ג' הלכה ד'²⁶ - ביאור בדעת הר"ן לדעת הרי"ף²⁷):

הנה בר"ן ביאר בשיטת הרי"ף דלרבי אלעזר דסבר עדי מסירה כרתני – הרי מכל מקום עדי חתימה נמי כרתני. וביאר הר"ן כי אין הכונה שלשיטת רבי אלעזר נמי עדי חתימה כרתני כמו לרבי מאיר, אלא לשיטת רבי אלעזר אך ורק המסירה היא הכורתת, אולם כאשר יש עדי חתימה כורתת המסירה כמו בעדי מסירה והביא הר"ן ראייה לשיטת הרי"ף ממה שאמר הש"ס (גיטין ד, א) 'מודה רבי אלעזר במזויף מתוכו שהוא פסולי ולכאורה מה ענין 'שלא לשמה' למזויף מתוכו (וכפי שהקשו בתוספות שם), אכן לשיטת הרי"ף דכשר בעדי חתימה לחוד ניחא דהכי

²⁵ להגאון ר' איסר זלמן מלצר – דברי כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א באגרתו לגרש"י זוין כבר נדפסו ב'קובץ מפרשים' חוברת א'. עיי"ש.

²⁶ הבא להלן עבר עריכה לשונית.

²⁷ ונקודת הדברים: פשיטא שגם לרבי אלעזר חייבים עדי חתימה כי זה יוצר הגט, אלא שאין זה 'סיוס' חלות הגט – ולכאורה דבריו תואמים את מכתבי כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א שנדפסו להלן בהוספה. [לציין לצפעי"נ שהובא בכללי התורה והמצוות שנראה כדבריו]

נמי חיישינן דילמא אתי למיסמך בלא עדי מסירה אלא בעדי חתימה וגם יחתמו שלא לשמה ע"ש בר"ן שהאר"ך בזה.

והנה הדברים דורשים ביאור רב משום שלפי מה שמסיק הר"ן כי טעמו של הר"ף משום שסובר שלשיטת רבי אלעזר אין עדי חתימה כרתי כמו לר"מ אלא משום שהמסירה כורתת במה שיש עדי חתימה על השטר מתברר מתוך זה שנמסר השטר – אם כן חזרה הקושיה למקומה - למה בעי לשמה שהרי אין עדי החתימה כורתים בכלל, אלא מה שכורת הוא עיקר הגט ובעינן כתיבה לשמה ולא כמו לרבי מאיר שהחתימה הוא הכריתות, וכל ענין החתימה לדעת ר"א בביאורו של הר"ן משמעה שהיא ראייה על המסירה והוי כמו עדי מסירה, א"כ למה בעי לשמה? והאם עדי מסירה צריכין שיהיו לשמה?

אולם לפי דברינו מבואר בפשיטות: דבאמת מנין לנו דין שטר גבי גט, כיון דלא נזכר דין שטר גבי גט כלל א"כ מנלן דעדי חתימה מהני להיות ראייה דהרי מה שאנו דנין ראייה מחתימת העדים בהגט שנמסר הוא ע"כ מדין שטר דאם לא הכי בודאי ל"מ כלל והוי מפי כתבם וא"כ מנלן דשייך גבי גט בכלל דין שטר בשלמא לר"מ דדריש וכתב לה ספר כריתות דקאי אחתימה דידע מסברא דבלא ע"ח לא שייך שיהיה דין שטר ולכן דריש וכתב וחתם וא"כ בעינן דין שטר מקרא שפיר, אבל לרבי אלעזר מנלן דשטר מהני בגט ואף אם נימא דילפינן מממון דמהני שטר אבל כיון דבשטר הוא דין חדש ולא דין עדים דמעלמא איברא דמהני לראי' אבל מנא ליה דמהני לקיום הגט כיון דמקרא לא ידעינן זה כלל ולא נזכר חתימה בקרא.

ולכן נראה לי לבאר זה באופן אחר: הנה גם לר"א ידעינן עדי חתימה מקרא דכיון דילפינן מהא ד'וכתוב בספר וחתום' דעדי חתימה מהני לקיום השטר ולכן ילפינן מינה שהפסוק של 'וכתב לה ספר כריתות' מהני נמי בעדי חתימה וכמו אליבא דר"מ, אלא שמחלקותם של רבי מאיר ורבי אלעזר היא בכך שלרבי מאיר עיקר גמר השטר הוא בעדי חתימה דכיון שחתמו עדי החתימה על השטר ונהיה ראייה על החיוב – הרי בזה נגמר השטר כיון דבלא חתימה אי אפשר לשום שטר להיות לו תוקף דהוי ניירא בעלמא דאפשר המלוה כתב וכמשנ"ת. ולכן כל זמן שאין חתימה בשטר אין זה כלום והוי ניירא בעלמא ואף שאם יהיו עדי מסירה א"כ יהיה ראייה מן המסירה מכל מקום סבירא ליה לרבי מאיר כי על כל פנים בעיקר השטר אין שום ראייה כלל ולא מוכח כלל מתוך השטר ולכן אין לו דין שטר כלל וכן גבי גט סבירא ליה דספר כריתות הוא שהבעל נותן השטר גירושין אכן כל זמן שאין עדים בדבר אלא שהסופר כתבו אין עליו שם ספר כלל ולכן גבי גט נמי עיקר הגט הוא אם נחתם ולכן סבירא ליה דאם אינו מוכח מתוכו ויכול להזדייף אינו שטר כלל וכן סבירא ליה דכתיבת הגט אין צריך לשמה כי אינו שייך בכתיבת

הגט שיהיה דינים בהגט כיון דבשעת כתיבה אין עליו שם ספר ושטר כלל ולכן סבירא ליה ד'וכתב' היינו וחתם, אבל רבי אלעזר סבירא ליה דאף דכתב 'וכתוב בספר וחתום' וחזינן דעדי חתימה הם עיקר בהשטר - הרי אין זה משום שבחתימתם נגמר השטר דהשטר אינו נגמר רק עם המסירה רק שצריך החתימה דמהחתימה הוי ברור על המסירה ובעיקרא דמילתא לא פליגי ר"מ ור"א דבין לר"מ בין לר"א עיקר תוקפם של עדי חתימה משום שמהחתימה הוי ראייה שמסר הלוח להמלוה השטר רק דלר"מ עיקר הדבר הוא החתימה שבהחתימה נגמר שם השטר עליו לפי שנחתם, ומוכח מתוכו שהוא שטר הלוח וזהו הגמר, ולר"א עיקר גמר השטר הוא בהמסירה אלא לפי שהמסירה צריכה להיות מבוררת בשעתה ולכן כשיש עדי חתימה הו"ל מבוררת בשעתה וזהו דין שטר שחדשה תורה שכשחותמין עדים על השטר שבו מתבררת המסירה הוי זה בירור כמו עדות לפני בית דין והיינו דבעת חתימתם נגמר השטר שיהיה דין שטר בשעת מסירה ולכן סבר רבי אלעזר דאעפ"י שאין עליו עדים אלא שמסרו בפני עדים כשר והיינו משום דעדי חתימה אינם עושים יותר כי אם שמבררין את המסירה אלא דבעינן ברור בשעתה וזה עושים העדי חתימה אבל כיון שמסרו בפני עדים מהני וא"כ הא דידיעין דבגט נמי מהני ע"ח היינו כמו לרבי מאיר דספר ושטר הוי בעדי חתימה, אלא שלפי רבי אלעזר אי אפשר לומר דלא בעי לשמה אלא בהחתימה לבד כיון דלדידי לא אמרינן דעצם השטר נגמר בהחתימה אלא דהשטר נגמר בעת המסירה והחתימה רק מבררת את המסירה ומשום כך מהני כשמוסרו בפני עדים וא"כ א"א לומר דהכתיבה לא הוי מעשה שטר כלל ולא קאי וכתב עלי' כמו דאמרינן לר"מ דלר"א החתימה אינה מועילה רק לברר המסירה.

ולפי כל זה עיקרא דמהני חתימה לר"א נמי ידעינן מקרא כמו לר"מ והענין הוא להפך דלא כמו שמבואר בדברי הר"ן בפשיטות דדין חתימה ילפינן מעדי מסירה אלא איפכא דדין עדי מסירה ילפינן מעדי חתימה דעיקר דין שטר הוא בעדי חתימה כדי שיהיה אפשר לברר תמיד וכדכתב למען יעמדו ימים רבים.

14. רא"ש (פרק תשיעי...)

15. תוספות ד, א דיבור המתחיל דקיימא לן (בתוספות זה באו הרבה מהיסודות שנזכרו כאן והוא כשיטת רבינו תם ויתבאר להלן במקומו מה שקשור להבנת התוספות, אולם את היסודות יש ללמוד כאן).

רבי מאיר ורבי אלעזר

בסוגייתנו [השקלא וטריא בדעת רבה ורבה במשמעות תקנת אמירת 'בפני נכתב ובפני נחתם' נזכרה מחלוקת של ר"מ ור"א בהקשרים רבים. והנה הרבה ראשונים ואחרונים ביארו כמה שיטות כלליות בדברים של רבי מאיר ורבי אלעזר לאור הסוגיות כאן ובחרנו

כאן ללקט לכל לראש כרצף את דבריהם ובכך יבוארו כמה מהסוגיות כאן. מתורף דברי הרבה מפרשים נראה שבכל הקשור לבפועל הרי גם רבי אלעזר וגם רבי מאיר מודים שצריכים גם עדי חתימה וגם עדי מסירה; כנ"ל שניהם דורשים שיהיו גם כתיבה לשמה (משכנות יעקב בדברי ר"מ; תוספות רי"ד) וגם חתימה לשמה (ביאורי הראשונים בדעת רבי אבא – ד, א); כנ"ל שניהם סוברים שה'וכתב' שבפסוק עוסק גם בכתיבה וגם בחתימה – ומהות המחלוקת אינה אלא על הגדרת המושג 'גט'. להלן נביא את הדברים לפי סדר האימרות בסוגייתנו. והנה כל מהלכים אלו מוכיחים שהמפרשים נקטו כדעת הרי"ף אשר לדעתו מחלוקת ר"א ור"מ היא בהגדרת הדברים ולא במציאות הדברים (כפי שהובאו דבריהם לעיל) והמעין בכללות דברים הנ"ל יבין היטב את שיטת כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א במכתביו שיובאו כנספח שגם לרבי אלעזר העדי חתימה' יוצרים חלות שם 'שטר גט'.

"אי רבי מאיר חתימה בעי כתיבה לא בעי"

1. תפארת יעקב (גם רבי מאיר סובר שצריך כתיבה לשם גירושין, אך לא לשם בעל ואשה זו):

בגמרא אי ר"מ חתימה בעי כתיבה לא בעי: פירוש – כתיבה לשמה לא בעי, אבל פשיטא דבעי כתיבה דהיינו סיפור דברים דילפינן מ'ספר כריתות' שיהא מוזכר בו סיפור דברים של כריתות. . דלא מצינו שיחלוק ר"מ בזה דהאי לאו מוכתב ילפינן.

ולפי זה היה מקום לומר דרבי מאיר בעי שיהא נכתב על כל פנים לשם כריתות, לא להתלמד דהא נמי לאו מ'וכתב' ילפינן רק מ'ספר כריתות' שיהא נכתב לשם כריתות וקרא קאמר שיחתמו ספר זה הנכתב לשם כריתות לשמה.

[אולם לפי זה היינו יכולים לאוקים את משנתנו גם לפי רבי מאיר? מבאר הוא שאין הדברים כך:] ומכל מקום משנתנו לא אתיא כר"מ דדוקא בלשמה אין בקיאין דהך דרשה ד'לה – לשמה' אינה נראית להם עיקר אבל בלשם גירושין בקיאין.

[ולפי זה ממשיך לבאר את המשך הגמרא כאן]: ועתה ממילא שפיר מקשה דמדרבנן בעי לשמה ממש דגזרינן לשמה אטו לשם כריתות, אבל במחובר דליכא למיגזר רק 'כתיבה' אטו 'חתימה' לא גזרינן, אבל כתיבה גופה גזרינן לשמה אטו לשם גירושין.

וזה הכוונה בהבאת רבי נחמן שמחדש אליבא דר"מ אפילו מצאו באשפה כשר ולא חיישינן דנכתב להתלמד שמא מינא דלא בעי ר"מ אפילו לשם כריתות, ובהכי ניחא מה דמייתי מר"נ ולכאורה לא הועיל דהא עיקר הראיה דמדרבנן

מכשיר והיה לו להזכיר העיקר, ולהני"ל נחא דודאי אפילו אי ר"נ מדאורייתא קאמר מייתי שפיר ליישב קושייתו דסוף סוף מוכח דמצאו באשפה מכשיר ולא בעי לשם כריתות וכתובה אטו חתימה ממתניתין דמחובר מוכח דלא גזרינן.

[ממשיך לדייק בדקדוק לשון הש"ס] ובהכי נחא גם כן לשון הש"ס בטר הכי יוכי תימא אן מדאורייתא מתנינן לה' ופירש"י: 'להא דרבי נחמן'. והוא תמוה דמהו פירוש דבר זה שאמר 'אנן' – הרי הוי ליה לומר רק יוכי תימא מדאורייתא קאמר' [ומהו הדיוק 'אנן']. גם היאך שיך לשון 'מתנינן' אטו הך דר"נ משנה הוא? הא אינו רק מימרא דאמורא,

אולם לפי כל הנ"ל נחא: דודאי מה שבקשו לומר דר"מ גזר אטו לשם גירושין כבר נדחה בדברי ר"נ, רק עכשיו חוזר להקשות דדילמא גזר ר"מ כתיבה אטו חתימה, ועיקר הראיה ממתניתין דמחובר דאי חתמו אתורף קאי ופסול מדרבנן א"כ אין לגזור טופס אטו תורף אפי' לכתחילה כיון דתורף גופה דרבנן וע"כ דחתמו אחתימה קאי ואין כותבין אתורף קאי ש"מ דדיעבד כשר ואהא מקשה דלמא הך מתניתין אן בדאורייתא מתנינן לה לכך גזרינן שפיר טופס אטו תורף אבל ר"מ פוסל תורף רק מדרבנן ולא גזר כלל טופס אטו תורף ושפיר יש לומר דפוסל תורף מדרבנן אפילו דיעבד ועל זה קאמר דהא נמי מוכח מדר"נ דאפילו מדרבנן כשר דא"כ אומר היה דבר תורה מבעיא ליה.

2. חתם סופר (לכאורה כיצד ניתן לומר שרבי מאיר לא דורש 'כתיבה' לשמה הרי זה פשט לשון הכתוב?):

אי רבי אלעזר 'כתיבה בעי חתימה לא בעי', סברת רבי אלעזר מבוארת מפרש הפסוק כפשוטו כתיבה ממש, אבל סברת רבי מאיר תמוה מאד מה ראה על זה להוציא קרא ממשמעויתה ככל התורה וכתב כתיבה ממש ובשטרות כתיב וכתב בספר וחתם?

ונראה לעניות דעתי דהווא ליה למיכתב 'וכתב לה כריתות בספר' שיכתוב דברים הכורתים יכתוב בספר כמו 'וכתב הכהן האלות בספר', אלא על כרחך קרא מיירי שכבר נכתב ספר הכריתות ואמר 'וכתב' היינו 'וחתם לה ספר כריתות' שכבר נכתב עליו הכריתות ע"י מאן דהוא יחתום הבעל עליו.

אולם רבי אלעזר סבירא ליה דלא נאמר 'וכתב לה בספר' אלא 'וכתב לה ספר' (כדברי כרבנן דר' יוסי לקמן כ"א ע"ב. עיי"ש), אך מכל מקום לרבי מאיר נראה לפי הנ"ל 'חתם' בחתם יד הבעל הווא ליה כשני עדים ולזה נתכוין רש"י במתניתין ג' גטין פסולים דר"מ היא 'וכתב בכתב ידו היינו כחתם ידו', וללישנא בתרא דלאו ר"מ היא הנ"ל 'כתב ידו ממש בלי חתימתו'. והתם פירש"י דמשום

הכי כתב בכתב ידו פסול מדרבנן גזירה משום כתב סופר היינו כתב ידו בחתם סופר מיחלף אבל כ"תב ידו בלי חתימתו בודאי לא מיחלף בכתב ידי אינש דעלמא בלא חתימה וע"כ צ"ל כתוס' משום דהוה כאין בו זמן. אך קשה ה"ל להקדים אין בו זמן ברישא²⁸.

3. חשק שלמה (ביאור נוסף בסברת רבי מאיר שמוציא את דברי הכתוב מפשוטן):

בגמ' אי רבי מאיר חתימה לשמה בעי כתיבה לא בעי ופירש"י דכי כתיב וכתב לה אחתימה כתיב. נ"ב לכאורה צריך להבין דמנא ליה לרבי מאיר הא דוכתב קאי

²⁸ ממשך ביאור נפלא בדרך אגדה על מרדכי ואסתר שלכאורה מדוע לא גירש מרדכי את אסתר ללא עדים: והנה בפ"ק דמגילה דרש ר"מ ותהי לו לבת לבית והקשו תוס' מ"ט לא גרשה מרדכי ותנצל מכאשר אבדתי אבדתי ותי' משום שצריך עדים ויודע למלך והקשה רשב"א הא כתב בכתב ידו ואין עליו עדים כשר מן התורה - נתכווין להנ"ל דאפילו לרבי מאיר דתני בת בית הא לרבי מאיר סגי בחתם ידו. מיהו לתוספות לא קשה מידי דס"ל לר"מ נמי אין דבר שבערוה פחות משנים ולא סגי פחות מבי' עדי מסירה, אך רשב"א לטעמי' בקידושין מ"ה ע"ב כי מ"ש בקידושין וגטין הוה חב לאחרני אינו אלא כעין חב לאחרניא ומגזירת הכתוב שלא יהא מועיל הודאת בעל דין חוץ בגט דגילה קרא 'וכתב לה' מהני הודאת בעל דין בלי עדים ולא ילפינן מיני' אפי' הוי' קדושין ע"ש וא"כ יפה הקשה ה"ל למרדכי לגרש בחתם ידו בלי עדים. ומשום הכי סיים רשב"א אין מתיישבים על דברי אגדה ולא תירץ כלום ואני אומר רבותא למידחי' דברי רבותינו וע' תוס' סוף פרק בן סורר ומורה פלפולא רבא באגדה זו לדינא ולא דחאו כלאחר יד. והנלע"ד אף על גב דכתב רשב"א דבגט גלי קרא דמהני הודאת בעל דין, מכל מקום היינו היכי דלא חב לאחרים דפסול כהונה לא הוה חב לאחרניא דאם לא תרצה להנשא לכהן מי יכרחנה להנשא לו כמ"ש רשב"א שם ומכ"ש אסתר דבלא"ה פסולה לכהונה שהרי נבעלה לגוי. אבל היכא דבאמת חב לאחרניי כגון שאין לו בנים ויש לו אח דאם ימות בלא בנים תתיבם לו על כרחה, וע"י גירושין מחייבים להאח ההיא מודה רשב"א דבעי' תרי ולא מהני הודאת בע"ד. ומ"מ לא ניחא לרשב"א למימר דמרדכי הכי הוה דלא היה לו בנים והוה ל"י אח דהכא כתיב ודובר שלום לכל זרעו משום הכי הקשה ולפע"ד י"ל זרעו לא קאי אזרע מרדכי דלדידי' לא הוה ל"י באותו זמן ולכל זרעו קאי אעמו דובר שלום לכל זרעו של עמו כמו דכתיב זרע ישראל והוה ליה כפל ענין אחד במלות שונות דובר שלום לכל עמו ודובר שלום לכל זרע ישראל:

אחתימה וחתימה מאן דכר שמייה ונהי דצריך עדים ע"ז משום דאין דבר שבערוה פחות משנים מ"מ מנא ידעינן דצריכין לחתום בגט דילמא בעדות בע"פ סגי שיראו שהבעל כתב בפניהם או שצוה לכתוב לסופר ונראה דרבי מאיר למד כתיבה מקראי דירמיה ל"ב דכתיב שם וכתוב בספר וחתום ומבואר לקמן דף ל"ו דלר"מ הך וכתוב בספר וחתום הוא מדאורייתא רק דאתא ירמיה ואסמכוה אקרא ולמד מיניה דגם וכתב לה דגבי גט כריתות ע"י עדים הוא [וכן משמע להדיא בגמ' שם] ואף ש'דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן - מכל מקום י"ל דהכא אינו אלא גילוי מילתא בעלמא דהך כתיבה הוא ע"י חתימת העדים וכעין זה אמרינן בריש בבא קמא ע"ש:

"אי רבי אלעזר כתיבה בעי חתימה לא בעי"

הנה בנושא זה נשתברו הרבה קולמוסין. לכל לראש בדעת הרי"ף לפיו גם לפי רבי אלעזר גם עדי חתימה מכשירים הגט וכאן מפורש להיפך, כמו כן להלן מפורש בגמרא [ד, א] ש'מודה רבי אלעזר במזוייף מתוכו' שעדי החתימה יכולים לפסול הגט. נקודה הדברים: אין הכי נמי שלדעת ר"א יש מושג של 'עדי חתימה', אך אינם מעצם גדר הגט. אולם אם עדי החתימה כן חתומים יש להם דין של 'גט' הזוקק 'לשמה'.

1. ריטב"א (הריטב"א מיישב את דעת הרי"ף כפי שהיה מובן אצלו שהכוונה בדעתו שלדעתו 'אף עדי מסירה כרתי', אבל גם עדי חתימה כרתי ולכן מוקשה מלשון הש"ס ומיישב את השקלא וטריא בגמרא):

אי רבי אלעזר - כתיבה בעי חתימה לא בעי דתנן רבי אלעזר מכשיר בכולן חוץ מגיטי נשים. וטעמא משום דקסבר רבי אלעזר דעידי מסירה כרתי בלא עידי חתימה, ואף על גב דלרבי אלעזר עידי חתימה נמי כרתי [כדעת הרי"ף] דלא פליג אדרבי מאיר אלא [בכך] דעידי מסירה נמי כרתי, אבל מודה הוא דעידי חתימה כרתי וכדבעינן למימר קמן, איכא למימר דאפילו הכי קל סלקא דעתך [של ה]מקשה דכל כי האי גוונא דגט על ידי שליח כיון שהוא בעידי מסירה ולא סגיא בלאו הכי דהא אמרינן דבפני ב' או ג' נותנו לה דבזה לא בעינן חתימה לשמה, אלא בגט שנעשה בעידי חתימה בלא עידי מסירה, וכי מקשה הכא 'אי ר"א כתיבה בעי חתימה לא בעי בגט' - כי האי מקשינן שהוא על ידי שליח [שאז בטח ישנם עדי מסירה לשליח וממילא עדי החתימה אינם נצרכים] אבל בעלמא אפילו ר"א מודה דבעינן חתימה לשמה.

ולפי פירוש זה כי מתרצים 'לעולם ר"א היא וכי לא בעי ר"א חתימה לשמה היכא דליכא עדים אבל היכא דאיכא עדים בעי', אהדר ליה דאינו כדקא סלקא דעתך דמקשה דכל היכא דמגרש בעידי מסירה דלא בעי חתימה לשמה אף על פי שעדים

חתומים בגט [ועל כך התרצן חולק ומבאר] דודאי היכא דעדים חתומים בגט בעי משום דר' אבא דמודה ר"א במזוייף מתוכו שהוא פסול, וטעמא משום דאתי למסמך על זה כי מגרש בעידי חתימה בלא עידי מסירה להכשיר עידי חתימה שלא לשמה, והא אמרינן דאפילו לרבי אלעזר כי מגרש בעידי חתימה בלא עידי מסירה דבעינן חתימה לשמה [וא"כ אכן התרצן מבאר כי גם לפי רבי אלעזר צריך השליח לומר 'בפני נחתם' כי ברגע שיש עדים חתומים הם כן צריכים לחתום לשמה]. ואפשר דמקשה לא ידע ליה להא דר' אבא²⁹.

²⁹ בהמשך מביא עוד שני פירושים להבנת השקלא וטריא בגמרא :

"אי נמי יש לפרש דהכי קאמר : אי ר"א כתיבה בעי חתימה לא בעי דכיון דלרבי אלעזר עידי מסירה כרתי ועידי חתימה לא בעי, דהא אפשר לגרש בעידי מסירה בלא עידי חתימה, וכתב לה דאמר קרא לא אמר אלא בכתיבה בלחוד שהיא מעכבת אבל לא אחתימה ואפילו הוא מגרש בעידי חתימה כיון דאפשר לגרש בלא חתימה, דלא הקפידה תורה אלא אדבר המעכב דהיינו אכתיבה, ולפי פירוש זה כי אמרינן לקמן לעולם ר"א היא אהדר ליה דלאו כדקס"ד דהתורה לא הקפידה אלא על הכתיבה המעכבת אבל לא על החתימה, דהני מיילי היכא דליתיה אבל היכא דאיתא ומגרש בעידי חתימה בעינן חתימה לשמה, שהתורה אכל כתיבה שבגט הקפידה שיהא לשמה כיון דעידי (כתיבה) [חתימה] צריכי דהא מגרש בהו, וכיון דכן אפילו כי לא מגרש אלא בעדי מסירה בעינן שתהא חתימה לשמה מדר' אבא משום דאתי למסמך עלה כשיגרש בעדי חתימה וזה נכון.

ורבינו כתב בשם ר' יצחק הלוי בן אחיו של רבינו נר"ו* דהכי קא מקשה : אי רבי אלעזר כתיבה בעי כלומר כשמגרש בעידי מסירה, וכשמגרש בעידי חתימה פשיטא ליה דחתימה בעי כתיבה לא בעי כדר' מאיר דליכא תנא דבעי תרי כתיבה וחתימה, ומשום הכי לא אדכר אלא חדא כתיבה בעי חתימה לא בעי משום דאידיך פשיטא ליה, ואיהו (אדכר) [אהדר] ליה (אמדינא) [דמדינא] אין הכי נמי אלא דמדרי' אבא דאמר דמודה ר"א במזוייף מתוכו שהוא פסול אית לן למימר דכל היכא דאיכא חתימה דבעי לשמה אף על גב דהוא מגרש בעדי מסירה, וכן נמי כי מגרש בעידי חתימה בעינן כתיבה לשמה דאי לא הוה ליה מזוייף מתוכו, הילכך אי מגרש בעידי חתימה בעינן חתימה לשמה מדינא, וכתיבה משום דר' אבא דדילמא אתי למסמך עלה כשיגרש בעידי מסירה לבד, ואי מגרש בעידי מסירה ועדים חתומים בגט בעינן כתיבה לשמה מדינא, וחתימה משום דר' אבא דילמא אתי למסמך עלה כשיגרש בעידי חתימה וההיא ודאי צריכה לשמה מדינא, וזה נראה נכון".

בגמרא מוקמינן את משנתנו כרבי אלעזר ויכי לא בעי ר"א חתימה היכי דליכא עדים כלל אבל היכי דאיכא עדים בעי לשמה דמודה ר"א במזויף מתוכו. ולפי זה יש לומר דהיכי דהביא גט בלי עדים חתומים כלל רק למסרו בפני עדי מסירה סגי שיעיד השליח בפני נכתב לבד וכן משמע לכאורה מלשון המשנה לקמן דף ט' ע"א דקתני אם יש עליו עדים יתקיים בחותמיו משמע דפעמים שאין עליו עדים כלל.

אבל באמת ברור שלא האמינו לשליח רק בגט שחתומים בו עדים אבל כל שאין עליו עדים גט זה חספא בעלמא הוא ואף דרבי אלעזר לא מצריך חתימה כלל, היינו בגט הנכתב לפנינו - אבל אם לא נכתב לפנינו ולא ידעינן מה טיבו פשיטא שאין עד אחד נאמן כלל וכלל.

והא דקתני לקמן 'אם יש עליו עדים' היינו עדים המכירין החתימות. והא דפריך אי רבי אלעזר כתיבה בעי חתימה לא בעי הא בגט זה לכולי עלמא בעי חתימה ואי חתמו שלא לשמה והיינו שלא חתמו שזה גירש לזו הרי כאילו אין בו עדים כלל: לא קשה מידי משום שמכל מקום כיון שאנו סומכין על מאמר השליח הזה משום דעדים החתומים בו מורין מצד עצמו שנעשה בהכשר רק דחיישינן למיעוט וסומכין בזה על השליח אם כן כל שאתה מאמינו שנכתב לשמה סגי בכך ואי אין אתה מאמינו מה יתן ומה יוסיף במה שיעיד על החתימה כיון דלאו מפיו אנו חיינן

* רבינו של הריטב"א הוא הרא"ה [ראה 'שם הגדולים' מערכת י' אות פט: 'הריטב"א - תלמיד הרא"ה והרשב"א. וזמנין דמשכחת דאומר מורי סתם על הרא"ה, ונראה שלמד יותר לפני הרא"ה ועיי"ש. מעניין לציין לקטע מאגרת של הריטב"א בה מגן על רבו וכותב כך: "אומר לך כמשיב כבוד רבתי נ"י ולא כאומר ח"י נגדך וכ"ש כנגד רבותיך הקדושים ז"ל. באמת זהו שבח חכמי ארצנו שקיבלנו מרועה אחד נאמן, וגדול ידו בכל ואומן, בורר אוכל מתוך פסולת ביתר שכל נאמן, שם חיטה ושורה ושעורה נסמן, טעמו כל שומעי דבריו טוב טעמן, כי נמקן ויקראו את שמו מן" (תשובות הריטב"א סימן ר"ח) ולקשר לעניני גאולה ומשיח - בריטב"א המובא בקונטרס 'הלכות של תורה שאינן בטלין לעולם' אודות תחיית המתים כותב כך: "הא דאמרין זאת אומרת מצות בטלות לעתיד לבא, פירשו הראשונים לעתיד לבא לזמן תחית המתים... וכן **דעת מורי המובהק רבנו נ"ר**.

אבל מקצת רבתי י"א מפרשים כי המצות אינם בטלות לעולם ואפי' לזמן תחיית המתים ומה שאמרו בבאן מצות בטלות לעתיד לבא אינו אלא על (שיעור) [שעת] המיתה ... זו שיטת הרב ז"ל. וכמה הקשיתי לפניו ... **ועדיין לא הניח דעתי בתשובותיו ואין לנו אלא שיטת הראשונים ז"ל**, ואין זה מקומו להאריך יותר בענין זה.].

אבל באין שם עדים כלל אין לנו שום הוכחה מצד עצמותו שהוא כשר פשיטא שאין עד אחד נאמן.

”כתב ידו ואין עליו עדים”

נחלקו רש”י ותוספות במקור הכוח של ‘כתב ידו’. רש”י הביא שני פירושים כי המקור להיתר ‘כתב ידו’ נובע מהפסוק עצמו בגיטין שבו נאמר ‘וכתב’ שהוא כפשוטו, או שכתב הבעל הוא כ’מאה עדים’ ואז גם לפי רבי מאיר יועיל ‘כתב ידו’, אולם תוס’ כתבו כי כתב ידו דינו לא רק כ’כתיבה’ אלא ‘אין לך חתימה גדולה מזו’. זאת ועוד: לדעת תוס’ בדף ד’ אי אפשר לומר בגט את הדין של ‘הודאת בעל דין כמאה עדים דמי’ משום שדין זה יכול להאמר רק כלפי ‘הודאת אדם’ כלפי עצמו, אבל בגט הוא גם ‘חב לאחריני’. בהבנת מהות המחלוקת והבנת כל אחת מהשיטות נאמרו כמה ביאורים הן בשיטת רש”י להבין כיצד המונח ‘כתב לה’ הוא במקום עדים וכן בעצם מחלוקת רש”י ותוס’. כמו כן שיטת תוס’ הרא”ש שהכונה ב’כתב ידו’ הוא לאו דווקא בעצם כתב ידו, אלא גם עם אישר את הכתוב בחתימת ידו נחשב כ’כתב ידו’.

1. רשב”א (אישור ‘כתב ידו’ הוא גזירת הכתוב רק בגט ואין ללמוד ממנו לקידושין וכד’):

מסתברא לי דהא דתנן ג’ גטין פסולין ואם נשאת הולד כשר וחד מינייהו כתב בכתב ידו ואין עליו עדים, התם היינו טעמא משום דרחמנא רבייה בגיטין כממון מדכתיב ‘וכתב לה’ דמשמע כל שכתב לה הוא בכתב ידו מגורשת ושטר גמור הוא כשטר שבממון, ודכותה רבי רחמנא עד אחד בטומאה שלאחר קנוי וסתירה מ’ועד אין בה’ ולמאי דרבי - רבי ולא גמרינן מינייהו, דאם כן גזירה שווה למאי אתא ואין לך בהן אלא מקומן, ואלו בקדושין כתב לו בכתב ידו ואין עליו עדים אינה מקודשת.

2. תוס’ הרא”ש (דיבור המתחיל בכתב ידו – נדפס בגמרות מהדורת עוז והדר בסוף המסכת).

3. חידושי ר”נ פרצוביץ³⁰:

³⁰ הגאון ר’ נחום פרצוביץ ראש ישיבת מיר (נלב”ע מרחשון תשמ”ז לאחר ייסורים) היה מאנשי האמת באישיותו, בדרך לימודו ובענוותנותו. מאותם בוגרי ישיבות מליטא שאור האמת נגלה עליהם והתבטאו אודות כ”ק אדמו”ר מלך המשיח שליט”א בביטויים ייחודיים. אף מצידו של כ”ק אדמו”ר שליט”א כמה ענינים יסודיים ובעיקר שכ”ק אדמו”ר מלך המשיח שליט”א בעת חוליו של הגר”נ ביקש שוב ושוב שיאמר שיעורים ואף יכתוב השיעורים ומכאן זכינו

לביאוריו הבהירים והישרים בסוגיות. בשנת תשל"א היה לראשונה ביחידות לאחר שהשתתף בהתוועדות הארוכה.

בין הדברים שאלו כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א אם הוא מכירו ולא הבין וסיפר שבקיץ תרצ"ב ביקר עם חותנו בבית אביו של הגר"נ שהיה רב בעיירה טרוק ואז היה הגר"נ נער. תלמידיו האחים הגר"מ והגר"י שי' הבלין מספרים שלאחר היחידות אמר: חז"ל אומרים "ראה הקב"ה בצדיקים שהם מועטים עמד ושתלן בכל דור ודור" וביאר בשפה למדנית כך: האדמו"ר מליובאוויטש היה נחשב לגאון וצדיק גם בדורות קודמים והיה מגדולי הגדולים גם אז, אולם מידי דור שותל הקב"ה צדיק קדום המתאים במיוחד להנהגת הדור שלו.

באותה יחידות ביקשו ודחק בו מאד לפרסם את שיעוריו בספר. בעת מחלתו שסיפר על כך, הצטער שלא עשה כן מיד. ועוד ביקשו למסור שיעורים בארה"ב. לאחר חזרתו התעניין כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א אצל ידידו - הגאון רבי יעקב משה לייזרסון זצ"ל, מראשי ישיבת "תורה ודעת" אם ר' נחום אמר לפחות שלושה שיעורים לאחר היחידות, (בתחילה סבר ששואל האם אמר חת"ת, אבל כ"ק אדמו"ר שליט"א הבהיר ששואל על אמירת שיעורים ברבים).

כשהתגברה מחלתו שלח אליו כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א בכמה דרכים והזדמנויות בקשות שימשיך באמירת שיעורים. באותה עת הרופאים הזהירו אותו למעט מאד באמירת שיעורים וראה בשליחות מהרבי שליט"א רמו שעליו לומר ולהמשיך.

לאחרונה נתפרסם מכתב בכתב ידו בו מבקש מידידו הגר"מ לייזרסון מניו יורק להזכירו לרפואה שלימה: "הרב הגאון המפורסם כש"מ מהרי"מ שליט"א מזל טוב לאירוסי בנו היקר. . [כותב שממשיך בזמן חורף באמירת שיעורים וממשיך:] "כשיבקר אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש יזכיר נא את נחום בן קישא לרפואה שלימה".

לקראת יום י"א ניסן השבעים שלך מכתב ברכה בכתב יד: **לרגל יום הולדתו של כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א. תפלה לשוכן מרומים, שיאריך השם-יתברך ימי מלך הרבי מליובאוויטש על ממלכתו, ותחינה עיניו בשוב ה' ציון במהרה בימינו אמן. ובזכותו יושפע שפע רב על שומעי לקחו ועל כלל ישראל, להושע בכל מילי דמיטב ובגאולה שלימה במהרה בימינו אמן. תפלת מ. נחום פרצוביץ.**

הנה בגדר הכשר 'כתב ידו' בגט מצינו שלש שיטות: א. שיטת רש"י בדף פו במשנה בפירושו הראשון שלמדים דבר זה מגזירת הכתוב "וכתב ונתן". ב. שיטת רש"י בפירושו בתרא שם שכתבת הבעל מהניא מדין הודאת בעל דין, ג. שיטה ה' היא שיטת התוס' בסוגייתנו דאין לך חתימה גדולה מזו.

והנה אחת הנפקא מינות בין השיטות הם דברי הרא"ש בשם הריב"ם ש'בכתב ידו' מספיק גם חתימה בכתב ידו ואין צריך שהעל יכתוב את הגט. ולכאורה כל זה הוא רק לשיטת התוספות ד'אין לך חתימה גדולה' מזו ולשיטת רש"י בפירושו בתרא שהודאת בע"ד כמאה עדים, אבל לפירושו קמא דרש"י שהכשר 'כתב ידו' הוא מגזירת הכתוב "וכתב ונתן" פשיטא שצריכים' שהבעל עצמו יכתוב את הגט ולא סגי בחתימה, דחתימה אינה בכלל "וכתב".

ויש לעיין במהות דברי התוס' "אין לך חתימה גדולה מזו", ומשמע דאין צריך לדין הודאת בע"ד כמאה עדים ואדרבה חתימה זו עדיפא מעדים. ובפשוטו נראה בכונתם, כי מכיון שעדי השטר אינם מעידים על עצם המעשה אלא רק על דעת המתחייב (ובזה מספיק בכדי ליצור את השטר), ממילא כל היכא שהבעל עצמו כתב את הגט אין אנו צריכים להגיע להלכות עדות כלל, שהרי בכהאי גוונא אנו רואים את דעת המתחייב לפנינו ואין צריך להעיד ע"ז "דאין לך חתימה גדולה מזו".

ויש להביא ראיה ברורה דאין כונת התוס' לדין הודאת בע"ד, דהרי בתוס' לקמן דף ד' ע"א כתבו שאין אומרים 'הודאת בע"ד' בגירושין כיון דאסר לה אכהן והווא לי 'חב לאחרים' וצ"ע א"כ האיך כתבו התוס' דאין לך חתימה גדולה מזו הא בגירושין לא אומרים 'הודאת בע"ד' דהווא ליה חב לאחרים. ועל כרחנו צריכים אנו לומר כמו שנתבאר ש'בכתב ידו' אין אנו צריכים להגיע לדין הודאת בע"ד, דכל היכא שהבעל עצמו כתבו אנו רואים את דעת המתחייב לפנינו.

והנה אכתי יש לנו לעיין בכל זאת מאי טעמא מיאן רש"י בפירוש התוס', דלכאורה סברת התוס' פשוטה מאד דאין לך חתימה גדולה מזו ואמאי הוצרך רש"י לדין הודאת בע"ד. ולכאורה צריכים לומר שרש"י סבר דבשטר בעינן עדות דוקא ולא סגי בזה שאנו רואים את דעת המתחייב לפנינו, דלאשווי שטרא צריכים 'תורת עדות', ומשום כך פירש רש"י שבנידון שלנו הרי יש 'הודאת בעל דין' שהיא כמאה עדים³¹.

³¹ בהמשך מבאר את ה'לשיטתיה' ושורש פלוגתת רש"י ותוס' כך: , ויש לעיין במאי פליגי רש"י ותוס'.

תוספות דיבור המתחיל כתב

תוס': 'טעמא דפסול משום שיוכל לכתוב הזמן כמו שירצה והוי כאין בו זמן'

4. חידושי ר' נחום:

הנה בדעת ת"ק הפוסל את 'כתב ידו' מדרבנן נחלקו רש"י ותוס': ברש"י לקמן דף פ"ו כתב כי ת"ק חושש 'דלמא אתו לאיחלופי ולהכשיר בכתב סופר', אולם כאן בתוס' פירשו כי טעם הפסול הוא דיכול לכתוב הזמן כמו שירצה והוי כאין בו זמן.

ונראה דגם זה תליא בגדר דין כתב ידו, ורש"י ותוס' אזלי לשיטתייהו, דלשיטת רש"י ש'כתב ידו' אינן כחתימה אלא גזה"כ "וכתב ונתן" איכא למיחש שמא יבואו לטעות ולדמות כת"י הבעל לכתב סופר, אבל לדעת התוס' שכתב ידו הוי כחתימה ליכא למיחש דלמא אתו לאיחלופי בכת"י הסופר, דהרי כת"י הבעל הוי כחתימה

ונראה דרש"י ותוס' אזלי בזה לשיטתייהו, דהנה בתוס' בדף ד, עמוד א' ובדף כד כתבו כי כל שטר צריך להיות מוכיח מתוכו ומטעם זה היכא שהוחזקו ב' יב"ש אין זה שטר כלל, והנה מדברי התוס' לא נתבאר מהו גדר הך דינא.

ונראה לומר כי לדעת התוס' דין 'מוכח מתוכו' הוא-הוא מהות השטר, דעיקר החפצא של שטר הוא כתב המוכיח על מה שכתוב בו, ואדרבה זהו הטעם דבעי עדי חתימה, דבלא עדים אין הכתב מוכיח על מה שכתוב בו וע"י עדים הוי השטר מוכיח מתוכו. ולפי כל זה נראה שישוד המחלוקת בין רש"י לתוס' אי בעינן מוכח מתוכו הוא בשורש הדין דבעי עדות בשטר, דלשיטת רש"י הרי זה מדיני השטר דשטר צריך עדים, משא"כ לדעת התוס' כל זה הוא רק היכי תימצא כדי שיהא השטר מוכיח מתוכו, דבלא עדים אין השטר מוכיח על מה שכתוב בו וע"י עדים הוי השטר מוכיח מתוכו ודו"ק [ולפי זה נמצא כי לשיטת התוס' לו יצוייר היכי תימצא שיהא השטר מוכיח בלא עדים א"צ חתימה כלל].

ולפי זה נראה דזהו שורש פלוגתת רש"י ותוס' הנ"ל בדין כת"י, דרש"י סבר דכל שטר צריך עדות ולדידיה בעי לדין הודאת בע"ד ולא סגי בזה שאנו רואים את דעת המתחייב לפנינו, משא"כ לדעת התוס' דכל דין עדות בשטר הוא רק היכ"ת כדי שיהיה השטר מוכיח מתוכו א"צ לה"י הודאת בע"ד כלל, דבנידו"ד הכת"י עצמו מורה על דעת המתחייב ואין טעם להצריך עדות או הודאת בע"ד.

ואי"ז דומה כלל לכתב סופר, ומשום כך פירשו התוס' כי טעם הפסול הוא דהו"ל כאין בו זמן.

תוס': קשה לר"י מה חשש יש בכתב ידו . . .

5. תוס' הרא"ש (לקמן דף פו, א דיבור המתחיל כתב ידו תירוץ על קושיית התוס').

תוס': יעוד י"ל דחיישני . . . תתפוס הפירות ותאמר שכבר נתגרשה מזמן הכתוב בו'

מהר"ם (ד"ה בא"ד ועוד י"ל – מה שמביא פירושם של 'רוב התלמידים'³² ופירוש שלו).

"יש בו זמן ואין בו אלא עד אחד"

בתוספות דיבור המתחיל שלשה הביאו את מחלוקת רב ושמואל בביאור הדברים האם 'יש בו זמן' הוא רק אם זה בכתב יד הבעל והוא המשך לרישא (דעת רב), או אפילו כאשר נכתב בכתב סופר גם אז הוא כשר (דעת שמואל) והקשו תוס' על דעת שמואל דלכאורה אינה מובנת. אולם רש"י בסוגייתנו (ד"ה ואין – השני) בוחר לבאר הדברים לדעת שמואל ויש לעיין במה קמיפלגי. ר' נחום פרצוביץ המראה כיצד כל הסוגיה יש בה 'לשיטתיה כללית' בין רש"י לתוס' בגדר היתר 'כתב ידו' ממשיך לבאר גם מחלוקת זו אליבא של מהלך זו. אחרונים ביאור בכמה אופנים נוספים.

6. תפארת יעקב:

בפירוש רש"י 'ואין בו אלא ע"א וכתב ידי סופר'. הא דפירש כשמואל פרק המגרש (דף פו) ולא כרב דכתב ידו שנינו משום דאי נפרש כתב ידו יש לומר דבהא מכשיר ר"א כיון דאפילו לת"ק אינו רק דרבנן דגזר כתב ידו אטו כתב סופר אבל בכתב סופר דלר"מ פסול דאורייתא לא מכשיר ר"א אפילו לכתחילה לכך פירש בכתב סופר ומ"מ פליג ר"א אפילו אין עליו עדים כלל - ש"מ דאפילו במה דפוסל ת"ק דאורייתא מכשיר ר"א אפילו לכתחילה וממילא גם לרב קשיא דלא פליגי רב ושמואל אליבא דר"א³³.

³² וכן פירש המהר"ם שיף ועוד.

³³ וממשיך שבעצם שיטת שמואל - אם היות שיש בו קושיות מצד עצמה - הרי יותר שייכת לפשט המשנה (ואולי זה מקביל לכללי לימוד רש"י של כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א ודו"ק): "יעוד יש לומר דמשמע לי פשטא דמתניתין הכי דלמ"ד כתב ידו ועד שנינו א"כ הך בבא אחרונה היינו ממש בבא ראשונה רק

[בכדי להבין את האמור להלן יש קודם כל לעיין בדבריו שהובאו להלן במחלוקת רש"י ותוס' במקור ממנו למד הש"ס שרבי אלעזר סובר שאין צריך לכתחילה עדי חתימה] הנה בדעת תנא קמא הפוסל לכתב יד מדרבנן נחלקו רש"י ותוס', דברש"י לקמן דף פ"ו כתב דתנא קמא חושש דלמא אתו לאיחלופי ולהכשיר בכתב סופר, ובתוס' בסוגיין פירשו דטעם הפסול הוא דיכול לכתוב הזמן כמו שירצה והוי כאין בו זמן.

ונראה דגם זה תליא בגדר דין כתב ידו, ורש"י ותוס' אזלי לשיטתייהו, דלשיטת רש"י דכתב ידו לא הוי כחתימה אלא גזירת הכתוב "וכתב ונתן" איכא למיחש שמא יבואו לטעות ולדמות כתב יד הבעל לכתב סופר, אבל לדעת התוס' דכת"י הוי כחתימה ליכא למיחש דלמא אתו לאיחלופי בכת"י הסופר, דהרי כתב יד הבעל הוי כחתימה ואין זה דומה כלל לכתב סופר, ומשום הכי פירשו התוס' דטעם הפסול הוא דהווא ליה כאין בו זמן.

"רבי אלעזר אומר.. "רש"י ותוס' דיבור המתחיל רבי אלעזר"

רש"י ותוס' נחלקו מנין ניתן ללמוד ממשנה זו שלדעת רבי אלעזר גם לכתחילה אין צורך בעדי חתימה, שהרי לשונו של ר' אלעזר נכתבה בלשון שיתכן להבינה כבדיעבד. לרש"י נלמד זה מהמחלוקת של רבי אלעזר על תנא קמא, אך לא מעצם לשונו של רבי אלעזר, שאת לשונו היה ניתן לפרש גם על בדיעבד (כן הוכיחו התפארת יעקב והר"נ פרצוביץ), אולם מתוס' מפורש שנלמד מדברי רבי אלעזר עצמם. בביאור פלוגתתם נתבארו כמה ביאורים. ר' נחום פרצוביץ לפי דרכו בסוגיה זו מוכיח כי יש כאן מהלך אחד בכל הסוגיה לפיורש"י ותוס' חלוקים בגדרו של שטר וזה שורש מחלוקת ר"א ור"מ, אולם לדעת תוס' לכולי עלמא הגדר של שטר הינו 'מוכח מתוכו' אלא שנחלקו ברגע מעשה הגירושין. נקודה זו יכולה להתבטא גם ממכתביו של כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א שנדפסו ב'הוספה' מהם עולה כי גם אליבא דר"א הרי מהותו של גט הינו שטר עם כל חפצת מהות השטר ולכן כשיש עדי חתימה הם המכריעים וקובעים. ודו"ק.

דקמש"ל רישא דאפילו הכי תנשא דיעבד ובבא אחרונה דלא תנשא לכתחילה אבל בתרווייהו הפסול שאין עליו עדים אם כן הוי ל"י לתנא למיתני הנך בהדי הדדי והך בבא דאין בו זמן בסוף ולמ"ד כתב סופר ועד ניחא דבהא הפסול אינו כהך דרישא ולקמן פרק המגרש כתבתי להחזיק דעת ר"ח דפוסק כמ"ד כתב סופר ע"ש"י.

והא שלשה גיטין פסולין דרבנן ולא בעי רבי אלעזר חתימה לשמה דתנן וכו',
ביאור הוכחת הגמרא נחלקו רש"י ותוס'.

שיטת רש"י: א. בדיבור המתחיל 'והא' כתב 'דחד מינייהו אין עליו עדים'. ב.
בדיבור המתחיל 'ולא בעי' פירש 'ופליג רבי אלעזר דאפילו לכתחילה תנשא
אלמא פסולא דרבנן נמי לית ליה' ג. וכן הוא בהמשך דבריו בדיבור המתחיל
'ואם' - אלמא ת"ק גופיה לא פסיל אלא מדרבנן ומדפליג רבי אלעזר עליה שמא
מינא אפילו לכתחילה מכשיר עכ"ל.

ומבואר מכל דבריו דמעצם דברי רבי אלעזר 'אע"פ שאין עליו עדים כשר' ליכא
לאוכוחי דאין צריך עדי חתימה לכתחילה, וכל ההוכחה היא רק מדפליג רבי
אלעזר על ת"ק, דת"ק גופיה לא פסיל אלא מדרבנן ומדפליג עליה רבי אלעזר
שמא מינא שלשיטתו השטר כשר לכתחילה [ובהא דהוצרך רש"י לזה ולא פי'
כמש"כ התוס' דהראיה היא מעצם דברי ר"א דאע"פ שאין עליו עדים כשר, צ"ל
ע"ד הפשט דרש"י סבר דיש לפרש דהך לישנא ד"כשר" לא קאי אגט אלא אולד,
וממילא ליכא לאוכוחי מזה דהגט כשר לכתחילה, ולהכי פרש"י דכל ההוכחה
היא רק מדפליג ר"א על ת"ק].

זאת ועוד: מדברי רש"י נראה כי הוכחת הגמרא היא רק מהרישא – 'כתב בכתב
ידו ואין עליו עדים', אבל מהסיפא ש'אין בו אלא עד אחד' לא ניתן להוכיח שרבי
אלעזר מכשיר לכתחילה בלא עדי חתימה.

והנה לכאורה צריך ביאור מדוע אכן לא שייך להוכיח מהסיפא שרבי אלעזר
מכשיר בלא עדי חתימה, הרי בבבא זו של 'יש בו זמן ואין בו אלא ע"א' אין עדי
חתימה ואעפ"כ מכשיר ר"א לכתחילה³⁴.

³⁴ ומוכיח שלא ניתן לומר שרש"י סבור שר"א חולק רק על הרישא ולא על
ההמשך: ואין לומר דרש"י ס"ל דר"א לא פליג אהך בבא, דהרי ברישא חזינן
דר"א מכשר לכתחילה בלא ע"מ ופשיטא דה"ה בסיפא ביש בו זמן ואין בו אלא
ע"א, וגם מלישנא דרש"י "וחד מינייהו" משמע דר"א פליג גם אסיפא [ומד' רש"י
האלו מדויק דר"א פליג אכולהו שלשה גטין וגם אמציעתא דיש עליו עדים ואין
בו זמן, וזה דלא כמו שצידד הגרע"א בסוגיין דר"א לא פליג אמציעתא וגם
לדידיה בעינן זמן משום חיפוי או פירות, ואכ"מ]

ובפשוטו צריכים אנו לומר כי רש"י אזיל בזה לשיטתו שפירש לשמעתין כדעת שמואל (לקמן דף פ"ו) שהבבא השניה עוסקת בכתב סופר ועד, שאז הסופר עצמו הלא נחשב לעד אחד ואיכא ב' עדים אהך גט, ולדידיה ליכא לאוכוחי מהך בבא דר"א מכשר לכתחילה בלא עדי חתימה, דהרי בהך בבא איכא ב' עדים - הסופר והעד, ומשום כך הוצרך רש"י לפרש דההוכחה היא מדפליג ר"א ארישא בכת"י ואין עליו עדים, דבזה ליכא עדים כלל ואעפ"כ קא מכשר ר"א לכתחילה.

עד כאן שיטת רש"י בסוגיה.

והנה התוס' בדיבור המתחיל רבי אלעזר הקשו על פרש"י האיך מוכחי מהרישא דר"א מכשר לכתחילה בלא עדי חתימה, הא 'כתב ידו' חשיב כחתימה ומנ"ל דר"א מכשר בלא עדים כלל, ומהאי טעמא פירשו התוס' דהוכחת הגמ' אינה ממחלוקת ת"ק ור"א אלא מלישנא דר"א "אף על פי שאין עליו עדים וכו'", שמה משמע שאפילו בלא עדים כלל מכשרי לכתחילה, ויל"ע מה יענה רש"י להך קו'.

והנראה בביאור דרכו של רש"י :

הנה כבר ביארנו [הובא לעיל] שמחלוקת רש"י ותוס' בהיתר כתב ידו לתוס' הוא מצד ש"אין לו חתימה גדולה מזו' ולרש"י הוא מטעם אחר (או גזירת הכתוב 'וכתב' בפירושו הראשון, או מצד 'הודאת בעל דין')

ולכאורה לפי מה שכתב רש"י בפירושו הראשון אתי שפיר בפשיטות קושיית התוס' הנ"ל, דהרי לפי פירוש זה כתב ידו לא הוי עדות כלל, אלא גזה"כ בפני עצמה דכת"י הבעל מהני בלא עדים, והך תנא סבר לא כר"מ ולא כר"א, וממילא אתי שפיר הוכחת הגמ' מר"א, דהרי כתב ידו לא הוי עדות, וא"כ מהא דמכשר ר"א לכתחילה בכתב ידו ואין עליו עדים חזינן דאליביה אין צריך עדי חתימה כלל

אולם התוספות שמיאנו בפירוש רש"י אזלי לשיטתייהו בד"ה שלשה גיטין שכתבו דיסוד הכשירא דכת"י הוא מדין עדי חתימה, דכל היכא שהבעל עצמו כתבו אין לך חתימה גדולה מזו, ומשום הכי שפיר הקשו התוס' דכתב ידו הוי כעדי חתימה וליכא למילף מינה דר"א מכשיר לכתחילה בלא עדים, ועל זה תירצו התוס' דעיקר ההוכחה היא מלישנא דרבי אלעזר "אף על פי שאין עליו עדים" דמשמע דמכשרי בלא עדים כלל.

9. מהר"ם שיף (דיבור המתחיל תוד"ה ור"א – ביאור נוסף בשיטת התוס' שלא כרש"י – נדפס בגמרות מהדורת עוז והדר בסוף הגמרות).

כמה נושאים יסודיים נכתבו במפרשים על דברי רבי אלעזר – חלקם כבר הובאו לעיל בשיטות הראשונים בדעת הרי”ף. נושא נוסף האם כוונת רבי אלעזר ב’תיקון העולם’ הוא לא רק על חתימת העדים אלא על כל הבבות של המשנה ולדוגמא על ‘תיקון העולם’ לכתוב זמן בגט? בבית יוסף הביא שתי דעות הפוסקים בענין זה:

1. בית יוסף אבן העזר סימן קכז:

טור : צריך לכתוב זמן בגט. ואם נתגרשה בגט שאין בו זמן לא תנשא ואם נשאת, לא תצא, אפילו אין לה בנים.

בית יוסף³⁵ : ואם נתגרשה בגט שאין בו זמן וכו’. בפרק המגרש (גיטין פו.) תנן גי’ גיטין פסולין ואם נישאת הולד כשר וחד מינייהו : גט שאין בו זמן

³⁵ בספר החקירה להצמח צדק (שהובא בדבר מלכות ש”פ שופטים תנש”א) כותב אודות הבית יוסף שהיה לו מגיד מן השמים ומביא זאת כהמשך למה שכותב אודות ר”י החסיד וסייעתו שהיו בעלי רוח הקודש. בשיחת ש”פ ויגש ה’ טבת תשמ”ח מרחיב אודות מעלת לימוד ספרי הבית יוסף יעווי”ש וראה ‘דברי משיח’ (ח”ב ע’ 9-287) : “הנ”ל קשור עם עוד ענין מיוחד שבשנה זו – שנת החמש מאות מלידת ה’בית יוסף’. . . ישנה התקוה החזקה שגם ההתעוררות בקשר עם שנת החמש מאות להולדתו של ה’בית יוסף’ תביא להוספה בלימוד ספריו של ה’בית יוסף’. . . ואף שישנם כאלה שאינם ספרדים, ויכולים לטעון שלהיותם אשכנזים – מה להם ולי’בית יוסף’ (ולהירעשי שעושים עתה), שהרי הם הולכים בדרך הרמ”א . . . הרי רואים בפועל שהרמ”א עצמו למד ה’בית יוסף’ והגהותיו על שלחן ערוך ה’בית יוסף’ באות בתור הוספה (”מפה”) לשלחן ערוך שהוא העיקר, וגם מתשובות הרמ”א רואים כמה התחשב (”גערעכנט זיד”) בה’בית יוסף’ והחזיק ממנו, ואת גודל הכבוד ודרך ארץ שהי’ לו אליו . . . אחד שאלני במכתב: מדוע אינני מחזק את היהודים בארץ ישראל שיצאו בהתעוררות בקשר לשנת החמש מאות מהולדת ה’בית יוסף’. . . השבתי לו שאת הזמן שלוקח כדי לכתוב לי זאת, עדיף הי’ לו לנצל לסייע להם כפי יכלתו . . . מאז ועד היום לא שמעתי ממנו כלום... מובן שצריכים לנצל את שנת החמש מאות לליבת ה’בית יוסף’ ללימוד השלחן ערוך, ושאר ספריו, תשובות כו’ (נגלה דתורה), כולל ה’מגיד מישרים’ (שנאמר לו בחלום, שכולל רזין דאורייתא וגם עניני נגלה)” עיי”ש בארוכה. ולהעיר ממה שמרגלי בפומיה דכ”ק אדמו”ר מלך המשיח שליט”א שהבית יוסף

ובגמרא (פו:): אמר רב אם יש לה בנים לא תצא אם אין לה בנים תצא ולוי אמר לעולם לא תצא וכן אמר רבי יוחנן. ופסקו הרי"ף (מו:): והרא"ש (ס"ו) כרבי יוחנן וכן נראה דעת הרמב"ם בפרק י' הלכה ב' שהשוה כל פסולין דרבנן דאם נישאת לא תצא והולד כשר ומשמע מדבריו דלא שנא לן בין שיש לה בנים לאין לה ועוד יתבאר דיני פסולי הגט דרבנן ודאורייתא בסימן ק"נ (ע:): בסייעתא דשמיא:

וכתוב בהגהות מיימון פרק א' (אות נ) בשם העיטור (ח"א מאמר ראשון זמן, ז ע"ג) דלרבי אליעזר אם נתנו לה בעדי מסירה ובלא זמן כשר ותנשא בו לכתחלה וראיה מדתנן (גיטין פו.) בהמגרש רבי אליעזר אומר אף על פי שאין עליו עדים וכו' שאין העדים חותמין על הגט אלא מפני תיקון העולם דמשמע דכל היכי דלא הוי אלא מפני תיקון העולם כשר וכיון דזמן לא הוי אלא מפני תיקון העולם כל שנתן לה כשר ונישאת בו לכתחלה. (וכן כתב רשב"ם בפרק גט פשוט (ב"ב קעב: ד"ה דלמא) . .

[אולם] הרמב"ן בחידושו (ב"ב קעב: ד"ה ומה) דחה דבריו וגם הרמב"ם בפרק א' מהלכות גירושין (הכ"ה) כתב שתם דגט שאין בו זמן פסול³⁶ וכדברי רבינו.

2. ספר הישר לרבינו תם³⁷ (שו"ת סימן כה ד"ה ונפלאות - מביא נפקא מינא מעשית אם החתימה היא מצד תיקון העולם או כרבי מאיר):

תשובה לר' יום טוב . .

רצה לזכות למות על קידוש השם וכו' (ראה ובארוכה ובפרטיות בלקו"ש חכ"א תצוה ובהערות ובדבר מלכות 'משיחות של ש"פ תצוה . . אדר ראשון תשנ"ב).

³⁶ וראה לחם משנה (רמב"ם הלכות גירושין פרק ה' הלכה יז שמבאר דעת הרמב"ם כדעת הרמב"ן: "וי"ל דר"א לא קאי אלא אכתב ידו ואין עליו עדים ואהא פליג דהא בזמן לא פליג כמו שאנו עתידים לבאר וכי היכי דלא פליג אזמן הכי נמי לא פליג אעד אחד וה"ק לא מבעיא כשיש עדי חתימה שהוא כשר אלא אפילו אין עליו עדים כשר אי נמי עד אחד דמתני' הוי בכתב ידו דחד והכי פסיק הרמב"ם".

³⁷ בהקדמתו מבאר רבינו תם סיבת שם ספר זה: "ספר הישר" קראתי בשם את הספר, יען כל פקודי כל ישרתי בו שמועות הראשונות וגירסות הספרים אשר מעולם. כי ראיתים שותים מים הרעים לקראת מגיהי ספרים בלי שכר תרומת הלשכה ואיש לזרועו היו . . [גם] דברי האמוראין והתנאין עצמן, ולא ייתכן כן לכל יראי השם... וכל שכן שמתוך סברת האדם לא יסתור שמועתו וסברת התלמוד, כי מתוך שלא נודע טעמם של ראשונים לא עמדו האחרונים בשמועותם כאשר אפשר לך בזה הספר".

נפלאות ממני ורחוקה היא, דעת החיצונה ורוח אחרת, אשר לקחת לעגן בת ישראל לתלות בדבר הבאי, ולא טוב הדבר אשר אתה עושה קרובי ר' יום טוב.

על הגט אשר אמרת שהעידו לפניך שלאחר שניתן ליד האשה נחתם [כלומר קודם כל נתנו את הגט לאשה ורק אחר כך העדים חתמו עליו ועל כך משיב רבינו תם:].

מה בכך הא קשה לי הלכה כר' אלעזר וחתימה לר' אלעזר מפני תיקון העולם, ויש תיקון העולם לאחר קבלה כלפני קבלה.

[סברא נוספת כותב להתיר גט זה:]

ואי משום דאמר לסופר כתוב ולעדים חתומו, תלית לאסור משום שמא לא גמר בלבו שתתגרש עד לאחר חתימה, וכי עדי החתימה היו שלוחיו, דאיכא למימר חתומו והבו לה קאמר. . .

ואתה הרב ר' יום טוב אחר אשר חזרת בך להתיר נהפכת לאיש אחר לתלות בוקים סריקים על שגינות, פרושים חדשים מקרוב באו, אשר אין להם על מה שיסמכו."

"אומר היה רבי מאיר אפילו מצאו באשפה כשר"

הראשונים נתקשו טובא להבין דעת רבי מאיר כיצד יתכן שהגט עצמו לא יצטרך לשמה הרי הוא כל מהות הגט [וכבר הבאנו בתחילת הסוגיה את הסברת החתם סופר בהבנת פשט הכתובים לפי רבי מאיר]. ומצינו כאן בסוגיה כמה ביאורים בזה. שיטת רש"י: לרבי מאיר עיקר הגט הוא החתימה. ביאור התוספות רי"ד שברירא מילתא שגם לרבי מאיר צריכים כתיבה לשם גירושין, אך לא לשם אשה מסויימת ובכך מיישב מהלך הסוגיה. באחרוני האחרונים ביארו הגדרה זו בהבנת דעת רבי מאיר

1. חשק שלמה (דבריו באים כהמשך לדברים שצוטטו ממנו לעיל בתחילת הסוגיה):

בגמרא: אומר היה ר"מ אפילו מצאו באשפה וחתמו ונתנו לה כשר. נ"ב לכאורה הדברים מתמיהין דמנא ליה הא דהא בוודאי גם לר"מ עיקר הגט הוא הכתיבה שכתוב בו דהבעל מגרש לאשתו ומתירה לכל אדם רק דסבירא ליה דבעינן נמי חתימת עדים וכמו ספר המקנה דירמיה ועל כל פנים עיקר הכתוב ד'לה' לשמה וודאי אכתיבה קאי גם לרבי מאיר וא"כ למה כשר במצאו באשפה.

ואולי י"ל דכיון דנגמר כתיבת ספר הכריתות ע"י חתימתן סגי דיהיה החתימה לשמה וכמו דלר"א סגי דיהיה נכתב שיטה הראשונה לשמה משום שבה כתוב

שם האיש והאשה והזמן וכמו שפירש"י לקמן דף ט"ו ע"א הי"נ לר"מ סגי דיהיה נכתב שיטה האחרונה לשמה דהיינו חתימת העדים.

ומיהו לפי התוס' לקמן דף ה' ע"ב ד"ה אפילו דנראה מדעתם שם דבאמת צריך שיהיה כל הגט נכתב לשמה והא דאמרינן דסגי בשיטה ראשונה היינו משום דאמרינן דמסתמא סיימו לשמה ע"ש לא יתכן תירוץ שכתבנו כלל, דהא הכא הדבר ידוע דכל הגט לא נכתב לשמה ואולי דכיון דחותמין פלוני בן פלוני עד הרי נכלל בלשון עד דמעידים על מה שכי למעלה הוי כמו דנכתב כל הגט לשמה דהא קיי"ל דאף אני כמוהו כשר בין בד"מ ובד"נ רק דמעלה עבוד רבנן וכדאיתא בסנהדרין דף ס' א"כ בעדות שבשטר נמי אמרינן כן ואף דקיי"ל דאם כתב פלוני בן פלוני ולא כתב עד נמי כשר מכל מקום בלא תיבת עד ג"כ הדבר מבואר דכוונתו להעיד על כל הנ"ל וא"כ בחתימה עצמה נכלל כל מה דכתוב למעלה והוי כמו דנכתב כל ענין הגט לשמה ודו"ק.

2. תוספות ר"ד (דף פד, ב):

סתם מתניתין [שם בדף פד, ב] ר' אלעזר היא דלא בעי עדי חתימה והאי דכתיב 'וכתב לה' על כתב הגט קאי - דאי ר' מאיר כיון דאמר עדי חתימה כרתי לא איכפת לן בכתיבת הגט כלל כדאמרן בפרק כל הגט 'אמר רב נחמן אומר היה ר' מאיר אפילו מצאו באשפה חתמו ונתנו לה כשר'.

אי נמי י"ל דאפילו תימא ר' מאיר ועל כרחך לא מכשיר ר' מאיר אלא התם דאיכתיב לשם גירושין אבל האי דלא איכתיב שהרי יש בו שיור אפילו ר' מאיר מודה דפסול³⁸.

³⁸ על דבריו מעיר הגר"נ פרצוביץ: בתוס' ר"י דף פ"ד ע"ב הביא דכל מה אמרו ר"נ אומר היה ר"מ אפי' מצאו באשפה כשר' - היינו רק כשנכתב מיהא לשם גירושין אבל בגונא שנכתב שלא לשם כריתות מודה ר"מ דפסול. אולם לשיטה זו יש לעיין מה מקשה הגמרא 'אי ר"מ חתימה בעי כתיבה לא בעי' - הא י"ל דחיישינן שמא הסופרים כתבוהו להתלמד וכדומה דבכהאי גוונא גם לר"מ בעי חתימה לשמה. וצ"ל דהרי"ד סבר כפרש"י דכל החשש הוא רק דלמא אשכח כתוב ועומד, דבכהאי גוונא נכתב הגט לשם גירושין מיהא ולר"מ הגט כשר.

3. גרש ירחים³⁹ (ביאור בדרך פלפול בתוספות דיבור המתחיל וחתמו מדוע לפי רבי מאיר שכאשר נכתב שלא לשמה כשר לכתחילה ובכל זאת הלשון היא בדיעבד):

בתוספות ד"ה חתמו כו' לכתחלה נמי כשר לחתום וליתן כו' עכ"ל. ונראה ליישב דלהכי נקט לשון דיעבד, דהא בעינן בגט ספר מקנה וצריך להיות של הבעל, אם כן קשה לכאורה איך יהיה כשר שמא לא נתייטשו הבעלים, והוי כאילו כתב בנייר גזול דפסול הגט, וצריך לומר דאיירי שהוה יאוש כגון ברוב נכרים, דליכא למימר מנכרי נפל דמסתמא כתב לשון גט אינו מנכרי, אלא דאכתי קשה דילמא בשעה שמצאו עדיין לא ידע דנפל ואם כן הוי ליה יאוש שלא מדעת ולא הוה יאוש, וצריך לומר כמו שכתבו התוספות לעיל (ג, ב בד"ה שלשה) דהסופרים נזהרים אם כן כשנאבד לו מסתמא ממשימש בכתביו שלא יאבד לו שלא יבא לידי מכשול, ולכן אמרינן מסתמא כבר נודע לו, אף דאכתי יש לומר בשעה שמצאו באיסורא אתי לידיה, מכל מקום הוי לגבי אשה יאוש ושינוי רשות, ושפיר מתגרשת בו, ואם כן אתי שפיר דדוקא בדיעבד כשר, אבל לכתחלה יש לחוש ליאוש שלא מדעת.

תוס': דגבי לשמה לא חיישינן

4. תפארת יעקב:

בא"ד דגבי לשמה לא חיישינן. צ"ע דאנן חיישינן דמצאו כתוב וחתום באשפה ומעיקרא נחתם לשמה וצ"ל משום דלר"מ בעינן מוכח מתוכו לדעתם ואין חשש רק דנכתב להתלמד ונזרק לאשפה ולעדים אין לחוש דחתמו להתלמד. אך לפי זה מיושב בפשיטות דוודאי אין לחוש דאחר שימצא כתוב באשפה יחתמנו שלא לשמה דהא ליכא אחר שיחתמו לו וממילא הוי לשמה ולשמא יחתמו להתלמד לא חיישינן ודוק:

"אמר רבי אבא מודה רבי אלעזר במזוייף מתוכו"

דבריו הקצרים של רבי אבא מהווים יסוד מהותי בשיטת רבי אלעזר, דבריו אלו באים בכמה סוגיות בש"ס ובמסכת גיטין העוסקים בחידושו של רבי אלעזר. למעשה דברי ר' אבא היו מקור למחלוקת בין הרי"ף והראשונים בהבנת דברי ר"א, אשר לשיטת הרי"ף

³⁹ מהגאון מוהריא"ל צינץ (נפטר בשנת תקצ"ג), היה מתנהג בדרך קבלת האריז"ל. אחד מתלמידיו היה בעל החידושי הרי"ם מגור. מעריכים כי כתב בחייו למעלה ממאה ספרים בכל מקצועות התורה. עד היום יצאו לאור מהם כארבעים ספרים.

מתיישבים הדברים כפתור ופרח שהרי מכיוון שגם לפי רבי אלעזר עדי החתימה הם חלק משטר-גט הרי מובן שכשהחתימה יוצרת 'זיוף מתוכו' פשיטא שאין מקום לגט כזה, אולם הראשונים האחרים הבינו את דברי רבי אבא באופן אחר. יסודות הדברים נעוצים בשלש נקודות בדברי רבי אבא: א. עצם המושג 'מזוייף מתוכו' מה משמעו – האם היינו שהשטר לא יוצר 'ראיה' ויוצר חשש שקר וזו המשמעות המילולית של 'מזוייף מתוכו' היינו יש כאן דבר והיפוכו באותו ענין⁴⁰, או שמכיוון שהשטר הוא 'פסול' לעניני גיטין הרי הוא 'מזוייף מתוכו' ואינו אלא חספא בעלמא (וזה דעת רש"י בסנהדרין). לפי מהלך זה הרי יש הבדל בין 'מזוייף מתוכו' בשטרות בכלל לדעת ר"א ושטר-גיטין שבשטרות בכלל ה'מזוייף מתוכו' הוא לא מהותי ולא יוצר 'חספא בעלמא', משא"כ בגט מכיוון שהשטר פסול נוצר כאן 'חספא בעלמא' (ביאורי ר"נ פרצוביץ). ב. מה הטעם של פסול 'מזוייף מתוכו' האם רק שמא לא ישתמשו נכון בשטר זה, או שמא [להביא תוס' וכו' ג. האם זה אומר שר"א.. רש"י ותוס' נחלקו בענין זה והרשב"א הראשון שעסק בפרטיות בכל זה: באחרוני-האחרונים עסקו בהגדרה יסודית: האם פסול 'דיני' הופך את השטר למזוייך במונח ש'אינו אמת', לצורך הגדרת הדברים ביארו מה שורש כוחם של העדים האם היא רק ראיה מציאותית בעלמא או שהם יוצרים חלות דין על ידי הבית דין והפסול ההלכתי שלהם שחתמו לא לשמה מבטל כל מהות העדות וכאילו אין כאן עדות כלל (קובץ הערות סימן כז אות ט)

⁴⁰ ובתורתו של משיח יש לומר שהוא ע"ד הביאור בדיוק לשון הרמב"ם בהלכות תשובה 'טובל ושרץ בידו' – לקו"ש חל"ח נשא (תש"נ) וזלה"ק:

"הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ב ה"ג) הביא דוגמא ל"מתודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב — הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו שאין הטבילה מועלת לו עד שיש-ליך השרץ", דלכאורה, מהו הצורך בדוגמא זו, והול"ל סתם שוידוי בלי עזיבת החטא אינו מועיל. אלא שדוגמא זו מבארת גדר התשובה: כשם ש"טובל ושרץ בידו" אין כאן ענין צדדי הגורם שהטבילה לא תועיל (כמו חציצה, או מחוסר זמן וכיו"ב, שהם תנאים צדדיים שהטבילה זקוקה להם), אלא זהו היפך ענין הטבילה, דכאשר האדם נאחז בטומאה, אי אפשר שבאותה שעה יהי אצלו ההיפך שלה (טבילה) — עזיבת הטומאה, ליטהר מטומאה, כן הוא בנוגע ל"המתודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב" - שהתשובה והוידוי הם מעשה אחד של טהרה מטומאת החטא".

ולפי האמור בשיחה הרי תוכן מחלוקת רש"י ותוס' האם דין 'לשמה' בגיטין הוא פסול עצמי – ע"ד חרטה לתשובה דעם היות שתשובה היא מצוה פרטית, הרי כל מהותה היא 'להתחרט' ועד"ז בשטר הגט שמהותה היא 'לשמה'. ודו"ק.

גמרא: איבעית אימא לעולם ר' אלעזר היא וכי לא בעי ר"א חתימה לשמה היכא דליכא עדים כלל אבל היכא דאיכא עדים בעי דאמר רבא מודה ר"א במזויף מתוכו שהוא פסול:

⁴¹ הרשב"א מובא בחסידות בתורת דוגמא לשלימות הדיוק בלשונו ושכל דבריו הם גם מיוסדים על אדני הקבלה. להלן כמה ציטוטים:

בשיחת 'כל היוצא למלחמת בית דוד' תרס"א מדייק על לשון הרשב"א: "מלחמת בית דוד יש לה טכסיס מיוחד עצמי לא בחיל ולא בכוח כי אם ברוחי. חיל וכוח הם מוסר ותוכחה ורוחי - פנימיות התורה, חסידות השגה אלקית ועבודה שבלב. ללמוד נגלה בעיון רב, לדעת כל סוגיא בכל פרטי סברותיה דבר דבר על אופנו, החל מיסוד רמז ההלכה בתורה שבכתב וכפי שההלכה מופיעה בקיצור נמרץ במשנה ולאחר מכן כפי שהענין מוסבר באריכות הפלפול בגמרא ומתפרש ברש"י ובשיטות התוספות. יש להתעמק בסגנון לשונו של הרמב"ם, בחידושי הרשב"א, לדעת כיצד מופיעה ההלכה בטור ובבית יוסף ולהתעמק בסגנון לשונו של רבנו הזקן בשולחנו. ולאחר כל זאת צריכים לדעת שכל זה הוא רק גליא שבתורה ולגליא זו יש פנימיות והפנימיות היא החיות של הגליא ואילו ההנחה האמיתית של השגה אלקית היא רק בעבודה שבלב" (לקוטי דיבורים בלה"ק כרך ג' ע' 1207).

יעויין בשיחת כ' שבט תש"ל מה שמספר כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א על הרשב"א שזכה ל'הצלחה בזמן' וכל רגע שלו היה מנוצל בתכלית וראה ספר השיחות ה'ת"ש משיחת א' דחג השבועות: "הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק היה ביחידות אצל הוד כ"ק אביו הרה"ק בהמשך הדיבור אומר הסבא כשרגע הוא זמן, אזי עובר הזמן בהצלחה. הצלחת הזמן היא על ידי שמירת הזמן, ושמירת הזמן היא על ידי שמירת הרגעים, ושמירת הרגעים היא רק על ידי מתנינות. הרשב"א היה מתון והיה לו זמן לכל דבר. הוא כתב הרבה תשובות ולמד כל יום שלשה שיעורים - שני שיעורים עם לומדים מופלגים, שיעור אחד בש"ס כסדרו, ושיעור שני בענין התשובות על השאלות שענה ושיעור שלישי היה במסכת קבועה. הרשב"א היה רופא מפורסם וחקרן מופלא בחכמות שגדולי חכמי ישראל - ולהבדיל חכמי האומות - פנו אליו בשאלותיהם, וכל יום יצא לטייל. אצל שומר הזמן - הרי רגע הוא זמן, יום הוא שנה, זהו תוכן הענין של אריכות ימים בעבודה".

קשיא לך דלא שייך למימר מזוייף מתוכו אלא בשחתומין בו פסולי עדות כגיטי נשים שחתומין בו גוים כדאיתא לקמן או פסולי קורבא כההיא מתנתא דהו חתימי עלה תרי גיסי בפי זה בורר (כ"ח ב'), אבל כאן שעידיו כשרין אלא שלא חתמוהו לשמה ואף הן אינן צריכין לחתום לשמה מאי פסול איכא כיון דעדי חתימה לא כרתי?

ותירצו בתוספות דכיון דלא נחתם לשמה חיישינן דילמא חתמו אנניר חלק ואח"כ כתבו עליו את הגט⁴², וקשה דאם כן אף בשאר שטרות נצריך חתימה לשמה לצאת ידי חששא זו, ונשאר להם הענין בקושיא.

ונראה דמשום הכי קרי ליה מזוייף מתוכו משום דלדידה כתיבה לשמה בעי וחתימתן של עדים מכלל כתיבת הגט היא דפעמים שאין כאן עידי מסירה וגט זה מתקיים בחותמיו וכשר אף לר' אלעזר דמימר אמרינן כיון שנתקיים בחותמיו לאו מזוייף הוא ובודאי כדן נמסר לה בפני שנים וכדין נעשה לשמה ובתלוש ובשאר תקוני הגט וכיון דעדי חתימה משוו לה גט כשר בודאי מכלל כתיבת הגט הן⁴³, והילכך כיון דחתימי עליה אי לא חתמי לשמה מזוייף מתוכו קרינן ליה.

נלפי ביאור זה הרי גם אם נאמר שלרבי אלעזר רק עדי מסירה כרתי, אבל בדיעבד ייתכן פעמים שהעדי חתימה הם יאשרו הגט כשאין את עדי החתימה ולכן עדי החתימה נכללים בתוך ה'כתיבה'. בהמשך מביא לביאורו ראייה מהסוגיה להלן וממשיך שכל קושיה זו היא רק אליבא דשיטת התוס' בהבנת רבי אלעזר, אולם לשיטת הר"ף הדברים ברורים:]

⁴² בתוספות אצלנו הובאה סברא זו ונשללה, אולם בתוספות הרא"ש מובאת כתירוץ.

⁴³ הגר"ן פרצוביץ ביאר סברא זו כך: לכאורה דברי הרשב"א צריכים עיון דאם כן – למה צריכים להגיע לדין 'מזוייף מתוכו', ולא סגי בהך סברא לחוד דהחתימה בכלל הכתיבה, דהא מאחר דהחתימה בכלל הכתיבה נמצא שמקצת הגט נכתב שלא לשמה ואית ביה פסול דאורייתא, ולכאורה הרגיש בזה הרשב"א ובהמשך דבריו כתב: "והלכך כיון דחתימי עליה אי לא חתמי לשמה מזוייף מתוכו קרינן ליה", וכונתו צריכה ביאור. [וקושי זה הוא בנוסף לאופן ביאורו להלן על דברי הר"ף – יבואו דבריו בהמשך:]

וצריך לומר לביאור דברי הרשב"א, כי אף על גב שהחתימה היא מכלל הכתיבה, מכל מקום כשנעשית החתימה שלא לשמה אין זה פוסל את שאר הגט אלא רק את החתימה לבדה, ומשום הכי שפיר צריכים אנו להגיע לדין מזוייף מתוכו, דבלא הך דינא היה לנו להכשיר את שאר הגט מכח העדי מסירה, דדל חתימה מהכא והרי הוא גט כשר, וכל הטעם דפסלינן לכל הגט הוא רק משום שהחתימה פסולה והוא ליה מזוייף מתוכו כקרובים ופסולים.

ולדברי הרב אלפסי ז"ל שכתב דלרבי אלעזר עדי חתימה נמי כרתי - אפשר לומר דאינו קשה כלל, דכיון שפעמים כרתי - לשמה בעינן, דכי כתיב לשמה אויכתב' קאי ובין אכתיבת הגט בעצמו בין אכתיבת העדים.

נתוכן מילותיו הקצרים מבוארות הרבה באחרוני-האחרונים כפי שיבואר בהערה⁴⁴ ועל זה מקשה מהסוגיה שהביאו תוספות בדף ד, א ד"ה דקיימ"ל ומיישב וממשיך לבאר :]

אלא דקשיא לי דודאי משמע דלרבי אלעזר לא בעינן חתימה לשמה כלל ד'וכתב' דקרא או כתיבה לבד היא, או חתימה לבד היא או כתיבה וחתימה, ואי חתימה לבד היא לא לבעי כתיבה לשמה כרבי מאיר ואי כתיבה וחתימה היא ליבעי חתימה לעולם ולשמה כר' יהודה דאית ליה הכין ואי ליכא עידי חתימה ולשמה

⁴⁴ בחידושי הגר"נ פרצוביץ ביאר את ההבדל בין ביאור הרשב"א כאן לביאורו הקודם :

והנראה בזה הוא, דהנה בעיקר מה שכתב הרשב"א כי לדעת הרי"ף אם לא נמסר הגט בפני עדים בעינן חתימה לשמה נראה בכונתו כן : לפי הרי"ף הרי דין 'לשמה' איננו רק דין במעשה הכתיבה גרידא [היינו שזהו פרט בצורת החתימה] אלא בעיקר עשיית הגט, דהגט צריך להעשות לשמה (וזהו יסוד מחלוקתם של רבי מאיר ורבי אלעזר - אי בעינן חתימה לשמה או כתיבה לשמה, דלשיטת ר"א שהשטר הוא הכתב עצמו בעינן כתיבה לשמה, ולר"מ דעיקר השטר זוהי חתימתו בעי' חתימה לשמה).

ולכן כתב הרשב"א דלשיטת הרי"ף שעדי החתימה גם כרתי אם מסרו את הגט בלא עדי מסירה, הרי בעינן חתימה לשמה, דכמו דלרבי מאיר שעדי חתימה כרתי בעינן שיעשה השטר לשמה ע"י החתימה – הכי נמי לרבי אלעזר בגונא שאין עליו עדי מסירה, הרי במקרה כזה עדי החתימה יוצרים את השטר ולכן צריכים הרי השטר יעשה לשמה. ודו"ק.

ולפי כל האמור יש לבאר את מה שכתב הרשב"א כי לדעת הרי"ף יש פסול דאורייתא בחתימה שלא לשמה ולא אמרי' דל חתימה מהכא, דלשיטת הרי"ף דעדי חתימה מהני לאשווי שטרא אין זה רק גריעותא בחתימה **אלא בכל השטר**, והיינו שעדי החתימה משווי ליה להך שטרא ונמצא דעשייתו היתה שלא לשמה, ובזה הרי אי אפשר לומר דאי אפשר לאכשורי לאחר מכן ע"י העדי מסירה ודו"ק.

והנה מובן שכל זה הוא רק לדעת הרי"ף שעדי חתימה נמי כרתי, אבל להסוברים דלר"א בעינן עדי מסירה דוקא הרי לא שייך לומר כן, דהרי להנך רבנותא החתימה אינה פועלת כלום בהכשר השטר כלל וכל הכשירו נעשה רק לאחמ"כ בשעת המסירה, וע"כ נראה כמו שנתבאר, דלפירושא קמא ברשב"א ליכא פסול בשאר הגט אלא רק בחלק החתימה בלבד, ולהך פירושא שפיר י"ל דל חתימה מהכא ולאכשורי על פי העדי מסירה, ומשום הכי הוצרכה הגמ' לדין מזויף מתוכו ודו"ק.

ליפסול, וכיון דרבי אלעזר מכשר בלא עידי חתימה אלמא וכתב כתיבה לשמה ממש קאמר א"כ לר"א דבר תורה אפי' איכא עדי חתימה לא איכפת לן אי לשמה חתמו או שלא לשמה חתמו אלא משום דאתי למסמיך עלייהו בעי' להו לשמה, והיינו דאמר ר' כדרבא דאמר רבא מודה ר"א במזוייף מתוכו כלומר ומשום גזירה ולא מדינא דאי הכי הוה ליה למימר היכא דאיכא עדים בעי' דכתיב וכתב לה לשמה, ועוד דאמרין בפי' המגרש (פ"ו ב') גמי' שנים ששלחו שני גיטין שוין אימר דבעי ר"א כתיבה לשמה נתניה לשמה לא בעי וא"כ הו"ל למימר אימר דבעי ר' אלעזר כתיבה וחתימה לשמה נתניה לשמה לא בעי, כנ"ל.

2. חידושי ר' נחום - (סיבת פסול 'מזוייף מתוכו' מחלוקתם היסודית של רש"י ותוספות בכמה פרטים במזוייף מתוכו):

הנה מצינו בראשונים כמה סברות בפסול זה וכן האם פסול זה הוא מדאורייתא או מדרבנן. ברש"י להלן דף ט' ע"ב מפרש את דברי הש"ס שם כי לדעת רבי אלעזר שעדי מסירה כרתי, הרי הפסול של 'מזוייף מתוכו' הוא רק גזירה מדרבנן (וז"ל הגמרא שם: כי קתני פסולא דרבנן דאורייתא לא קתני, והא ערכאות של עכו"ם דפסולא דאורייתא וקתני, בעדי מסירה וכו"א דאמר עדי מסירה כרתי, ופרש"י וז"ל, דמודה ר"א במזוייף מתוכו בחתימת עדים פסולים שהוא פסול ואף על גב דאיכא הכשר עדי מסירה, והאי פסולא מדרבנן גזירה דילמא אתי למיסמך עלייהו בלא עדי מסירה, עכ"ל).

אולם מפירושו של רש"י בגמרא סנהדרין דף כ"ח ע"ב מובן כי פסול מזוייף לפי רבי אלעזר הוא ממש מדאורייתא וזה לשון הגמרא: ההיא מתנתא דהוי חתימי עלה תרי גיסי, סבר רב יוסף לאכשורה וכו', אמר לי זיל קניה בעדי מסירה כר"א, והאמר רבי אבא מודה ר"א במזוייף מתוכו שהוא פסול וכו', ומבואר דשטר מתנה חתום בעדים הקרובים זה לזה פסול לר"א אפילו שנמסר בפני עדי מסירה משום דהוי מזוייף מתוכו, וכתב רש"י בד"ה מזוייף וז"ל, דבמאי קני לי' בהאי שטרא האי שטרא חספא בעלמא הוא, עכ"ל, ועיין בספר פלס חיים שהבין מדברי רש"י מדנקט דהוי חספא דפסול מן התורה, [ומיהו יעויין בחתם סופר שם שרצה לדחוק דכוונתו הוא דהוי חספא מדרבנן], וזהו שלא כהמבואר בסוגיא וברש"י כאן דאינו פסול אלא מדרבנן משום גזירה. והנה בעצם סתירת הדברים היה אפשר לחלק דהתם בסנהדרין מיירי בשטרי ממון והתם הוא דפסול מן התורה, אבל שטרי איסור כגון גיטי נשים ושטרי שחרור אינם פסולים אלא מדרבנן, אלא דזה גופא טעמא בעי במה שונה זה מזה.

והנה בגמרא כאן דף ד' ע"א מבואר שגם היכא שנחתם הגט שלא לשמה מודה רבי אלעזר דהוי מזוייף מתוכו ופסול אף שנמסר בעדי מסירה, וכבר תמהו התוס'

כאן - מה ענין שלא לשמה למזויף מתוכו שחתומים בו קרובין או פסולים ובלשונם 'דהתם בדין מיפסיל משום דלמא אתי למיסמך עילויהו להשיאה או להוציא ממון על פיהם, אף על פי שהדבר אמת אין לעשות אלא בעדות כשר, כדאמר בפי' ארבעה אחין נינחיה גבי עדים זימנין דחזו בכתבא ומסהדי ורחמנא אמר מפיהם ולא מפי כתבם, אבל הכא שהעדים כשרים אלא שחתמו שלא לשמה מה תקלה יש בכך אם נסמוך עליהן עד כאן לשונם.

והנה יש מהראשונים שפירשו שהסיבה שחתימה שלא לשמה היא בכלל מזויף מתוכו הוא משום דחיישינן דילמא אתי לעשות שטר בעדי חתימה בלי עדי מסירה, ואז ודאי בעינן שתהא החתימה לשמה, אמנם כל זה יתכן רק אי אמרינן דאף לר"א סגי בע"ח גרידא, אבל לדעת הראשונים דסברי דלר"א בעינן ע"מ דוקא יקשה קושית התוס' אמאי הוי חתימה שלא לשמה בכלל הך דינא דמזויף מתוכו.

והנה יש לדון במהות טעם הפסול של מזויף מתוכו לפי דברי התוס' כאן אשר לדבריהם בעדים קרובים או פסולים הטעם הוא משום 'דחיישינן דילמא אתי למיסמך עליהו, ואף על פי שהדבר אמת אין לעשות אלא בעדות כשר, ונמצא שאע"ג שהעדים יודעים שדבר אמת הוא, מכל מקום כיון דהוי מפי כתבם אין בהגדתם תורת עדות ולא סמכינן עליהו.

ובאמת יש להוכיח שרש"י אינו מפרש את טעם פסול מזויף מתוכו כדברי התוס' והדבר תלוי בהבנת שיטת רבי אלעזר:

לפי הראשונים הסוברים שלרבי אלעזר דוקא עדי מסירה כרתי, ואין העדים חותמין על השטר אלא משום תיקון העולם שמא ימותו עדי מסירה או שמא ילכו למדינת הים, בפשטות היינו משום דלכן מספיקים עדי החתימה להתירה לשוק משום שלראיה מהני עדי חתימה בלחוד, ואף שלשיטת רבי אלעזר הרי לולא עדי מסירה לא הוי שטר כלל – מכל מקום סמכינן דמסתמא בהכשר נעשה, אולם בתוס' רי"ד לקמן דף ל"ו ע"א מבואר שמה שמודה רבי אלעזר שסומכים על עדי החתימה להינשא, היינו דוקא בזמן שטוענת שנמסר לה בפני פלוני ופלוני והלכו למדינת הים או שמתו, אבל אם אומרת שאינה יודעת היכן העדים לא סגי בע"ח להתירה לשוק דחיישינן שמא לא היו שם ע"מ כלל ע"ש. ומביאור רש"י לקמן דף ס"ד ע"א משמע כי רש"י קאי בשיטת התוס' רי"ד.

וכן מבואר ממש"כ רש"י לקמן דף כ"ב ע"ב בהא דמהני לר"א אפילו בדבר שיכול להזדייף וז"ל, ומ"ד עדי מסירה עיקר הבאה לינשא צריכה להביא עדים שנמסר לפניהם, עכ"ל, ולא כתב כתוס' שם דהיינו דוקא בדבר שיכול להזדייף דלא מצינן למיסמך על עד אחד, ומשמע דלעולם צריך להביא ע"מ, ואין חילוק בין דבר

שיכול להזדייף לאין יכול להזדייף ודינם שוה, והיינו כדאמרן בשיטת התוס' רי"ד.

והדברים מפורשים כאן ברש"י (ד"ה במזויף מתוכו) שכתב בזה"ל: שחתם עליו קרוב או פסול או שלא לשמה עכ"ל, ומשמע מדבריו דדין מזויף מתוכו גבי שלא לשמה הוי אותו פסול דמזויף מתוכו גבי חתימת קרוב או פסול, ודלא כמו שתירצו התוס' דטעם הפסול בשלא לשמה הוא משום דגזרינן חתימה אטו כתיבה, וא"כ צריך ביאור לדעת רש"י מהו אותו הפסול של מזויף מתוכו השייך בין לענין קרובים או פסולים ובין לענין שלא לשמה.

והנראה בזה, דנהי דבעיקר שיטת ר"א בין רש"י ובין התוס' סברי דדוקא ע"מ כרתי ולא סגי בעדי חתימה בלחוד, מכל מקום נחלקו בגדר עדי חתימה אליבא דר"א, דלדעת התוס' עדי חתימה לרבי אלעזר אינם חלק כלל משטר הקנין וספר הכריתות, ואפילו היכי דחתמי משום תיקון העולם לא הוי אלא כעין שטר ראייה נפרד על זה שנמסר השטר, וכן הוא להדיא ברמב"ן בספר הזכות בפרק המגרש וזו לשונו: 'דאי ודאי עדי מסירה לבד כרתי חתימה אינה עושה כלום ולא נהגו בה אלא לסמוך על חזקתן שבעדי מסירה נתן', עכ"ל, ולכן לא בעינן שיחתמו לשמה, דרק על הגט כריתות הוא דאיכא דין לשמה, אבל בהנך ע"ח דהוי כחתימה על שטר ראייה בעלמא המעיד על הגירושין לא בעינן לשמה, ולכן שפיר הקשו מאי שייכא חתימה שלא לשמה לפסולא דמזויף מתוכו.

אמנם בדעת רש"י נראה לומר דסבר כי למרות שאין מוסג של שטר בלא עדי מסירה, מכל מקום עדי חתימה גם אליבא דר"א הינם חלק מעצם השטר קנין כמו לר"מ, אלא דלא סגי לאשוויי שטרא בלא עדי מסירה דאינהו עבדי ה'כרתי' שבשטר, אבל הא מיהת דבמקום דאיכא עדי מסירה אף עדי חתימה הוו עדי שטר הקנין, ואף דהשטר כשר גם בלא העדי חתימה מכל מקום כל אימת דאיכא עדי חתימה בשטר הרי הם חלק מעצם שטר הקנין, והוא הדין היכא דאיכא עדי חתימה בגט הרי הם חלק מהגט והגירושין, וא"כ י"ל דאף הם צריכים לחתום לשמה כיון דהוי חלק מן הגט, וזהו עיקר יסוד הפסול דמזויף מתוכו.

ולפי מה שביארנו בשיטת רש"י שעדי חתימה הינם חלק מעצם השטר אף במקום שיש עדי מסירה, א"כ כשחתמו פסולים הרי נעשה השטר בפסול והוי חספא, והא דפסול אפילו כשנמסר בפני עדי מסירה אין זה משום גזירה בעלמא, אלא כיון דהשתא הוי חספא תו לא מהני מסירתו אפילו בפני עדים לאשוויי שטרא, דהרי רק אם ראו מסירת שטר כשר הוא דמהני לאשוויי שטרא ולא במסירת חספא, וכיון דחתמו בו פסולים הוי חספא ולא ראו מסירת שטר כי אם מסירת חספא בעלמא, והיינו מש"כ רש"י בסנהדרין דהוי חספא בעלמא וכדברי הפלס חיים

דמשמע דפסול מן התורה, דכל שנחתם בפסול תו לא מהני מסירה בפני עדים לאשוויי שטרא.

והא דמבואר בשמעתין דהך פסול דמזויף מתוכו אינו אלא מדרבנן, נראה לומר דחלוק הוא הפסול מזויף מתוכו בשטרי ממון מפסול מזויף מתוכו בשטרי איסור, דהנה הריטב"א בכתובות דף צ"ד ע"א כתב דשיטת רש"י היא דבכל שטרי קנין מהני עדי חתימה לחוד אף לר"א, ולפי זה ע"כ דכל דברי ר"א דדוקא ע"מ כרתי היינו רק בגט אשה ובשטר שחרור, ונראה דזהו כוונת רש"י לקמן דף כ"ב ע"ב ד"ה ר"א היא וז"ל, דאמר חתימת הגט אינה מן התורה ולא סגי למיתביה בלא עדי מסירה דאינהו הוא דעבדי כריתות, דע"כ בעינן עדים דילפינן ערוה דבר דבר מממון וכו', עכ"ל, וכבר תמהו האחרונים ע"ז שכתב רש"י דבעינן עדים משום דילפינן דבר דבר מממון, שהרי כל שטר צריך עדים, אמנם לפי זה יש לומר דמירי אפילו במקום דאיכא עדי חתימה, דבכל השטרות סגי בהכי ורק בגט דהוי דבר שבערוה בעינן עדים על מסירת השטר דוקא.

3. שו"ת שואל ומשיב⁴⁵ (מהדורה תניינא חלק ד סימן קה):

שלום וכ"ט אל ש"ב הרב החר"ף המופלג בתורה ויראה מוה' נתן העבנשטרייט נ"י דיין ומ"ץ ב"ק ראווא.

⁴⁵ הגאון הנודע רבי יוסף שאול הלוי נתנזון רב העיר למברג. אודות קשריו עם כ"ק אדמו"ר הצמח צדק - ראה הערה נפלאה בסגנונה בלקו"ש חכ"ח נשא ב' הערה 20 ושם מצטט מה שמביא מ"הגאון מוהר"ם ז"ל מליובאוויטש" וממשיך בביטויים בלתי רגילים בלקוטי שיחות בנושא. ולהעיר: סיפר רשד"ב ע"ה נוטיק בשם הרה"ח ר"י לייך: פעם נכנס החסיד הנודע ר' פרץ חן לכ"ק אדמו"ר הצ"צ ומצאו בעת כתיבת תשובה למחברי הספר שו"ת מפרשי היס שכתבו הגרי"ש נתנזון הנ"ל עם גיסו. ובתוך הדברים כותב הצמח צדק "אשר קטנם עבה ממתני", התחנן ר' פרץ בפני הצ"צ שימחוק ביטוי זה והצ"צ לא רצה עד שאמר ר' פרץ: "חסידים לא יוכלו לסבול זאת וגם אני איני רוצה לסבול זאת" והשיבו הצ"צ בתוך הדברים כי מי שמוסר עצמו ללימוד יש לחזקו. בגירסא נוספת משמו של הרה"ח ר' אליעזר גורביץ, בנו של הרה"ח וכו' ר"י ע"ה מתמיד, שאכן ר' פרץ פעל והצ"צ מחק ביטוי זה. [וראה שו"ת צמח צדק אבן העזר ח"ב סימן קנט ושם מצוטטים דברי הגרי"ש שכתב על הצמח צדק: 'ענוותו תרביני להשיב חוות דעתי']. לדברי הגרש"י ע"ה זוין המדובר במכתב שנזכר בו הגאון הנודע רבי עקיבא אייגר [הנ"ל מתשורה אבני חן].

יקרתו הגיעני תמול וכבר ידע מעלתו כי אני יושב פה קרית חוצות ומחוסר ספרים וגם עוסק ברפואות ובכל זאת אמרתי למען כבודו ולמען למודו אשיבהו בקצרה. הנה במה שהאריך במי שנקרא מתתיהו לס"ת והחתימה מתת"י ברשימה אר"י ליבש ובפ"כ נקרא ליבש האיך לכתוב בגט. והנה הביא מע"ל כל דברי אחרונים בזה. ובאמת צר לנו המקום להתהלך ברחבה בהויית דאבי ורבא וכל אחד כותב לפי דעתו וא"כ מידי ספק לא יצא ויש לכתוב שני גיטין כמ"ש מע"ל. אמנם כשאני לעצמי חדשתי דבר נפלא בענין הלז בשם אליהו וגדליהו וכדומה והארכתני בזה בתשובה לקהילת בארדיטשוב ולקהילת סטרעליסק דלכאורה מה קול הרעש הזה - הא אנו קי"ל עדי מסירה עיקר הגט וע"ח וא"כ הרי עדי מסירה יודעין למי מסרו הגט ומי אשר נתן הגט.

ומיהו כבר אמרו בגיטין דף ד' מודה ר"א במזויף מתוכו ועי' תוס' שם ד"ה מודה ובאמת התרומת הדשן סימן רכ"ח [הובא להלן] האריך דלפי המסקנא אפשר דלא קי"ל כהך דמודה ר"א במזויף מתוכו וע"ש שהאריך והארכתני הרבה בפלפול נחמד לבאר כל ההערות של התרומת הדשן בפלפול ובסברות נחמדות יעו"ש בתה"ד.

אמנם אף אם נימא מודה ר"א במזויף מתוכו אבל בכ"ז מצאתי מרגליות טובה בשו"ת מהר"ם מינץ סג"ל סי' ט' שהובא בש"ך חו"מ סי' מ"ג אפס קצהו ושם כתוב לאמור דאף אם נאמר דמודה ר"א במזויף מתוכו היינו דוקא בשינה וכתב יותר ושינה במקום שזה שקר הנראה בזה מודה ר"א אבל מה שדילג תיבה כמו בנדון שלו שדלגו תיבת מאתים אף שהיא מהתורף מ"מ הרי לא שינה ולא ניכר השקר רק שדילגו ובכה"ג לא נקרא מזויף מתוכו ע"ש⁴⁶. ולפי"ז גם אנו נאמר דכל

⁴⁶ לחביבותא דמילתא יצוטט כאן נוסח הפתיחה עם תיאורי ענווה מופלגים של הכותב וכן השאלה וחלק מהתשובה:

שלמא רבא לאשלי' רברבא, ר"ג עמודי הגולה, מהר"ר דוד שפרינץ יצ"ו, ושאי' ה"ה מהר"ר דוד ורנק יצ"ו, וה"ה מהר"ר זלמן ס"ל שי, וה"ה מהר"ר יעקב שי. מה מצאת' בי, כי מששתם את כלי, הלא ביתי ריק, חדל אישים אני, ואתם עדיפא מינאי בחכמה ובמנין, וכבשתם נבואתכם את הנראה לכם, אף על גב דכל רז לא אנס מכס, והי' לכם להאיר עיני בתורתכם התמימה, ולהראות פנים בהכשר ופסול, ולהסיר המסוה מעל פני, לדלות מרגניתא טבא, אז שמא ואולי יש כח בידי למצא חספא תותי, לפי מיעוט שכלי, הלא מצער היא ותחי נפשי. ומ"מ לעצור במילין מי יוכל, כי אין מסרבי' בגדול ביחיד מכ"ש ברבים. ובאתי למידן על עובדא ראשונה, אשר דילג ומאתים, וכתב ה' אלפים וט"ו, וה"ל למיכתב ה' אלפים ומאתים וט"ו [כלומר במקום לכתוב התאריך הנכון ה'רט"ו, כתבו בגט

שכתב מתתיה בלי ואו או אליה וגדליה וכדומה שלא שינה רק שנשמט האות הויו וכדומה בכה"ג לא איכפת לך ולא מיקרי מזויף מתוכו ודי בע"מ והארכתי בזה לבאר הדברים לא עת האסף פה וא"כ הי' מקום להקל אך חלילה לי לסמוך ע"ז ושם הי' כמה סניפים וע"כ יש לכתוב שני גיטין.

4. שו"ת הרשב"א⁴⁷ חלק ב סימן קיא (גדר מזוייף מתוכו):

ה'ט"ן]. האי מקרה רע הוא בלתי טהור, ואם דילג כל הזמן הוי עדיף טפי, כדאיתא בריש כל הגט במרדכי, בתשובות ר' יואל, דכתב דבדיעבד כשר בלא זמן, ומייתי רא"י מפ"ב, דאמר"י גזייה לזמן ויהביה ניהלה. וכן איתא נמי בס' אשר"י כו'. וכן אם דילג נמי הה' אלפים, ולא הוי כתוב בו רק ט"ו שנים, הוי עדיף טפי כאשר אבאר. אבל עכשיו שדילג מאתים דביני וביני, גריע טפי דעתה נראה כמזויף מתוכו.

בשלמא אי הוי הדילוג כל הכלל, גם חמשה אלפים, ולא הוי כתב בו רק ט"ו שנים, (ד)אז הוי עדיף טפי, דאז הוינא מיישבים ואמרין דילמא שבקא לאלפא ומאתן דקמא, ולא כתב רק הפרט קטן, דהוא ט"ו (כדאמרין בפרק קמא דע"ז), דפריך דילמא שבק לאלפא קמא כו' שמא מינה דהוי כשר כהאי גוונא. ואם תאמר שמא דוקא כשר בדילוג ה' אלפים, ולא המאתי' דהוי בכלל הפרט קטן דצריך למכתב, הא ליתא, דבהדיא איתא במרד' דע"ז דכשר, וז"ל, מכאן משמע דאם לא כתב שנת כלל לא האלפים ולא המאות רק כתב שנת הפרט כשר עכ"ל. ש"מ דכשר אפילו בדילוג המאתים. [מרחיב בכמה שקלא וטריא ובמקרה של גט נוסף וחוזר לחשש שחסרון המילה 'מאתיים' היא כדין 'מזוייף מתוכו':]

וא"ת הא פסול, מטעם דנראה כמזוייף מתוכו, דהא הזמן אינו מכוון, זה אינו דבזה לא מיקרי מזוייף, כיון דליכא שום חשש של פסול, כדאיתא בתוספות בריש גיטין על הא דמשני מודה ר"א במזוייף מתוכו, וז"ל והק' ר"י מה ענין שלא לשמה לענין מזויף מתוכו, בשלמא התם שחותמי' קרובים או פסולי' בדין מיפסלי', דלמא אתי למיסמך עליהם כו', אבל הכא שהעדים כשרים אלא שחותמים שלא לשמה, מה תקלה יש בכך אם נסמוך עליהם, דהא לקמן שרי בשמות מובהקים משום דליכא למיחש לתקלא עכ"ל ע"ש. אכן התו' מתרצי' דמיקרי מזוייף, משום דגזרו חתימה אטו כתיבה, א"כ שמא הכי נמי האי גיטא גזרי' מוקדם דמאתים אטו מוקד' דשני' מועטין, דאי מכשרי' האי מוקדם מכשרי' נמי מוקדם אחרניא.

⁴⁷ על דיוקו המיוחד של הרשב"א בתשובותיו כותב כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ: "דבר ידוע ומפורסם הוא שהכלל די לחכימא ברמיזא מתבטא במאות ואלפי

שאלת מנהג אליסאנה עירנו שחותמין ב' העדים בידם. ופעמים שחותמין האי בידו והאחד חותם הסופר בשבילו. וחותם שמו וכותב צוה פלוני לחתום. ופעמים שחותם הסופר בשביל שניהם וכותב צו לחתום. ושטרות אלו כשרים אצלנו וגובין בהם וטורפין בהם מן הלקוחות . .

תשובה השטר הראשון כשר ואף על פי שלא חתם העד השני בחתם ידו הואיל ותקני העיר ומנהגם הוא בכך. דלא גרע משטר העולה בערכאות הנכרים שהוא כשר דלא מרעי נפשיהו. וכ"ש סופר העיר שהעמידוהו לכך והתקינו שיהיו עושין כן משום עמי הארץ שאינן יודעין לחתום. סוף דבר כל דבר שבממון הולך אחר הסכמת המדינה ומנהגה. ועוד שאחר שהעיד העד הב' בב"ד מן הדין מצטרף אותו שבע"פ עם אותו שבשטר.

..

ומה שבא בשאלתך אם זה כמזויף מתוכו, זה דבר ברור הוא שאפילו תמצא לומר שאין חתימת הסופר מהניא אין השטר כמזויף. לפי שהסופר כתב בפירוש שלא חתם הוא אלא מחמת שצוה העד לחתום. וכל שנתברר ענינו מתוך השטר אין חוששין לו משום מזויף. וכדאי' פרק קמא דגיטין כל השטרות העולות בערכאות של נכרים אעפ"י שחותמיהן בנכרים כשרים חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים. רבי שמעון אומר אף אלו כשרים.

ואמרין עלה בגמרא /פרק המביא גט/ רבי שמעון בשטת רבי אלעזר אמרה דאמר עידי מסירה כרתי. ואקשינן והא מודה רבי אלעזר במזויף שהוא פסול. ופרקי' בשמות מובהקין דלא אתי למסמך עליהו.

תוספות דיבור המתחיל 'מודה'

רוב סברות התוספות כבר נתבארו לעיל, להלן יובאו ביאורים לפי סדר התוס' בכמה פרטים בעומק הפשט

אופנים שונים. הסבא אמר לאבי שכל תשובה בתשובות הרשב"א היא ביטוי נפרד של הדי לחכימא ברמיזא. אבי שחש בנשמה שבדברי הרב הסביר לי בשיחה ארוכה שבמספר הרב של התשובות שענה הרשב"א - גם בתשובות שסברותיהן יש להן שייכות אחת לשניה, בכל זאת יש בכל תשובה רמז להשכלה שונה" (לקוטי דיבורים בלה"ק כרך א' ע' 434 – משיחות שמע"צ תרצ"ז הקדמה לשבעת התורות של הבעש"ט ועיי"ש על הווא אמינא בגמרא וכל סברא כיצד מוסיפה בענין).

תוס': תימה לר"י . . שחתומים בו קרובין או פסולים דהתם בדין מיפסיל משום דלמא אתי למיסמך עילויהו להשיאה או להוציא ממון על פיהם אע"פ שהדבר אמת אין לעשות אלא בעדות כשר":

5. שיעורי ר"ש רוזובסקי:

בתוספות כתבו כי בעדים פסולים אף על פי שהדבר אמת אין לעשות אלא בעדות כשר ולכן נקרא הגט 'מזוייף מתוכו'. ביאור סברתם:

אף על פי שהבית דין לא התירו אשת איש, שהרי בפועל היא באמת גרושה ואף מותרת לינשא [שהרי העדים לא שיקרו], מכל מקום בית דין הרי הוציאו הפסק שלא כדין שסמכו על עדים פסולים, ולאו שפיר עבדי.

והנה יש לעיין אם דין זה הוא מדאורייתא או דרבנן, ואפשר שהוא מדאורייתא, משום שאסור לבית דין להוציא פסק על פי עדים פסולים וכדכתיב בקרא 'ע"פ שנים עדים יקום דבר', והכא שהתירו לינשא על פי עדי החתימה שהיו פסולים, הגם שבית דין לא התירו בזה אשת איש לשוק, מכל מקום עברו בשוגג על האי דינא.

תוס': תימה לר"י מאי ענין שלא לשמה למזוייף מתוכו

6. תפארת יעקב:

תמוה לי על תמיהתם שהרי פשיטא שאם חתמו שלא לשמה הרי הדבר גרוע טפי מקרוב ופסול שהרי במקרה כזה הרי פשיטא שנסמוך עליהם שלא כדין - דהא לא חתמו כלל שזה כתב לגרש לזו והאיך נוכל להשיאה על פיהם ואם כן גרוע הדבר יותר מעדים פסולים כי כאן אין כל עדות על המתגרשים!

אולם לפי מה שכתבתי לעיל [הובא לעיל עמוד 45 מספר 1] שעיקר חשש שלא לשמה בחתימה הוא דבעינן שיעידו בחתימתם על הכשירו של גט ובכלל זה שנכתב לשמה וכל שחתמו ולא ידעו מזה אין חתימתם כלום ולפי זה מהאי טעמא ודאי דמי לקרוב ופסול שנסמוך עליהם שלא כדין דגט זה נכתב לשמה וא"כ דבר ברור שחתמו על המתגרשים, אבל לא חתמו על עצם הדין שנכתב לשמה וזה הפירוש בינחתם לשמה' וא"כ הדבר עדיף מעדים פסולים.

תוס': זימנין דיחתמו תחלה ויכתבו גט על גבי חתימתן והתם ליכא עדות כלל

7. ריטב"א (מפורש בדבריו שכאשר עדים חותמים לפני כתיבת הגט הרי אין כאן שקר, אלא רק בעיה שלא נכתב לשמה וא"כ זה היפך שיטת התוס' כאן):

חתימה שלא לשמה בספרי דלא גמירי היינו ג"כ⁴⁸ שפעמים הסופרים כותבין טופס הגט ומניחין שם עירו ושם עירה וחותרים אותו כדי שיהא מזומן להם, ויכולין העדים לעשות כן דבכי הא ליכא שקרא ונמצאת חתימה זו שלא לשמה.

8. אמרי משה⁴⁹:

הנה מחלוקת זו של הריטב"א ותוס' תלויה ביסוד נוסף והוא: האם העדים בשעת חתימתן מעידים או בשעה שיצאה השטר מידם להבעל דין.

הנה התוספות בגיטין דף כ"ג ד"ה אימא מבארים המשנה דכל גט שנכתב שלא לשום אשה פסול כר"מ ותני שנחתם. והקשו דהא קתני שמע קול סופרים מקרין ובגמ' מוקי בסופרים העשויים להתלמד ותירצו דדרך סופרים לכתוב ולחתום גט כדי להתלמד. ולומדים אנו מדברי התוספות חידוש גדול דהעדים יכולים לחתום קודם דעת המתחייב וציווי המתחייב הוא בשעת נתינת השטר מידם שלא יופסל משום מפי כתבם.

וראיתי בנתיבות סימן לט שהביא מה שכתבו התוספות בדף ד' ד"ה מודה שדבריהם סותרים לדברי התוס' בדף כ"ג וביאר שיש הבדל אם העדים חותרים על נייר חלק שאז פסול גם בשאר שטרות, שהרי אין כאן הגדה כלל ועל כך כתבו התוס' בדף ד', אבל מה שחתמו קודם ציווי המתחייב מהני במה שאומר אח"כ תנו ולזה התכוונו התוספות בדף כג.

והנה הריטב"א ריש מכילתין מבואר דגם בחתמו על נייר חלק מהני דביאר שם הא דמהני בפני נכתב וא"צ לשאול על לשמה, משום דכשמצוה הבעל לסופר לכתוב ולחתום לגרש אשתו והם עשו היינו לשמה וא"צ לכונה אחרת ומה שחיישינן משום לשמה היינו דילמא כתב סופר טופסי גיטין להיות מוכנים

⁴⁸ בא כהמשך לדבריו בביאור כיצד הוא כתיבה שלא לשמה ובהמשך לזה מבאר גם אופן החתימה שלא לשמה

⁴⁹ הגאון ר' משה סוקולובסקי נתמנה על ידי הגר"ח סולובייציק לראש ישיבת תורת חסד בבריסק, נפטר בתרצ"א. הגרש"י ז"ל בספרו 'ספרים וסופרים', פירושים (ע' 315) כותב על שו"ע אדה"ז: "ספרי ההלכה של אחד מענקי הרוח שבגדולי האחרונים אינם מצויים בחוגי הישיבות הליטאיות וחבל!" בהמשך מציין לספרי גאוני ליטא שדנו כן בדברי אדה"ז וביניהם מציין לספרו של הגר"מ סוקולובסקי 'מלאכת יום טוב' שדן בהגדרותיו של אדמו"ר הזקן למלאכות יום טוב ומדייק בהם דיוקים [ואולי יש לעיין ולהשוות כמה נקודות לפי המתבאר בשיחת כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א בלקו"ש ח"א בשלח בגדר היתר מלאכת יום טוב].

כשיבוא מי שירצה לגרש ואף דודאי הניח שמו ושמה דלא ידע מי יהיה המגרש אך כתב הרי את מותרת לכל אחד שהוא מתורף הגט ולא ידע דזה בעי לשמה. ומכשיר את עצם העדות וטעם הדבר לדעת הריטב"א: משום דעיקר הגדתם ושליחותם הוא בשעה שמוסרים השטר.

תוס': ויש לומר דמ"מ איכא למיגזר חתימה אטו כתיבה דאם אין עושין חתימה לשמה גזרינן פן לא יכתבו גם הכתיבה לשמה:

9. רש"ש (דיבור המתחיל בא"ד וי"ל).

"רב אשי . . . הא מני רב יהודה"

בראשונים דנו בסיבת מחלוקתו של רב אשי עם רב אבא האם חולקים הם ביסוד דין מזוייף ולדעת רב אשי רבי אלעזר אינו מודה במזוייף מתוכו, או שחולקים האם 'לא לשמה' יוצר מציאות של 'מזוייף מתוכו ועל דרך מחלוקת רש"י ותוספות.

1. ריטב"א:

רב אשי אמר הא מני ר' יהודה היא. ואי קשיא כיון דקי"ל כר"א מאי טעמא נייד רב אשי מדר"א ומוקי לה כר' יהודה, וי"ל כיון דאוקמתא דר' יהודה ניחא וההיא דר"א לא ניחא כולי האי אוקמה כר' יהודה, ורבינו כתב בשם ר' יצחק הלוי בן אחיו של רבינו דרב אשי אתא לאשמועינן דאע"פ שאפשר לאוקמה כר' יהודה ברווחא מהדרינן אדרי' אלעזר משום דהלכתא כוותיה, ולא משום דליכא אוקמתא אחריתי אלא כר"א דהא אפשר לאוקמה כר' יהודה, וכולה מלתא דרב אשי היא.

2. תרומת הדשן⁵⁰ סימן רכז (נקודת דבריו: פשיטא שרב אשי חולק על דברי רב אבא ולמסקנא לרבי אלעזר אין להתחשב במזוייף מתוכו ביחס לפסול חתימה שלא לשמה, דבריו נכתבו בהקשר לשאלה של פסול בחתימה שנעשתה שלא כהלכתה האם גם בה ניתן לפסול חתימה אטו כתיבה):

⁵⁰ המחבר רבי ישראל איסרלין נולד בשנת ה'ק"ן וחי לערך כשבעים שנה. ספרו תרומת הדשן על שם 354 (בגימטריא דש"ן) תשובות בענינים שונים. תלמידו כתב ספר 'לקט יושר' ובו כתב גם מהנהגותיו ומהם נראה כי היה מקובל. בשיחת ש"פ אחרי תשכ"ב (שיחות קודש ע' 2-451) מביא את הספר 'לקט יושר' ואמר "ספר הנהגות של בעל ה'יתרומת הדשן' שכתב תלמידו, הספר נכתב ע"ד שחסיד כותב את הנהגות רבו. במילא, אין הוא כותב טעמים על ההנהגות, היות וזהו ענין לעצמו..." יעווי"ש [השיחה עצמה הוגהה ותוכנה נדפס בלקו"ש ח"ה ע' 134 ובהערה 18 שם – 'ספר הנהגות דהמחבר תרומת הדשן'].

שאלה: ראובן בן יעקב בא לחתום בגט אשה וכשרצה לכתוב יעקב טעה וכתב שייך במקום העיין של יעקב, והזהירוהו שטעה קודם שכתב הקו"ף של יעקב אז מחק ראש השמאלית של השייך עד שנעשה העיין, וגמר חתימתו ראובן בן יעקב עד ונתן אותו גט לאשה לגרושין יש להכשירו בדיעבד או לאו?

תשובה: יראה דיש פנים הרבה להתיר בדיעבד. וקרוב לענין זה הוה עובדא בדידי שבא לידי גט שסדרו אחד מחבירי וכאשר רצה העד לחתום כתב שמעון כהלכתו והיה צריך לכתוב עוד בן משה עד, וטעה ורצה לדלג בן ולכתוב משה ומשך בקולמוס כזה נ, ורצה להשלים המ"ם וגערו בו כשהרגישו את טעותו ונבהל ונשמט קולמסו והדביק כמין רצועה בצורה דלעיל, עד שנעשה כזה ס, והמתין עד שנתייבש וגרר הרצועה עד שנעשה כבתחילה והיה קודם כמין נו"ן, ואז הוסיף באותה צורה ועשאה ביי"ת גמורה וגמר חתימתו בן משה עד. והכשרתי הגט ההוא בדיעבד כי כבר ניתן וגם המגרש היה מומר ונתן הגט קצת על ידי עישוי, והיה לירא אולי לא היה חוזר ונותן אחר ונתתי כמה פנים להתיר, ונחלק עלי חד מרבוותא ושלחתי לכל מופלגי הדור והסכימו כולם על ידי גם החולק חזר בו. ותורף הראיות והתשובות שיש בהן ממשות אבארם פעמים בקוצר פעמים בארוכה:

בשמעתא קמייתא דגיטין [דף ד' ע"א] אמרינן "לעולם רבי אלעזר היא וכי לא בעי רבי אלעזר חתימה לשמה היכא דליכא עדים כלל אבל היכא דאיכא עדים בעי, דאמר ר' אבא מודה רבי אלעזר במזוייף מתוכו שהוא פסול" עכ"ל הגמרא.

וז"ל התוספות [מצטט כל לשון התוספות וממשיך]: עכ"ל התוספות.

והשתא נראה דלכאורה כי היכי דפסלינן בחתימה שלא לשמה גזירה משום כתיבה אפילו לרבי אלעזר, הוא הדין [מקרה דנן] פסול [משום] דחק תוכות⁵¹ או

⁵¹ מתוך מיקרופדיה תלמודית*: **הגדרה**: חקיקה בתוך חלל האות וסביבותיה, או עשיית מעשה שלא בגוף האות, באופן שהכתב נעשה או הוכשר מאליו, לענין מצוות ודינים שנאמרה בהם כתיבה: בכתיבת גט אשה, שנאמר בו: וְכָתַב לָהּ סֵפֶר פְּרִיִּתָּהּ (דברים כד א) דרשו: וכתב - ולא חקק (גיטין כ א; ירושלמי שם ב ג, ושבת יב ד). ואין המיעוט ממעט חקיקה, שהרי אף חקיקה בכלל כתיבה, שכן שנינו: עבד שיצא בכתב חקוק שעל גבי טבלה ופנקס - יצא לחירות (גמ' שם), ונאמר: וְהַמְּכָתֵב מְכָתֵב אֲלֵקִים הוא חרות על הלחת (שמות לב טז), שהיה הכתב חקוק (תוספות שם ד"ה למימרא), אלא בא למעט כתיבה על ידי חק תוכות (גמ' שם; כן משמע מהירושלמי שם; רמב"ם גרושין ד ו; טושי"ע אה"ע קכה ד), היינו שחקק תוכות של אותיות וצדיהן והאותיות בולטות, שאין זה כתב, לפי שלא

שאר פסולין מדאורייתא אף על גב דלא שייך למימר בהו דהוי מזוייף מתוכו, אפילו הכי פסלינן להו אפילו ר"א דקיי"ל כוותיה משום גזירה אטו כתיבה.

וכתב בספר התרומה ובס"ה וביתר חבורים בשם ר"י שאם נפלה טיפת דיו בתוך הבי"ת ונעשה פ"א או בתוך הדל"ת ונעשה ה"א או מ"ם פתוחה שנדבק חרטום השמאלית למשך התחתון ונעשית סתומה, וכה"ג אין תקנה לגרור הטיפה או הדביקות דהוי חק תוכות ואפילו להעביר קולמוס על האות אח"כ אינו מועיל לשוייה אות ע"כ.

ולשון אשירי כך הוא: שאם נפלה טיפה דיו לתוך האות ואינה ניכרת אות, אין להעביר הדיו ולתקן האות דהוי חק תוכות. ובהגה"ה בסמ"ג כתוב דנהגו העולם לפסול תוכות כהאי גוונא. והשתא שאילתנו הוה ממש חק תוכות לדברי ר"י דלעיל, ובעובדא דידן דכתבינן לעיל איכא להסתפק טובא אם הוי חק תוכות כלל כדבעינן למימר קמן.

[וא"כ לפי דעת התוספות שגוזרים חתימה שלא לשמה אטו כתיבה שלא לשמה, א"כ נפסול גם את ה'חק תוכות' בחתימה אטו 'חק תוכות' בכתובה ששם הרי זה פסול, אולם ממשך ומבאר כי יש הבדל בין פסול 'שלא לשמה' לפסול 'חק תוכות' ומשתי טעמים:]

ורציתי לחלק מתרי טעמי המבוארים להדיא דשאני פסול דשלא לשמה משאר פסולין למגזר בהו בחתימה אטו כתיבה. טעם האחד: שלא לשמה שכיחי טפי משאר פסולין כדאיתא בהדיא בתוספות בריש גיטין, ואמרינן בכל דוכתא מילתא דשכיח גזרו ביה רבנן. טעם שני: איכא התם בתוספות דר"ת מפרש לפי שאין בקיאיין לשמה כלומר שאין חוששין בדרשה לשמה, וא"כ נראה נמי דמשום היכ שייך למגזר ביה טפי כדאשכחן נמי בכמה דוכתא דמידי דמזלזלו ביה גזרו ביה רבנן טפי כדי לעשות חיזוק לתורה. [לאחר שמאריך מאד בפרטי החילוקים בין 'שלא לשמה' ל'חק תוכות' ופסולים אחרים תוך כדי שמרחיב לבאר את שיטת התוס' בדף ב, ב, אודות מהות פסול 'שלא לשמה' שבגינן תיקנו את תקנת אמירת 'בפני נכתב ובפני נחתם. עיי"ש בדביו חוזר לסוגייתנו ומבאר כי למעשה אין

צייר את האותיות אלא חקק סביבותיהן (רש"י שם ד"ה הא), ועיקר הכתב נעשה מאליו (מאירי שם), ולא עשה מעשה בגוף האותיות (סמ"ג עשין נ; ר"ן שם; קרית ספר למאירי ב ב)."

* הוא למעשה קיצור הערכים של האנציקלופדיה תלמודית. כבר הובא בגליונות הקודמים כי את הרעיון לפרוייקט זה הציע כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א במכתבו ליו"ר הרב יצחק הוטנר.

הלכה כרבי אבא אלא כרב אשי החולק עליו וגם לפי רבי אלעזר אין את מהות
דין 'מזוייף מתוכו' וממילא לא גוזרים חתימה אטו כתיבה:]

ונראה לומר הא דמדמי תלמודא חתימה שלא לשמה למזוייף מתוכו אליבא דרבי
אלעזר, היינו דווקא למאי דמשני מתניתין דריש גיטין אתי כר"א, אבל לשינוי
דרב אשי דמוקי מתניתא כרבי יודא לא צריכנא לומר כלל דפסול לר"א מזוייף
מתוכו, אלא היכא דאיכא למיחש דאתי למסמך עליהו כדמקשו התוסי' לעיל.

ונראה דהיינו דדוחקיה לרב אשי לאוקמי דלא כהילכתא משום דלא סבירא ליה
למימר דשלא לשמה פסול כמזוייף מתוכו. ותו נראה דאפילו לשינויא קמא
דמוקי מתניתין כר' אלעזר ומחמת שלא לשמה ומזוייף מתוכו - לאו אליבא
דהילכתא סליק [כלומר: אפילו תירוצו של רבי אבא, גם הוא לא למסקנת
ההלכה כי הוא רק אליבא דרבה ולא לרבא], משום דהני שינויא לא צריכינן אלא
לרבה דסבר דטעמא לפי שאין בקיאים לשמה, אבל לרבא דסבר דטעמא לפי
שאין עדים מצויין לא צריכנא מידי לאוקמי מתניתין בשום דוחקא דאתא ככולי
עלמא, ובפני נחתם משום קיום ובפני נכתב משום איחלופי כקיום שטרות
דעלמא.

ותדע דהכי הוא דאליבא דהילכתא לא מדמינן שלא לשמה למזוייף מתוכו, שהרי
כתב הרמב"ם בפ' ג' דגירושין וז"ל סופר שכתב גט לשמו ולשמה כהלכתה וחתמו
עדים שלא לשמה הואיל ומסרה בעדים כשר, לפי שאין העדים חותמים על הגט
אלא מפני תיקון העולם. יש מי שאומרים שאם חתמו עדים שלא לשמה הואיל
והוא מזוייף מתוכו הרי הגט בטל, וכן יש מי שאומרים שאם אחד מעדיו פסול
או שהיה בו עד אחד בלבד אף על פי שנמסר בעדים הרי זה בטל, ואין נראה לי
דבר זה אלא נראה כמזוייף ולא כמזוייף ודאי הואיל ונמסר בעדים כשרים הרי
זה פסול מדבריהם עכ"ל.

והשתא לדעת הרמב"ם שחתמו שלא לשמה כשר היאך יפלוג אתלמוד מפורש
בהדיא אפילו לרבי אלעזר, אלא על כרחך סבר דהך שינוי לאו אליבא דהילכתא
סליק כדפרישית. [מקשה מדעת הטור שמפרש לפי הרמב"ם שחתימה שלא
לשמה פסול מדאורייתא לדעת ר"א ומפלפל בדבריו וממשיך:]

ובאור זרוע גדול מפרש דשלא לשמה פסול מדאורייתא בחתימה והטעם אף על
גב דאית ליה לר"א וכתב דקרא אכתיבה קאי ולא אחתימה, היינו דווקא היכא
דליכא עדים כלל אבל היכא דאיכא עדים קסבר דשלא לשמה אכולה מילתא
דכתיבי בגט קאי ע"כ.

ויש לתמוה הרבה על זה דאי בעי ר"א חתימה לשמה מן התורה, א"כ היאך מכשיר ר"א שחותמים נכרים אפילו בשמות מובהקים מה מועיל, הא אמרינן בפ"ב דנכרי אדעתיה דנפשיה קעביד ושמא גמר בלבו לשם אחר ונמצא פסול הגט מן התורה, ואם באנו לפרש דברי אור זרוע דר"ל היאך דליכא עידי מסירה כלל בה כדכתב נמי התם דמודה ר"א דעידי חתימה כרתי אפילו בלא עידי מסירה וכיון דאינהו עבדי כריתות, א"כ וכתב דקרא קאי נמי עלייהו אבל היאך דאיכא עידי מסירה ועידי חתימה לא אתיא אלא מפני תיקון העולם ודאי אין שום פסול מן התורה שייך בהו. ולפי זה אפשר לנו לומר דסבר ר"א היאך דאיכא בחתימה שלא לשמה אפילו פסול דרבנן ליכא כדברירנא לעיל, דלפי המסקנא לא קרינא ביה מזוייף מתוכו. וכן משמע קצת בסמ"ג דלא מהני מזוייף מתוכו לר"א אלא בעדים פסולים ושלא לשמה לא הזכיר⁵².

דקיימא לן כרבי אלעזר בגיטין ותוספות דיבור המתחיל דקיימא

סיום זה של המהלך הוא אבן יסוד במחלוקת היסודית בין הר"ף לראשוני האם רבי אלעזר מכשיר גם בעדי חתימה. למעשה כפי שתוספות פותחים – נחלקו אמוראים האם הלכה כר"א רק בגיטין או גם בשאר שטרות והראשונים נחלקו כמי פוסקים. כאן בתוספות מוכיח בארוכה שיש לפסוק כדעת שמואל שהלכה כר"א גם בשאר שטרות

⁵² ממש"ך לפלפל ולסתור דברי האור זרוע ומסיים כי למעשה המקרה עמו פתח לא נחשב לגמרי כ'תך תוכות' ולכן מכשיר גט זה משתי סיבות: א. כי לדעתו דברי רבי אבא אינם להלכה ב. המקרה אינו לגמרי 'תך תוכות': ואנא בעובדא דידי לרווחא דמילתא הבאתי כל הני ראיות דלעיל דלפי הנראה לא הוי חק תוכות בעובדא דידי כמו שאבאר. וכבר לעיל כתבתי דלאחר שהיתה הרצועה נמחקת נעשה הצורה קרוב כמו נו"ן כפופה, ועדיין היה צריך לכתוב ולהוסיף עליו משך כדי לעשות ב', וכל חק תוכות שכתבו הגאונים בכה"ג על ידי מחיקה לא כתבו אלא דווקא שעל ידי המחיקה לבדה ניתקן האות מקילקולו, אבל היאך שעדיין צריך לכתוב ולהוסיף על המחיקה לשווייה אות בכה"ג לא נפסל משום חק תוכות. וכן השיב לי חד מרבוותא והביא ראיה מלשון הרא"ש ביורה דיעה שכתב, מ"ם פתוחה שנדבקת פתיחתה ונסתמה אינו מועיל לגרור וליפתח דכיון שאינו עושה מעשה בגוף האות שנשארה, אלא גורר סתימתה ובזה נעשה האות הוי לה כחוק תוכות ע"כ. משמע בהדיא דווקא בכהאי גוונא דמחיקה לבדה משוי אות בלתי תוספת כתיבה זה נקרא חק תוכות ולא בענין אחר. ועוד דקדק בסמ"ג בהלכות גיטין דדווקא אם שם האות נגמר ונעשה על ידי המחיקה נקרא חק תוכות.

ומתוך יסוד זה יוצא לפסוק שלפי ר"א רק עדי מסירה בלבד כרתי וכל מה שמפני תיקון העולם חותמים על הגט או רק למקרה שהעדים מתו או שהלך למדינת הים. בתוס' מביא לפי סדר הוכחות לשיטה זו. והנה תוספות אינו מזכיר את שיטת הרי"ף אולם הראשונים המביאים את הרי"ף מקשים על שיטתו מהראיות שמביאים תוס' לשיטתם – וכבר הארכנו בכך לעיל בשיטת הרי"ף.

להלן נביא את דברי התוס' בשלבים עם ביאורים בדבריהם. יוער כי עיקרי הביאורים היסודיים כבר נכתבו לעיל בפרק על שיטת הרי"ף.

תוס': משום דמיירי הכא בגיטין נקט גיטין אבל הלכה כמותו אף בשאר שטרות / ומביאים לכך הוכחות מסוגיות הש"ס ומסיימים: [ולפיכך צריך לזהר שיהו עדי מסירה בשעת נתינת הגט דאינהו כרתי דאי ליכא שם עדי מסירה אינה מגורשת אע"ג דאיכא עדי חתימה.

1. תורת גיטין (מבאר שרק לאחר שתוס' פסקו שהלכה כר"א גם בשאר שטרות הביאו את שיטתם שלר"א אין עדי חתימה מועילים ורק עדי מסירה ומבאר לפי זה את הפסוק):

תוס' דיבור המתחיל דקיי"ל הלכה כר"א בגיטין וכו' ולפיכך צריך לזהר וכו'. ולכאורה צריך להבין המשך בדברי התוספת [כלומר הקשר בין התחלת דבריהם למסקנה זו ומבאר:]

ונראה לומר [ונראה לי?]: דהמשך הוא כך: למאן דסבירא ליה הלכה כר"א בגיטין ולא בשטרות על כרחך צריך לומר שסבירא ליה כשיטת הרי"ף דאף עדי מסירה כרתי וסגי בעדי חתימה ג"כ - כמ"ש הרמב"ן הביאו הרי"ן בפי' המגרש דף פ"ו ע"ב וז"ל: "ויעוד דאם איתא דר"א לא מכשיר אלא בעדי מסירה היכא פסקינן כמותו בגיטין ולא בשטרות דכיון דעדי חתימה פסולין בגיטין האיך נכשירם בשטרות בשלמא אי אמרינן דלר"א נמי מהני עדי חתימה משום הכי אמרינן דבשטרות דקיימא לראיה אין קונין עדי מסירה אלא עדי חתימה אבל אם עדי חתימה פסולין בגיטין האיך נכשירם בשטרות עכ"ל עיי"ש.

ולפי זה אין צריך לזהר.

משא"כ אחר שכתבו תוס' דהלכה כר"א אף בשטרות אם כן אפשר דלר"א עדי חתימה פסולים בגיטין ובשטרות וכתבו התוס' שפיר דצריך לזהר עכ"פ בגיטין וע"כ כתבו דבשטרות מכל מקום אפשר לסמוך ולומר דכשר בע"ח לבד מטעם הודאת בעל דין.

53 סיפור מופלא על התקשרותו של המגיד ממעזריטש בזכות הפני יהושע להבעש"ט, מתוך הספר 'סיפורים נוראים' לחסיד ר"י קדיינער שכ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נתנו לכ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א לקרוא בו בעת הישבע ברכות'. לחביבותא דמילתא ובשביל שלא לשכוח את נותן התורה יובא כאן הסיפור (לקוראו שלא בעת סדר עיונא - אלא בינא לבינא):

'שמעתי בק"ק וויטעפסק מגביר מופלג ונאמן רוח ששמע מפי נכד הרב הגאון האמיתי הפני יהושע אשר כזה שמע מאביו . . אשר בימי הגאון היה הבעל שם טוב והגאון הנ"ל לא ראה מעולם פני הבעל שם טוב רק שמע ממנו . . בכל שנה נתאכסן אצלו כבוד קדושת הרב הגאון ר' דובע"ר ממעזריטש אשר נסע בכל שנה לקארילסבאד כידוע שהיה כל ימיו חולי ברגליו ובוזה הזמן לא היה הגאון הרב ר' דובער עדיין מתלמידי הבעש"ט ובכל פעם כאשר דיברו מענין הבעש"ט היה הגאון ר' דובער הנ"ל מדבר סרה על הבעש"ט. פעם א' למד הגאון פני יהושע עם תלמידיו בישיבתו הרמה בתוך הלימוד נסע איש אחד אצל בית המדרש ושלח את משרתו לבית המדרש להגאון הנ"ל שהאיש היושב בעגלה מבקש מהגאון הנ"ל שיצא אצלו החוצה כי דבר סתר יש לו להגאון. והשיב הגאון להמשרת איני יכול לבטל תורה דרבים, יבוא הוא לבית המדרש וימתין עד סיום הלימוד והשיב האיש הדבר נחוץ כל כך שהוא דוחה אף תורה דרבים. והלך הגאון לאיש הנ"ל ונתן לו שלום ואמר לו הגאון מה הדבר הנחוץ כל כך ואמר האיש הנה השוחט שלכם מאכיל טריפות לכל העיר יותר מעשר שנים וכשתסיימו הלימוד ישלח תיכף אחר השוחט ויודה בעצמם ואחר שסיים האיש את דברו נסע במהירות מהגאון עד שלא היה זמן להגאון לשאול להאיש מי הוא.

ונתפלא הגאון מהמראה הזה ותיכף סיים הגאון לימודו ושלח אחר השוחט והודה השוחט מכל וכל והבין הגאון הנ"ל שזה האיש הוא הבעש"ט. ולאחר כמה חדשים בא האיש עוד הפעם אצל בית המדרש ושלח עוד את המשרת לבית המדרש להגאון הנ"ל שילך החוצה ותיכף הלך להעגלה וראה שזה האיש הנ"ל ואמר האיש להגאון כאשר יתאכסן אצליכם הגאון ר' דובער תאמר לו משמי שאי אפשר שיהיה בריא ברגליו אם לא שיבוא אצלי ונסע גם כן במהירות עד שלא היה זמן לשאול מי הוא והבין הגאון שהוא בבירור הבעש"ט. ולאחר כמה חדשים בא הגאון ר' דובער לבית הגאון הנ"ל כדרכו בכל שנה ושנה בעת נסיעתו לקארילסבאד.

תוספות בד"ה דקי"ל הלכה כר"א. נראה לפרש המשך הלשון דודאי אי הוי הלכתא כוותיה בגיטין ולא בשטרות א"כ על כרחך דהא דלא מהני בשטרות עידי מסירה לדין היינו משום דמצינו בקרא דירמיה וכתוב בספר וחתום משמע דוקא עידי חתימה, משא"כ בגיטין דלא כתיב 'וחתום' אלא 'וכתוב' גרידא סגי בעידי מסירה.

ולפי זה נמצינו למידין מיהא דעידי חתימה עדיפא מעידי מסירה מדמהני בשטרות עידי חתימה ולא עידי מסירה, א"כ לפי זה כל שכן דבגיטין היכא דאיכא עידי חתימה לא בעינן עידי מסירה כסברת הר"ף והרמב"ם ז"ל דהא גיטין יליף מדבר דבר מממון.

משא"כ למאי דקי"ל הלכתא כר"א אף בשטרות דבעידי מסירה סגי ועל כרחך דקרא 'וכתוב בספר וחתום' עצה טובה קמ"ל כפרש"י לקמן וכדאיתא ר"פ גט פשוט [ב"ב ק"ס ע"ב], א"כ לעולם דעיקר דבר דבר אעידי מסירה קאי בין בגיטין בין בשטרות ומש"ה צריך לזוהר.

תוס': 'ולא מהני עדי חתימה אלא שאם ימותו עדי מסירה או ילכו להם למדינת הים שתינשא ע"י עדי חתימה דמסתמא בהכשר נעשה'.

3. מהר"ם שי"ף (נדפס בגמרות מהדורת עוז והדר בסופו) – מבאר את הוודאות ש'מסתמא בהכשר נעשה' – ועיין לעיל בדברי הנתיבות המשפט סברת 'אנן סהדי'.

וסיפר הגאון הפני יהושע להגאון ר' דובער ואמר גם כן שאין זה כי אם הבעש"ט ואמר הגאון הפני יהושע עצתי נאמנה שישע להבעש"ט כי לא דבר ריק הוא והסכים לזה הגאון ר' דובער גם כן ונסע להבעש"ט ונעשה תלמידו וקיבל ממנו רזין דאורייתא.

ואמר הבעש"ט שעוד הפעם צריך אתה לנסוע לקארליסבאד וכן עשה אחר שנה נסע ונתאכסן גם כן אצל הגאון הנ"ל ודיברו מענין הבעש"ט והפליא את הבעש"ט כמו אחד מהתנאים ושאל אותו הגאון הפני יהושע והיכן הם כל הקושיות שהיה לכם על הבעש"ט איך יתורצו? אמר לו הגאון ר' דובער עד כעת חשבתי אותו לאיש בין אנשים היה שייך להקשות עליו, אבל כעת כאשר אני מכירו אשר לא יאומן כמעט שהוא ילוד אשה כי אם ממלאכי מרום ואי אפשר לנו להשיג אף שמץ מה ממהותו לכן על כרחך שהוא למעלה מעלה מהשגותינו לגמרי אין לנו יד להקשות דבר מה.

תוס': דרגיל ר"ת לומר דאפילו לרבי מאיר בעי עדים בשעת נתינת הגט דאין דבר שבערוה פחות משנים.

4. נתיבות המשפט (סימן לו סעיף קטן י')

הובא לעיל - חולק על יסוד זה. נקודת הדברים: לדעת תוס' המושג 'אין דבר שבערוה פחות משנים' הוא ללא טעם פרטי, אלא דין כללי ולכן בכל מקום שיש 'דבר שבערוה' הרי לכולי עלמא ללא קשר לפרטי הדברים יש להביא ב' עדים, אולם הנתיבות המשפט הרי העמיד את יסוד דין 'דבר שבערוה' כדין פרטי בגיטין, קידושין וחליצה ולכן בכל מקום לגופו של דבר ולשיטתו לרבי מאיר אין צריך ב' עדים במסירה משום שעדי החתימה מספיקים.

5. אמרי משה (סימן טז - ביאור כללי ויסודי בדברי התוספות ובפרט בדעת רבינו תם שגם לפי רבי מאיר צריכים עדי מסירה מצד 'אין דבר שבערוה פחות משנים' - דברים אלו קשורים מאד לדברי הנתיבות המשפט שהובאו בתחילת הקונטרס בגדרם של 'עדים' בגט - נדפס חלקית להלן הערה 54).

תוס': וכן שטר מתנת קרקע או שטר מכר שהוא לקנין קרקע ואינו לראיה אין מועיל כלום לר' אלעזר אם ידוע שלא נתנו בפני עדים מיהו יש לחלק דלענין ממון דמהניא הודאת בעל דין כמאה עדים סגי בעדי חתימה במקום הודאת בעל דין

6. קצות החושן (סימן מב סעיף קטן א'):

מה שכתבו התוס' בפרק קמא דגיטין דף ד' דהודאת הנותן או המוכר סגי, היינו דלא בעי עדי מסירה לר' אלעזר אבל עדי חתימה ודאי בעי. וז"ל התוס' [מצטט דברי התוס' וממשיך]:

ומבואר דעדי חתימה הוא במקום הודאת נותן, אבל היכא דליכא עדי חתימה ונתנו לו שטר בכתב יד אחר בינו לבינו אפילו מודה לפנינו שנתן לו זה לא מהני ולא כלום [מביא ליסוד זה עוד הוכחות וממשיך]:

ומבואר להדיא דלא שייך הודאת נותן כי אם בעדי חתימה, והיינו משום דגם ר' אלעזר מודה דנגמר הדבר בעדי חתימה, והא דמצריך בגיטין וקידושין עדי מסירה היינו משום דאין דבר שבערוה פחות משנים וכמ"ש רש"י בפ"ב דגיטין דף כ"ב (ע"ב) ד"ה ר' אלעזר היא וז"ל: 'דאמר חתימת הגט אינו מן התורה ולא סגי למיתביה בלא עדי מסירה דאינהו הוא דעבדי כריתות, דעל כרחך בעינן עדים דילפינן לקמן דף צ' (ע"א) דבר דבר מממון, והלכך לא חיישינן דלמא מזייפא דהא אמרן (שם יט, ב) צריך למיקריה עכ"ל.

ומשום הכי גבי קנין מכר ומתנה דסגי בינו לבינו ומשום הודאת נותן ולא איברי סהדי אלא לשקרי (קידושין סה, ב) גם לר' אלעזר סגי בעדי חתימה, אבל היכא דליכא עדי חתימה או שהם פסולין משום דיכול לזייף לא שייך הודאת נותן, דנהי דמודה שנתן לו שטר זה בלא עדי חתימה, לא מהני מידי. והודאת נותן כו', היינו מה דהוי הקנין בינו לבינו דאינו מועיל בגיטין וקידושין משום דאין דבר שבערוה פחות משנים, ובממונות סגי בינו לבינו דהודאת נותן הוא במקום עדים והו"ל על פי שנים עדים יקום דבר דהנותן עומד במקום עדים כיון דהודאת בעל דין כמאה עדים, ומשום הכי סגי בעדי חתימה כמו דסגי קנין כסף בינו לבינו, אבל גיטין וקידושין דלא שייך הודאת נותן צריך עדי מסירה לר' אלעזר משום דאין דבר שבערוה פחות משנים, דאע"ג דשטר הוי בעדי חתימה מכל מקום כסף או ביאה דהוי נמי קנין ואפילו הכי צריך דוקא עדים, אבל בממון סגי בינו לבינו ומהני שטר בעדי חתימה כמו כסף וחזקה בינו לבינו, אבל אם עדי חתימה נמי ליכא מאי זו הודאה שייך, ולא עדיף שטר בלא עדי חתימה משטר שחתומין בו נכרים אף על גב דמהימני לראיה מכל מקום קנין ליכא. הארכתי בפשוטות ולפי שראיתי רבים מגמגמים בפירוש תוס' שכתבו הודאות ולכן פרשתי⁵⁴.

⁵⁴ אולם ביאמרי משה' חלק על מהלך זה, וז"ל: הנה התוס' בדף ד' כתבו כי לשיטת רבי אלעזר אין מועיל עדי חתימה. אולם בסוף דבריהם כתבו: ומיהו יש לחלק דבממון דמהני הודאת בעל דין, אבל בקדושין וגירושין אין מועיל הודאת בע"ד משום שהוא חב לאחרים.

ולכאורה כונתם כי לעולם רבי אלעזר סובר שעדי חתימה מהני לשוויי שטרא [-ליצור את עצם המושג 'שטר'] ומה שאנו צריכים לשיטתו לעדי מסירה בגיטין וקדושין, היינו על מעשה הנתינה לידה כמו בקדושי כסף בעינן עדים על הנתינה לידה כמו כן בקדושי שטר ובגט, אף שכבר נעשה הגט ע"י עדי חתימה - אבל צריך עדי מסירה על מעשה הנתינה לידה כמו בקדושי כסף. ואם כן על כרחנו בממון ששם הרי אין זקוקים לעדים על מעשה הקנין בקונה בכסף או בחזקה וסגי בהודאת בע"ד שנעשה הקנין *לעיל בשחת כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א בלקו"ש חי"ט שופטים בגדר עדי 'בירור'*, אם כן ע"כ מהני ג"כ עדי חתימה לר"א, כיון דהשטר כבר יש עליו דין שטר ע"י עדי חתימה כנ"ל תו על הנתינה א"צ עדים בממון, וכן מתבאר בקצות סימן מ"ב שפירש כן.

אבל לעניות דעתי אי אפשר לומר כן שהרי התוס' שם הביאו ראיה שעדי חתימה לא מועילים לר"א משנים ששלחו שני גיטין ושמותיהן שוין דאמר אביי שם

תוס': אבל בקידושין וגרושין לא מהניא הודאת בעל דין משום דמחייב לאחרים דבקידושין אסר לה אקרובים ובגרושין אסר לה אכהן.

7. ריטב"א (קידושין סה, ב - חולקים על יסוד התוספות שקידושין וגיטין הוא 'חב לאחריני'⁵⁵):

דאתיא דלא כר"א דעדי מסירה כרתי דלא ידעי בהי מינייהו מיגרשה, ואי לרבי אלעזר ג"כ סגי בעדי חתימה ואין צריך עדי מסירה הרי ליסגי בעדי חתימה.

והנה הקשה מו"ר הגר"ח זצ"ל [סולובייציק] כי לרבינו תם שגם לר"מ בעי עדי מסירה, א"כ גם לר"מ קשה דלא ידעי עדי מסירה במה היא מיגרשה, ותירץ דלר"מ עיקר הגט והכשרו לאשווי שטרא נעשה ע"י עדי חתימה והא דצריך לר"ת עדי מסירה בגט היינו לענין דין הנתינה דגם כן צריך עדים דהוי דבר שבערוה, וכמו בקדושי כסף דצריך עדים על נתינת הקדושין כמו כן בגט וגם בקדושי שטר צריך עדים על הנתינה, ולרבי אלעזר העדי מסירה כורתים על שני הדברים היינו האחד לאשווי שטרא והשנית על מעשה הנתינה.

[ולפי זה מבואר תחילת הדברים בגמרא מה שסלקא דעתך שלרבי אלעזר בעי הנתינה לשמה היינו על הא דע"י עדי מסירה נעשה הגט לאשווי שטר והוי בכלל וכתב לה לשמה דע"י עדי מסירה נעשה הכשר הגט, אבל לר"מ אף דלר"ת ג"כ צריך עדי מסירה, אבל אין שייך זה לענין לשמה, דהגט נעשה ע"י עדי חתימה לחוד, והעדי מסירה הוא רק על מעשה הנתינה משום דבר שבערוה ול"ש על זה דין לשמה, ודבריו מוכרחים מאד, ועל פי זה אי אפשר לומר כנ"ל, דהחילוק בין ממון לגיטין לר"א היינו משום דלאשווי שטרא גם ר"א מודה דנעשה ע"י עדי חתימה, ורק על מעשה הנתינה צריך עדי מסירה לר"א, דא"כ גם לר"א ניחא דלא צריך לשמה על הנתינה וכמו דלר"מ ניחא לר"ת וכנ"ל, וע"כ דלר"א העדי מסירה כורתים לאשווי שטרא וע"י עדי חתימה לא נעשה הכשר הגט לר"א לשיטת התוספות.

⁵⁵ בקובץ זה הובאו כבר כמה מפרשים העוסקים בסוגיית 'חב לאחריני' חובה לעיין בדבריהם לפי סדר זה: רשב"א שהובא בקצות החושן [לעיל עמוד 7] שם מבאר את המושג 'חב לאחריני' לא מילולית אלא שמעשה קידושין הוא שונה במהותו ממונות כי הוא חלות של 'איסור'. א. אור שמח שהובא בהערה 18 מגדיר כי המושג 'חב לאחריני' הוא פעולה כזו שיוצרת חלות בין שני אנשים שברור כי מכריחה החלטה ברורה כי יוצרת שינוי ולא כבממונות ששם גם בקנינים הרי שני הצדדים מזדכים על ידי זה. ב. נתיבות המשפט בעמוד 30 מבאר כפשוטו שה'חב לאחריני' הינו מלמד כי הדבר מחיל חיוב על אחרים וזה יוצר את הצורך בעדים. ג. חלקת יואב שביהוספה ב' לקובץ.

ולענין שטר קדושין שהוא בכתב ידו בלבד, איכא מאן דאמר דלא מהני כלל דהא מחייב לאחרני ואין דבר שבערוה פחות משנים, ובגיטין דמהני לדין תורה היינו משום דלא מחייבא לאחרני או משום דכתיב וכתב לה דמשמע אפילו הוא עצמו, אבל רבינו נר"ו אומר בשם רבו ז"ל דכתב ידו כמאה עדים דמי ומשום הכי כשר בגט מדאורייתא ואף על גב דאין דבר שבערוה פחות משנים וכדכתב רש"י ז"ל במסכת גיטין (פ"ו א'), וכיון דכן הוא הדין דמהני לשטר קדושין דהא איתקוש אהדדי ומינה גמרינן שטר קדושין.

[מוכיח מסוגיה ביבמות שלמעשה שטר קידושין וגיטין פסול בכתב יד ומבאר שאינו מצד עצם הדין אלא מדברנן:]

ותירץ לי רבינו נר"ו דלעולם מקודשת גמורה היא מדאורייתא דומיא דגט, אלא דכי היכי דפסלו רבנן לגט שהוא בכתב ידו כיון דאפשר בעדים, פסלו נמי לשטר קידושין מדברנן.

תוס': הודאת בעל דין כמאה עדים.

8. קצות החושן (סימן לד ס"ק ד' - ביאור יסודי בהגדרת דין 'הודאת בעל דין' ומביא שלש ביאורים: א. זהו סוג של נאמנות של עדות - וכך סובר הקצוה"ח. ב. זה התחייבות ללא קשר למציאות ג. זו גזירת הכתוב):

נראה דהא דנאמן אדם על עצמו אף על פי שהוא קרוב אל עצמו היינו משום גזירת הכתוב שיהא אדם נאמן על עצמו בכל הפסולין שיש בו.

וכבר האיר עינינו מאור העולם רש"י בקידושין פרק האומר דף ס"ה (ע"ב) שם הודאת בעל דין כמאה עדים ז"ל רש"י, דכתיב (שמות כב, ח) אשר יאמר כי הוא זה הרי שסמך על מקצת הודאתו ע"כ. וא"כ כי היכי דהאמין התורה שני עדים על אחרים כן האמין התורה לכל אדם על עצמו אף על גב דהוא קרוב לעצמו, דקרוב לא פסלה התורה אלא על אחרים אבל על עצמו נאמן, משא"כ לזכות דבא להעיד על אחרים משום הכי אינו נאמן.

ובש"ך ריש סימן ל"ז (סק"א) נתחבט ג"כ בדבר הזה בטעמא דאדם נאמן על עצמו לחוב וזו לשונו: 'דהיכא דיש לו הנאה ומקרי נוגע חשיב כקרוב, אבל היכא דמעיד לחוב לאו נוגע הוא ולא חשיב כקרוב' ע"ש.

ולא אדע על מה נתחבטו בפסול קרוב יותר משאר פסולי עדות דהא נהי דאינו קרוב לחוב מכל מקום אינו אלא עד אחד ותורה אמרה (דברים יט, טו) על פי שני(ים) עדים יקום דבר. ועוד עבד ושפחה וגזלן נמי הודאת בעל דין כמאה עדים. אלא עיקר הטעם הוא כמ"ש דהתורה לא פסלה אלו הפסולים אלא על אחרים

אבל על עצמו האמינו תורה ונתן לו נאמנות כמאה עדים וילפינו לה מדכתיב כי הוא זה וכמ"ש רש"י, וזה הוא ברירא דהך מלתא.

ומקצת שכתבו גם בדין 'שויא אנפשיה חתיכה דאיסורא' (כתובות כב, א) הוא ג"כ מתורת נדר, אבל ראיתי במוהרי"ט ח"ג סימן א' (ד"ה ולא תימא) שדחה דבר זה וכתב דאם היה מתורת נדר הוא מהני ביה שאלה ע"ש [כלומר חרטה]. ולפי דרכינו גם בדין שויא אנפשיה חתיכה דאיסורא הוא מדין נאמנות, דכיון דהאמינו התורה לכל אדם על עצמו א"כ בין בממון בין באיסור לעולם נאמן על עצמו.

אלא דאכתי איכא למידק מנלן דהודאת בעל דין יותר מעדים, ואי משום דכתיב כי הוא זה, היינו היכא דליכא עדים דמכחשי ליה ומשום מגו הוא דנאמן וכמ"ש דאי בעי יהיב ליה במתנה, אבל היכא דאיכא עדים דמכחשי ליה דלא שייך מגו דהא מגו במקום עדים לא אמרינן (ב"ב לא, א) וא"כ מנלן דהוא נאמן. ואין לומר דהוא מסברא, דהא חזינן מלשון רש"י דיליף לה מקרא דכתיב כי הוא זה. [ומסיים: ועיין מה שכתבנו בסימן ל"ז סעיף י' (סק"ה) ובסימן רמ"א סעיף א' (סק"א)].

9. תורת כ"ק אדמו"ר הזקן (מצאנו בכמה מקומות בשלחן ערוך ובקונטרס אחרון כי כ"ק אדמו"ר הזקן כותב בפשיטות שהמושג 'הודאת בעל דין' אינו ענין לנאמנות ומדגיש כי אפילו אם הדבר 'שקר' הרי חלה חובה גמורה על האדם לשלם בכל הקשור לדיני ממונות. להלן כמה מקורות בענין):

הלכות עדות (ושטרות ושלישות) סעיף יב: כל שטר שיש בו קנין בין שטר חוב בין שטר מכירה או מתנה ויש בו תנאי ואסמכתא שסומכת דעתו שלא יתקיים התנאי ולא היה הקנין כלום ונמצא שלא גמר והקנה ולכן אף אם יתקיים התנאי אין הקנין מועיל. אלא אם כן קנו ממנו בפני בית דין חשוב שאז גמר והקנה. או אפילו לא קנו ממנו בפני בית דין אלא שצוה לכתוב בשטר שקנו ממנו בבית דין חשוב ואף על פי שהוא שקר הודאת בעל דין כמאה עדים שגמר והקנה. או שצוה לכתוב שקיבל עליו בחרם או בשבועה שהן מועילות אפילו באסמכתא כשמצוה לכתוב כן גמר והקנה אף על פי שלא קיבל עליו⁵⁶.

הלכות ריבית סימן מו: ומה שנוהגין במקצת מקומות לכתוב שטרי חובות על צד היתר כסף [כלומר: שההיתר הוא שהלוה מוכר לו כסף צרוף בפחות הרבה

⁵⁶ בספרי המראי מקום לשו"ע אדה"ז נסמן כי ענין זה הוא מסמ"ע יור"ד סימן רז סעיף קטן מב. ולכאור היהסוד הוא כי אין זה מדין 'נאמנות' אלא מדין זה שבעצם התחייבותו יוצר את החיוב על עצמו.

משוויו ליתן מיד בו ביום ואם לא יתננו יתחייב לשלם לזמן פלוני כך וכך כפי הריוח שמתפשר עמו בדרך קנס והלוה מודה שיש לו כל הכסף ברשותו עכשיו כדי שיהיה מותר למכרו בפחות משוויו בשביל שמקדים לו המעות. . . אין זה מנהג יפה כי הודאה לשקר אינה מועלת כלום כמו שנתבאר שם **שאף שמועלת בדיני ממונות שאם אדם מודה שהמעות שבביתו הן של חבירו זכה בהן חבירו בהודאה זו** אף שידוע שאינן של חבירו מכל מקום להתיר איסור אין הודאת שקר מועלת כלום.

קונטרס אחרון יורה דעה סימן א' אות טז: מי שאמר בבית דין על העדים שחתמו שקר פעם אחת שוב אין עדותן מועלת לו לעולם כיון שהודה בעצמו שהם עדים פסולים שחתמו שקר פעם אחת, ולא אמרינן שאינן מוחלטין לפסול עולמית בשביל כך כמו שכתב מהרי"ק. . . דלא דמי למי שהודה על העדים שהם פסולים, משום דבדיני ממונות הודאת בעל דין כמאה עדים ואינו יכול לחזור בו לעולם, מה שאין כן באיסור והיתר שאינו נאמן אפילו על עצמו כב' עדים, אלא שאינו יכול לחזור בו (ו)מאה דשויא אנפשיה חתיכא דאיסורא, משום שאדם יכול לאסור על עצמו דברים המותרים כמ[ו]ן שכתבתי לעיל בשם כנסת הגדולה, . . . אבל בדיני ממונות אדם יכול לפסול על עצמו אפילו עדים כשרים. . . משום הודאת בעל דין כמאה עדים ואינו יכול לחזור בו, מה שאין כן באיסורים, כמו שכתב רשב"א פ"ד דגיטין הובא בב"י אה"ע סי' קל"ד.

10. תורתו של משיח שליט"א (מציינו כמה יסודות בתורתו הק' בענין הודאת בעל דין, הראשונה שבהם - לקו"ש חי"ט שופטים - בשיחה העוסקת ישירות בסוגייתנו האם בקידושין וגיטין שייך המושג 'הודאת בעל דין' לשיטתו שבגיטין וקידושין הרי העדות היא 'עדי קיום' ולכן פרט זה לא שייך כל ב'הודאת בעל דין' הרי אין צורך ואין מספיק נאמנות של עדים אלא ה'קיום' של העדים ומביא בקצרה בהערה הדעות בזה):

א. לקו"ש חי"ט שופטים (נדפס לעיל עמוד 15 ובהערה 6 ובפיענוח שם עמוד

:20

ב. לקו"ש חל"ד שופטים (הודאת בעל דין כוחה נובע מבין 'בעלות' האדם על

ממונו⁵⁷):

⁵⁷ יעויין בחידושי הגרי"פ פערלא על ספר המצוות להרס"ג - מצוות לא תעשה מז-מח - שמבאר כמה ענינים בדומה בשם הר"י מיגאש - ויש לעיין האם הוא שייך לתוכן השיחה ומדוע לא נסמן ומפני שלא נמצא בקובצי ההערות כל הערה

מדבריו ודבריו הכי דומים למבואר בשיחה נביא כאן כמעט כל דבריו בכדי שיוכלו התמימים המעיינים להרחיב את תוכן השיחה מדבריו :

"וראיתי בתשובות הר"י מיגאש ז"ל (סי' קפ"ו) שכתב וז"ל תשובה. מי שנדר זה (שלא יאכל בשר ולא ישתה יין) עבר על דברי תורה וכל יום שהוא עומד בנדרו הוא עובר וחוטא נפשו. והתורה לא התירה לאדם שיצער עצמו ואין הפרש בין מי שמצער נפשו או מי שמצער חבירו. ולסיבה זו אין האדם חייב במה שמודה על עצמו שהוא חייב מיתה או מלקות כמו שהוא חייב במה שמודה על עצמו ממון. וכבר אמרו ז"ל במה שאמר הכתוב בנזיר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכו' שציער עצמו מן היין וכו' עכ"ל עיין שם. וכונתו פשוטה שהוקשה לו במאי דקיי"ל בממון הודאת בעל דין כמאה עדים דמיא. אמאי לא אמרינן כן גם לענין מיתה ומלקות. דאע"ג דאדם קרוב אצל עצמו. מ"מ כיון דכשמודה לחובתו אמרינן לענין ממון דהודאת בע"ד כמאה עדים דמיא. אמאי לא נימא כן גם לענין מיתה ומלקות. והנה כבר הרגיש בקושיא זו גם בפירש"י (סופ"ב דיבמות כ"ה ע"ב) בד"ה ואין אדם משים עצמו רשע. וכתב שם וז"ל ואין אדם משים את עדותו עדות אצל עצמו ליעשות רשע. והא דקיי"ל הודאת פיו כמאה עדים דמי. הני מילי לממונא אבל לקנסא ולעונש מלקות וליפסל לא עכ"ל עיין שם. אבל לא נחית לבאר לן טעמא מאי.

ואולי אפשר דרש"י לטעמיה אזיל דמשמע מדבריו (בפרק האומר דקידושין ס"ה ע"ב) בד"ה הודאת וכו' דמאי דאמרינן הודאת פיו כמאה עדים דמיא היינו מקרא דכתיב כי הוא זה דדרשינן למודה במקצת לחייבו שבועה. הרי שסמך על מקצת הודאתו עיין שם. וא"כ גזה"כ הוא בממון ואין לך בו אלא חידושו. דאיסורא ממונא לא ילפינן. וכ"כ בתשב"ץ (ח"א סי' ע"ו) דלרש"י הודאת בע"ד בממון כמע"ד גזירת הכתוב הוא עיין שם. והרמב"ם ז"ל (סופ"ב י"ח מהלכות סנהדרין) כתב וז"ל גזירת הכתוב הוא שאין ממיתין ב"ד ולא מלקין את האדם בהודאת פיו אלא ע"פ שנים עדים וכו' וכללו של דבר גזירת מלך היא עכ"ל עיין שם. מבואר דגם הוא ז"ל הרגיש בקושיא זו. אלא דס"ל לאידך גיסא. דמן הדין היה ראוי לומר גם במיתה ומלקות הודאת בע"ד כמאה עדים דמיא לחובתו. אלא דגזירת הכתוב מדכתיב ע"פ שנים עדים יומת המת שלא תועיל הודאת הנדון.

אבל רבינו הר"י מיגאש ז"ל שייר לו דרך לעצמו. וחידש לן דטעמא דמילתא היינו משום דלענין עונשי הגוף לא שייך לומר הודאת בע"ד כמאה עדים. משום דכיון דאיהו גופיה אסור לצער עצמו ולא נתנה לו תורה רשות לחבול בעצמו ואין הפרש בין מצער נפשו למצער חבירו. א"כ מבואר דלגבי צערא דגופיה הו"ל כאחר. ואנן הודאת בעל דין בעינן. והרי הוא לגבי צערא דגופיה איננו בעל הדין אלא כאחר

א. כתב הרמב"ם¹⁰: גזירת הכתוב היא שאין ממיתין בית דין ולא מלקין את האדם בהודאת פיו אלא על פי שנים עדים² היינו, דאף שקיי"ל הודאת בעל דין כמאה עדים דמי³, ה"ז רק לחייבו ממון, אבל לא להתחייב (ע"י הודאת עצמו) במיתה או במלקות.

וברדב"ז שם: ואפשר לתת קצת טעם⁴ לפי שאין נפשו של אדם קניינו אלא קנין הקב"ה⁵ שנאמר⁶ הנפשות לי הנה הלכך לא תועיל הודאתו בדבר שאינו שלו ומלקות פלגו^{6*} דמיתה הוא אבל ממנו הוא שלו ומש"ה אמרינן הודאת בעל דין כמאה עדים דמי. ועם כל זה אני מודה שהיא גזירת מלכו של עולם ואין להרהר.

ולכאורה יליע בדברי הרדב"ז, דמאי שנא נפשות שהם קניינו של הקב"ה, מזה שכל העולם כולו הוי "קנין הקב"ה" כמ"ש⁷ "לה' הארץ ומלואה" — ובלשון החינוך⁸ הכל ברשות אדון הכל" — כולל ממנו של אדם, ובלשון הכתוב⁹ "לי הכסף ולי הזהב נאום ה'".

[מבאר בארוכה ההבדל בין יחס הממון לקב"ה ליחס הנפש ומסיים:]

חשוב. והילכך אין בהודאתו כלום לענין עונשי הגוף. משא"כ לענין ממון. דכיון דממונו ברשותו הרי הוא בעל הדין. והודאת בע"ד כמאה עדים דמיא לחובתו. אלא דאכתי קשה לטעם זה מה שהקשה רש"י ביבמות שם ממה שאינו נאמן אף לפסול עצמו לעדות. דבזה ליכא צערא דגופא. ואין לומר דמתוך שאינו נאמן ללקות לא מהימנין ליה נמי למיפסל נפשיה. הא ליתא דהתינח אם הודה בעבירה שיש בה מלקות. אבל אם הודה ברבית או בגזל ואונאה וכיו"ב דמלקות ליכא בלאו הכי. א"כ הוא ליה לומר דמיפסל מיתה על פי עדותו.

מיהו לזה י"ל דמ"מ כיון דאין לו רשות על גופו לחבול בו ולצערו אינו חשוב בעל דין על גופו כלל. דלאו בעליו הוא. כיון שאינו יכול לעשות בו כרצונו. והילכך לא חשיב הודאת בע"ד גם לענין למיפסל נפשיה. דלגבי גופו כאחר חשיב. גם י"ל דכיון דאמרה תורה אם לא יגיד וגוי ושיעבודא שעבדי רחמנא לגופיה לגבי כל ישראל שאם יודע להם עדות חיובי מיחייב להגיד בב"ד. לאו כל כמיניה למיפסל נפשיה לעדות בהודאת פיו. דכל היכא דחב לאחריני לא אמרינן הודאת בע"ד כמאה עדים דמיא. כדאמרינן בקידושין (ס"ה ע"ב) ובשאר דוכתי עיין שם. אבל מה שאינו נאמן על עצמו למיתה ולמלקות היינו משום דאין זו הודאת בע"ד. דכיון דאין הפרש בין מצער נפשו למצער חברו הו"ל לגבי גופו כאחר".

וכיון שיש לאדם בעלות בממונו - לכן הדין בו (בהמון) ש"הודאת בעל דין כמאה עדים דמי"; משא"כ בכל דבר הנוגע לגופו ונפשו, שנשארו לגמרי בבעלותו של הקב"ה ונמצאים אצל האדם רק בגדר פקדון — הרי אין האדם בעל "עליהם ולכן אין מחייבים אותו על פיו מלקות וכיו"ב.

(1) הלי' סנהדרין ספ"ח.

(2) לי' הכתוב — פרשתנו יז, ו.

(3) גיטין מ, ב. וש"נ.

(4) ברמב"ם שם ממש"ך בטעם "שמא נטרפה דעתו כו' מן העמלין מרי נפש הוא כו'", אבל הרי מסיים "וכללו של דבר גזירת מלך היא". וראה רדב"ז ד"הטעם שכתב רבינו לא שייך גבי מלקות ולפיכך כתב וכללו של דבר גזירת מלך היא."

ולהעיר מרש"י יבמות (כה, ב ד"ה ואין), דלא אמרינן הודאת בע"ד כו' "לקנסא ולעונש מלקות וליפסל" כי אין אדם משים עצמו רשע. ואכ"מ.

(5) ראה גם רמב"ם הלי' רוצח פ"א ה"ד.

(6) יחזקאל יח, ד.

*6) כ"ה בדפוס ווארשאוויילנא (וצילום ממנו) — שם נדפס פי' הרדב"ז לראשונה. ולכאורה צ"ל "פלגי", או "פלגא" וכיו"ב.

(7) תהלים כד, א. וראה ברכות לה, סע"א (ולקמן בפנים סעיף ג).

(8) מצוה שכה. ועד"ז בכמה מצות.

ג. שיחת י"א ניסן תשל"ג ('הודאת בעל דין' במשפטי שלמה המלך⁵⁸).

"רבן גמליאל . . רבי אליעזר . . אביי . . רבה בר בר חנה"

58 שם מחדש ענין נפלא: מבאר את משפט שלמה על כסאו, על פי המובא בתרגום יונתן בן עוזיאל למגילת אסתר, שכאשר בעלי הדין היו משקרים היו האריות שבמדריגות כסא שלמה שואגות והאדם היה מתפתד ומבאר שעל פי זה הרי אין זה 'נאמנות', אלא מצד דין 'הודאת בעל דין כמאה עדים' היה שלמה המלך מחייבם. עיי"ש. כלומר: לא האריות הם היו חותכות הדין, אלא הם היו האמצעי שעל ידם בעל הדין היה מודה. ודו"ק הרבה.

הסוגיות הבאות באים להגיה למסקנה בהירה כמי עלינו לפסוק להלכה – כרבה או כרבא. דרך הש"ס לברר זאת היא לכל לראש על ידי העיון במשנה ולהסיק מתוך המשנה כמאן הלכתה. כלומר: מתוך מהלך לשון המשנה ניתן יהיה להבין מה שורש תקנת אמירת 'בפני נכתב ובפני נחתם' ולכן יש לחזור למשנה. כמו כן מטרה נוספת יש לסוגיה זו כדי להגדיר דרך הליבון של הדברים יסודות שיעלו מתוך הדברים. בסיום הסוגיה מוכיחה הגמרא כי גם רבה סבירא ליה לרבא, אלא שמוסיף את ענין ה'לשמה'.

1. יד מלאכי⁵⁹ כללי התלמוד⁶⁰ (כלל שכד - כלל התלמוד כשנאמר 'כתנאי' לאחר מחלוקת אמוראים. ולהעיר כי בכלל שכה מקשר את 'כתנאי היא' ל'בהא קמיפלגי' כלומר שגם בסוגייתנו שייך כלל זה):

59 מאת הגאון רבי מלאכי הכהן בן הגאון רבי יעקב מרבני וחכמי איטליה (נפטר בשנת תקל"ב). היה תלמידו בקבלה של בעל הישומר אמונים' רבי יוסף אירגס. נזכר עשיריות פעמים בתורתו של משיח.

60 כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א עורר כמה פעמים לעיין בכללי התלמוד ובארוכה בשיחת ש"פ משפטים תשמ"ה (התוועדויות ח"ב ע' 1-1260): "כאן המקום לעורר (ואולי סוכ"ס ינסו לתקן את הדבר) על העובדה שלא נהוג ללמוד בישיבות 'כללי הלימוד', שאז עלולים ללמוד ולפלפל כו' מתוך גישה בלתי נכונה מכיון שלא הקדימו ללמוד את 'כללי הלימוד'.

גם המלמדים שלי לא למדו עמי 'כללי הלימוד'. את 'כללי התלמוד' ראיתי לראשונה בש"ס ווילנא לאחר מסכת ברכות כמה וכמה שנים לאחר שכבר למדתי בעצמי, וכשעיינתי בהם ראיתי שאינם רק הכללים שנתפרשו בש"ס כמו 'הלכה כרב באיסורי' ו'הלכה כשמואל דיני'; ר' מאיר ור' יהודה הלכה כר' יהודה וכיו"ב, כי אם כללים כיצד 'לגשת' ללימוד הש"ס, כללים שמן הראוי להקדימם ללימוד הש"ס, כדי שהלימוד יהי כדבעי ולדאבוננו אין מקדישים לכך שימת לב מיוחדת בלימוד הישיבות.

כאשר בררתי ושאלתי מדוע לא לומדים כללים אלו בישיבות קבלתי שתי תשובות (ובלשון הגמרא חדא כו' ואי בעית אימא כו'"): :

א הרי 'כללי התלמוד' נדפסו במסכת ברכות וממתי לומדים בישיבות' מסכת ברכות?! ... מסכת ברכות לומדים 'בעלי בתים' בעין יעקב! סנדלרים חייטים ושאר בעלי מלאכה שעובדים קשה למחייתם במשך היום, ובאים לבית כנסת כדי להתפלל מנחה ומעריב בציבור ובזמן הפנוי שבין מנחה למעריב לומדים עין

כתנאי, כל היכא דאיתה לשון זה בגמרא אחר שהזכיר פלוגתא דאמוראי באותו דין משמע דאמוראי לא [הוה] שמיע להו ההיא ברייתא דאי הוה שמיע להו הוה להו למימר הלכתא כפלוני וכיון שכן אפלוגתא דתנאי סמכינן ולא משגיחין בפלוגתא דאמוראי אי הוי רב כנגד שמואל במילתא דאיסורא או רבי יוחנן לגבי ריש לקיש⁶¹,

יד מלאכי כללי התלמוד כלל שכה :

כתנאי, מצינו בגמרא פסחים – [כיצד צולין דף ע"ז ב'] כי על מה שנחלקו רב ולוי אי ריחא מילתא היא, קאמר 'אמר רב מרי כתנאי הרודה פת חמה וכו' מאי לאו תנאי היא דמר סבר ריחא מילתא היא וכו'". עד כאן. וקשה : מכך שאמר בתחילה 'כתנאי' הרי משמע דברירא ליה לרב מרי דבהא איפליגו נמי תנאי, אולם ממאי דקאמר לאחר מכן 'מאי לאו, תנאי היא', משמע דלאו ברירא ליה ואם כן הוה ליה למימר 'לימא כתנאי' [ולא באופן מוחלט 'כתנאי']].

יעקב החל ממסכת ברכות אבל בישיבות לומדים את הברכות, ז' מסכתות הידועות, ולא מסכת ברכות.

ב. ואיבעית אימא - בנוגע ליכללי הלימוד' סומכים על כאו"א מהלומדים שמכיון שיש לו שכל הישר בודאי ישיכיל להבין באיזה אופן צריך ללמוד ובמילא אין צורך ללמוד 'כללי התלמוד' שלא נתפרשו בש"ס ואפילו לא ע"י רבנן סבוראי אלא נכתבו ונסדרו בדורות האחרונים.

אמנם רואים במוחש שבהעדר לימוד וידיעת כללי הלימוד עלולים לטעות בעניינים פשוטים ועקריים

ולדוגמא : הכלל הכי פשוט שקושיא צריכה להיות בנוי על סברא חזקה דוקא ובפרט כאשר רוצים לחדש בתורה ומה גם שידפיסו את החידוש שלו שאז מחפשים את הקושיא ואף שבודאי אין לחשוד שהכוונה היא לקנתר ח"ו מ"מ עדיין אין זה בגדר דחכם גדול אתה שקיימת דברי חכמים היינו שיש להשתדל לקיים דברי חכמים ולא לחפש קושיות...

61 ומציין מקורו : " כן כתב הכסף משנה בשם מהר"י קורקוס בפרק ד' מהלכות מטמאי משכב ומושב הלכה ה' לדעת הרמב"ם וכתב הפר"ח בא"ח סי' מ"ז סוף ס"א דלית לן למדחי אמוראי מכח תנאי אלא אית לן למפסק כאמוראי שיש להם כח לפסוק אפילו נגד סתם משנה עיין שם".

והנה לזה עלה בדעתי לומר דאין הכי נמי דלרב מרי הוה פשיטא ליה דהוי כתנאי ואיהו לא קאמר אלא כתנאי דתניא וכו' וסתמא דתלמודא הוא דבעי לאכרוחי מילתא דרב מרי ולהכי קאמר מאי לאו וכו'⁶² [כלומר רב מרי עצמו היה פשוט לו שזו מחלוקת התנאים, אבל לש"ס הדברים לא היו מוחלטים] אבל מה אעשה שמצאתי כיוצא בו בפרק מי שהיה נשוי דף צ' ב' דלא שייך תירוץ זה משום דכולה מילתא ש"ס קאמרו לה והכי איתא שם 'ואחת בחייו ואחת במותו תנאי היא דתניא וכו' מאי לאו בהא קמפלגי דמר סבר וכו' - והשתא כיון דלש"ס גופיה לא ברירא ליה אמאי לא קאמר 'לימא כתנאי'?

ולדידי הדבר צריך תלמוד. אחר זמן אינה אלהים לידי שיטה מקובצת על כתובות לר' בצלאל ומצאתי אליו ז"ל שם שנתעורר בזה וכתב וז"ל: 'ואפשר שלזה כתב רש"י ז"ל תנאי היא אי שקלו בני ראשונה כתובת בנין דכרין פירוש לאו כפלוגתא אי אית לן בנין דכרין בלחוד קאמר אלא אי נעשית מותר לחבירתה נמי קאמר וממה נפשך פליגי אי שקלי בני ראשונה כתובת בנין דכרין אי לא דכי פליגי נמי בכתובה נעשית מותר לחבירתה פליגי נמי אי שקלי בני ראשונה ובן ננס ע"כ ס"ל דלעולם אפילו ליכא מותר דינר שקלי כתובת בנין דכרין וכדפירש ואזיל רש"י כנ"ל עד כאן דבריו. ולכן אפשר לומר דכן הוא דרך הש"ס דאף דפשיטא ליה בעי למשקל ולמטרי כל מה שיכול ודוק:

"מובלעות . . רבה בר בר חנה לדידי חזי לי"

1. תוספות הרא"ש (ד"ה ומובלעות וחולק על ביאורו של רש"י).

2. ערוך לנר סוכה סוכה כו, ב:

גמרא (סוכה כו, ב): אביי הוה ניים [מנמנס ביום] כדמעיל מפומבדיתא לבי כובי [דמפרש במקום אחר דהוי שיתא פרסי. רש"י].

ערוך לנר: ברש"י ד"ה כמעיל מפומבדיתא. דהוי שיתא פרסי [=שש פרסאות]. לא ידעתי שהרי בגטין משמע מרש"י עצמו דלא הוי רחוק כל כך ושם (ד, א) בהא שכתב ש"מכפר לודים ללוד' קאמר אביי 'בעירות הסמוכות לארץ ישראל ומובלעות בתחום ארץ ישראל' ומפרש רש"י שם דלפעמים העירות בולטין ארבע וחמש פרסאות ומה שהוא בין העירות הבולטות מקרי מובלעות בתחום ארץ ישראל ושם אמר רבה בר בר חנה 'לדידי חזו לי האי אתרא והוי כמבי כובי לפומבדיתא' ע"ש. משמע כי לכל היותר הוי ד' או ה' פרסאות והכא קאמר דהוי

⁶² ומעיר: והכי נמי מצינן למימר בפרק אלמנה נזונת דף צ"ו ב' דקאמר רב שימי בר רב אשי כתנאי וכו' מאי לאו בהא קמפלגי וכו' ובסוכה דף נ"א א' ובשבת [דף] קמ"ה א' ובמכות [דף] ט"ז ב' ובפרק ב' דזבחים [דף] ח"י ב'

שיתא פרסי וגם דוחק לומר דאביי היה ישן רוב היום דעשרה פרסאות הוא מהלך אדם בינוני ביום כדאמרינן פסחים (צד א) ולכן נראה לי דטעות סופר יש בדברי רש"י כאן⁶³:

3. ים של שלמה (הצורך בהבאת דברי רבי בר בר חנה):

והא דקאמר ת"ק דוקא ממדינת הים, דמשמע רחוק, אבל סמוך וכל שכן מובלע לא בעי לומר בפני נכתב ובפני נחתם. ונראה בעיני דוקא סמוך, אבל מובלע והוא רחוק יותר משיעור הסמיכות לא. ומשום הכי נראה בעיני שהזכיר ר"א מכפר לודים ללוד, דלא תימא מאחר שהוא מובלע אפילו הוא רחוק. ובהא פליגי ת"ק ור"א. על כן קאמר ללוד שהוא סמוך, שהרי שם הכפר נקרא עליו. דבהא פליגי ת"ק, ומשום דסמוך, אפילו לא היה מובלע. אבל מובלע ורחוק לא. ומש"ה קאמר בגמרא לקמן (ד' ע"א) מכפר לודים. אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי הא אתרא והוי כמבי כובי לפומבדיתא משמע. דהודיע לנו דסמוך הוא, ומשום הכי פליגי ת"ק. ולא משום מובלע בלחוד כדפרש"י.

4. תפארת יעקב:

בד"ה והוי, רחוק כמביה כובי לפומבדיתא. לא יכולתי לכוון דבר זה בפירושו התיבה 'מובלעות', שהרי המושג 'מובלעות' אינו תלוי ברחוק וקרוב וזהו דברי רבן גמליאל המחפש סמוכות, אבל רבי אליעזר 'מובלעות' קאמר ולא רחוק וקרוב וכן מה שפירש רש"י בדיבור הקודם 'הוא אתרא שבין כפר לודים ללוד' - ג"כ לא יכולתי לציירו כיון דכפר לודים מובלע בתחום ארץ ישראל ואיזה מקום יש בין כפר לודים ללוד הא לוד מארץ ישראל וכפר לודים מובלע בתחום א"י. לכן נראה לי שהיה כפר לודים מובלע מקצתו בתחום ארץ ישראל ומקצתו חוצה לארץ ישראל וכמו כן היה נכנס מתוך ביה כובי לגבול פומבדיתא וענין המאמר כמו שנכנס מביה כובי לגבול פומבדיתא כן נכנס מן גבול כפר לודים לתוך לוד.

"מר סבר . . ומר סבר" ותוספות

הגמרא מנסה להורות מהמשנה ולתלות את מחלוקת האמוראים במחלוקת התנאים במשנה. והנה אין הכי נמי כי דברי רבן גמליאל ורבי אליעזר מתפרשים נכון לפי רבה ורבה, אבל מה נעשה לשיטת חכמים. כמו כן מדוע יש צורך לחלק בין אופן לימודו של רבא את המחלוקת שנחלקו ב'מוליך אטו מביא', ולא לפי רבה.

1. מהר"ם שיף (דיבור המתחיל דמר – נדפס בגמרות מהדורת עוז והדר).

⁶³ במהר"ץ חיות בהגהותיו למסכת סוכה שם כותב שאולי במקום 'שיתא פרסי', צריך לומר 'שיתי פרסי' – היינו שישית פרסא. והכל על מקומו בא בשלום. עיי"ש.

⁶⁴ ביאור נרחב בכללות השקלא וטריא לאור דברי המהר"ם, נמצא בדברי הכתב סופר :

"ומר סבר לפי שאין עדים מצויין לקיימו. וכתב תוס' דטעמא דר' אליעזר משום שלא תחלוק, וכתב מהר"ם לובלין דאי משום דסבירא ליה דהני נמי לא שכיחי כיון דנחית לחלק דיש פלוגתא בהכי, מאי טעמא לא אמר דתנא קמא ורבן גמליאל גם כן בהכי פליגי והוא נכון. אלא דקשה עדיין, לפי דמתרץ דתנא קמא ורבן גמליאל פליגי בשכיחי או גמירי, הוה ליה למימר דר' אליעזר פליג דגם מובלעות לא שכיחי או לא גמירי. והפני יהושע הרגיש בזה, וכתב כיון דמקשן לא אמר הכי לכן גם התרצן לא אמר כן ודוחק.

והנראה לפע"ד ליישב גם כן הא דלא אמר המקשן כלום מה דסבירא ליה לר' אליעזר ולא הזכירו תחת לשונו, והמהרש"א הרגיש בזה. ונראה לי: הנה תוס' במתנני' (ב. ד"ה מכפר) כתב הא דהזכיר ר' אליעזר מכפר לודים ללוד דנקרא כפר לודים על שם דלודים שכיחי שם, מכל מקום צריך ביאור עיין שם, ולכאורה יש לומר הא תינח אי משום דאין מצויין לקיימו איכא רבותא דשכיח שם לודים ועל שם כך נקרא כפר לודים דשכיחי שם אנשי לוד ויודעים לקיים מכל מקום צריך לומר, אבל אי משום לשמה וכי משום דשכיחי שם ורכלים ההולכים לסחור בכפר יהיו בקיאי טפי, אלא דאתי שפיר דהא ר' אליעזר אמר שלא תחלוק בחוץ לארץ, דלאו כולי עלמא ידעו שמקום זה רחוק מארץ ישראל וזה קרוב ויתחלפו זה בזה, אבל כפר לודים דעל שם כך נקרא דסמוך ללוד ארץ ישראל ושכיחי שם בני לודים, אם כן שמו מוכיח עליו דסמוך וקרוב לארץ ישראל, והוה אמינא דלית בזה משום שלא תחלוק במדינת הים, קא משמע לן ר' אליעזר דלא פלוג, כל שכן מחוץ לארץ צריך לומר כנ"ל. והשתא אתי שפיר דלא יוכל התרצן לומר לרבה דר' אליעזר סבירא ליה גם הני לא גמירי, וקשה מה רבותא דכפר לודים, ולכן הוצרך לומר דטעמו משום שלא תחלוק במדינת הים, וכיון שהוצרך לרבה כן גם לרבה מסיק כן כנ"ל, והשתא אתי שפיר דמקשן לא הזכיר כלל ר' אליעזר מה טעמו, לפי שאמר הוא דתנא קמא פליגי בטעמא דלשמה ורבן גמליאל סבירא ליה משום קיום, ור' אליעזר עליו קאי, אם כן יש לומר דר' אליעזר סבירא ליה גם הנהו לא שכיחי ונקיט כפר לודים הגם דשכיחי שם סוחרי לוד, או משום שסבירא ליה שלא תחלוק במדינת הים ונקיט כפר לודים הגם ששמו מוכיח עליו צריך לומר ולכן שביק לדר' אליעזר, אבל התרצן כדמתרץ לרבה לא היה לו לומר רק משום שלא תחלוק ומסיק גם כן לרבה כן נראה לי נכון ועיין.

תנא קמא סבר לא גזרינן מוליך אטו מביא ורבנן בתראי סברו גזרינן מוליך אטו מביא וכו'. הנה לרבה היה יכול לתרץ גם כן כמו לרבא דרבנן לפרש תנא קמא אתי דגזרינן מוליך אטו מביא, אלא דדוחק לש"ס תירוץ דתנא קמא חד נקיט ורבנן מפרשי ליה, וכיון שיש לרבה תירוץ אחר תירוץ עדיף טפי דפליגי בגזירת מוליך כנ"ל, אלא דלמסקנא דרבה אית ליה דרבא על כרחך צריך לומר לרבה גם כן דרבנן לפרושי דתנא קמא אתי, ואם כן קשה למה מתרץ לרבה מתניי בתירוץ שאינו מספיק לאמת, יאמר מיד כמו לרבא דחכמים לפרושי דתנא קמא אתי. ויש לומר דלאמת גם כן לא צריך לומר דחכמים לפרושי אתי, אלא דפליגי דתנא קמא סבירא ליה במוליך לא צריך לומר רק בפני נחתם כקושית תוס' לקמן (ד"ה רבה) לרבה דסבירא ליה ידענו לא מהני למה צריך לומר בפני נכתב, ותירץ כיון שכבר תקנו כן בחוץ לארץ הצריכו לומר בכל מקום, ויש לומר דתנא קמא לא סבירא ליה כן ולכן נקיט מביא דווקא צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם מה שאין כן במוליך, ועל זה אתי חכמים ופליגי דאין צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם רק במביא, אלא גם ומוליך צריך תרתיה דגזרו מוליך אטו מביא וצריך לומר בכל מקום תרתיה, וגם למסקנא אתי שפיר תירוץ ש"ס דבגזירת מוליך אטו מביא פליגי כנ"ל וק"ל.

4. רשב"א (מדייק בלשון המשנה ממנה משמע כי רבנן בתראי באים להקל ולא להחמיר כפי שמבארת הסוגיה לפי רבא את דבריהם):

ומיושב בזה דקדוק חמור, למה אמר המקשן בפשיטות דתנא קמא סבירא ליה משום לשמה ורבן גמליאל סבירא ליה משום קיום והני לא שכיחי, יש לומר גם כן איפכא תנא קמא סבירא ליה משום קיום וסמוכין שכיחי, ורבן גמליאל סבירא ליה משום לשמה והנהו גם כן בקיאי, וראיתי שהרגיש בזה אאמ"ו מאור הגולה זצ"ל. ולהנ"ל יש לומר דלא רצה לומר איפכא דאם כן ר' אליעזר דקאי ארבן גמליאל מאי טעמא, דאין לומר דהנהו נמי לא גמירי אם כן מאי רבותא דכפר לודים כמו שכתבנו, ולומר טעמא דר' אליעזר משום שלא תחלוק לא ברירא ליה למקשן לומר כן ולא רצה להכריחו, לכן אמר איפכא דרבן גמליאל משום דלא שכיחי, ועליו קאי ר' אליעזר ויש לומר לר' אליעזר משום דהנהו לא שכיחי וכפר לודים רבותא, וכיון שיש לומר גם כן משום שלא תחלוק במדינת הים לכן שביק לר' אליעזר ולא אמר בו מידי, ומיושבים כל הקושיות ודקדוקים שיש בזה כן נראה לי נכון.

הא דאמרינן 'ורבנן בתראי סברי גזרינן מוליך אטו מביא'. קשה לי דאם כן רבנן בתראי לחומרא אם כן מאי 'א"צ שיאמר אלא המוליך והמביא' אדרבה הו"ל למימר 'וחכ"א המוליך והמביא צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם', וי"ל דחכמים לאו את"ק קאי בהא דקאמר אינו צריך שיאמר, אלא [א]דר"ג דמצריך אפילו בסמוכות ואדר"א דמצריך אפילו במובלעות ואמרו להם חכמים לעולם אין צריך אלא במביא ומוליך ממדה"י כלומר ממקומות הרחוקים והמוליך לשם.

5. גרש ירחים (מבאר את תירוץ הגמרא שרבנן בתראי באו 'לפרושי' את טעם התנא קמא. המונח 'לפרושי' משמעו כי הקודם אמר דבר שהוא סתום הדורש 'פירוש', אולם כאן המשמעות שונה: רבנן בתראי באים להוסיף דין בדברי תנא קמא. ב'גרש ירחים' מבאר את הדברים כך):

בפירוש רש"י בדיבור המתחיל 'לפרושי כו' חד מינייהו נקט עכ"ל. ולשון 'לפרושי' לא מדויק:

ולולא פירוש"י היה נראה לענ"ד כי ודאי אי טעמא משום דאין מצויין לקיימו הוי רבותא טפי 'מביא' ממדינת הים לארץ ישראל מ'מוליך', דיותר מצויים בני מדינת הים בארץ ישראל מבני ארץ ישראל במדינת הים, דאסור לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ, ואם כן סלקא דעתך דהוי כמו מארדשיר לאקטיספון לקמן (ו, א) דידיעי בחתימת ידם דבני ארדשיר, ולזה קמ"ל דמכל מקום אין מצויין לקיימו, ורבנן בתראי לפרושי טעמא שהוא משום קיום, דלא נטעה דטעמא משום לשמה אם כן מוליך לא הוה צריך, קמ"ל טעמא משום קיום ודו"ק.

"תנן המביא גט ממדינה למדינה . . . הא באותה מדינה במדינת הים . . . בארץ ישראל"

חלק זה של הסוגיה עוסק בביאור המשנה לפי רבה ולפי רבא ומה משמעות הדיוק של המשנה במקרה של 'מדינה למדינה במדינת הים' – האם הוא בא לשלול רק מקרה אחר בתוך מדינת הים (ואז הדבר קשה לרבה), או שהוא בא לשלול רק את ארץ ישראל (ואז קשה לרבא). המפרשים על חלק זה של הסוגיה עוסקים בשני נושאים כלליים: א. בהבנת הסברות לכאן ולכאן כיצד ניתן לומר שהמשנה ממעטת רק פרט אחד ולא כל הפרטים. ב. בהמשך הדברים שבתירוץ על רבה שהמשנה באה למעט ארץ ישראל – הרי ענין זה מפורש לקמן במשנה שבארץ ישראל אין צריך. תוס' הרחיבו לבאר יסוד סברא זו.

1. תפארת יעקב (פתיחה להבנה – הגמרא מקשה רק על רבה ורבא כיצד תתפרש המשנה על ידם, אולם לכאורה צריך לכל לראש לבאר אכן מה בעצם דעת המשנה עצמה ומדוע כתבה את הדין 'ל' במדינה למדינה ממדינת הים' ולא כתבה חידוש גדול יותר):

תנן: המביא גט ממדינה למדינה. לכאורה קשה הרי – קודם שמקשים אליבא דרבא או רבה – במתניתין גופא קשה בין אי סבירא ליה לתנא כרבה או כרבא סוף סוף ליתני רבותא טפי דהשתא דנקט ממדינה למדינה אית בה תרתני לשמה ולקיימו והוי ליי למיתני רבותא: באותה מדינה או ממדינה למדינה בא"י, ואי נימא שסברה המשנה כחד מינייהו – כרבה או רבא - ומ"מ לא נקט רבותא טפי דאי סבירא ליה כרבה לא נקט באותה מדינה כדי שלא נאמר דבארץ ישראל ג"כ ממדינה למדינה צריך - א"כ השתא נמי נימא כן דבא"י צריך רק לאפוקי אותה מדינה קאמר וכן להיפך.

אבל באמת לא קשה מידי דודאי ידע התנא דחד מהני ודאי חיישינן לרבא משום קיום מדבעי חתימה וסתמא כר"א דהלכה כוותי' בגיטין, ולרבה להיפך דלשמה ידע מדמעיד בפני נכתב רק דחש התנא דלא נימא דחיישינן לאידך ג"כ, והשתא לתרווייהו ניחא לרבא נקט ממדינה למדינה דבאותה מדינה לא והא דלא נקט ממדינה למדינה בא"י דלא נטעה דבאותה מדינה במדה"י צריך דחיישינן ללשמה ג"כ אבל השתא דנקט ממדינה למדינה במדינת היסי מוכח דבאותה מדינה לא, דליכא למימר להיפך דאפי' באותה מדינה רק למעט ממדינה למדינה בא"י דבהא פשיטא ליי דצריך משום קיום וליכא למיטעי כלל דמשום קיום לא, וכמו כן להיפך לרבה משום לשמה ודאי צריך ולא חש התנא שנטעה בזה דאין צריך לשמה וקתני ממדינה למדינה במדינת היסי דבארץ ישראל אין צריך להורות דלא חיישינן לקיום כלל דסלקא דעתך לחוש לקיום ג"כ אבל השתא ידעינן דלא חיישינן לקיום דאי חיישינן ליתני רבותא אפי' ממדינה למדינה בא"י, וליכא למימר דבא לומר דבאותה מדינה במדינת היסי לא צריך דבהא ליכא למיטעי כלל דנימא דאין צריך לשמה:

2. פני יהושע (ביאור יסודי בסוגיה: רש"י בדיבור המתחיל לא מבאר כי גם אליבא דרבא שהטעם הוא 'שאין שיירות מצויות', הרי ברירא מילתא העובדה שבני חו"ל 'אינן בקיאים לשמה', ומ"מ בתוך אותה מדינה לא חששו לכך כלל וחששו רק ל'אין שיירות מצויות' ממדינה למדינה. ויש לעיין מה מקורו של רש"י ומנין למד זאת מסוגייתנו):

רש"י בד"ה לא צריך ואף על גב דאין בקיאים לשמה כו' עכ"ל:

הא דפשיטא ליה לרש"י ז"ל דלרבא נמי סבירא ליה דבני מדינת היסי אין בקיאים לשמה אלא דלא איכפת לן ולא ניחא ליה לומר דרבא סובר דבני מדינת היסי בקיאים לשמה הוא משום שמסוגיא דהכא גופא מוכח כן:

כיון דעכשיו סלקא דעתך דעיקר דיוקא דמתניתין לאשמעינן באותו מדינה במדינת היסי אינו צריך [ולא ללמד אותנו על מדינות בארץ ישראל] ואי סלקא דעתך דאינהו נמי בקיאים אם כן מהיכא תיתי דצריך דאיצטריך לאשמעינן דלא,

אלא על כרחך דלרבא נמי אין בקיאיין וקמ"ל דאפילו הכי א"צ לומר דלא איכפת לן כיון דרובא דרובא בקיאיין וסתם ספרי דדייני כו', וק"ל:

3. חידושי ר' נחום (ברש"י דיבור המתחיל 'הא' מפורש שבאותה מדינה ובאותה עיר גם לרבה אין צריכין לומר 'בפני נכתב ובפני נחתם' אפילו במדינת הים – וצריך עיון גדול מדוע? הרי אינן בקיאיין בלשמה):

רש"י ד"ה הא באותה מדינה הוסיף 'ומעיר לעיר', וצ"ב אמאי הוצרך רש"י לזה הא לכאורה גם באותה העיר שייך החשש של 'אין בקיאיין לשמה'. וביותר יש לעיין שהרי לקמן דף ו' אמרינן: אפילו מערסא לערסא או משכונה לשכונה בעינן בפנו"נ אף על גב דהוי באותה העיר.

ויתכן דכונת רש"י למה שכתבו התוס' לקמן דף ס"ד ע"א דאליבא דרב הונא ליתא לתקנת בפני נכתב ובפני נחתם באותה העיר, דבאותה העיר לא מועילה התקנה מידי דאכתי יוכל הבעל לערער שנתנו לפקדון, דבכהאי גוונא איכא הוכחה לטענת הבעל דאם איתא דלגירושין יהביה ניהליה לדידה הוה יהיב לה ניהלה יעו"ש.

4. מהר"ם (דיבור המתחיל גמרא הא – מבאר נפלא מהלך הסוגיה וסברות מהלך השקלא וטריא!).

"אי מההיא . . . בדיעבד . . . לכתחילה"

דיני דיעבד תלויים במקור הדין, כך שיש חילוק בין דינים מדאורייתא, דינים מדרבנן, ודינים מדברי קבלה:

דינים מדאורייתא – בדרך כלל לא מועילים אפילו בדיעבד (תוס' גיטין ג: ד"ה וכי. וכן כתב האבני מילואים כז-יח (ד"ה וכל) שדיני דאורייתא לא מועילים בדיעבד). אמנם הגר"י ענגיל ברוחב דעתו ובקיאות הביא בספרו 'לקח טוב' (כלל ה') דינים מדאורייתא רבים שמועילים בדיעבד.

דינים מדרבנן – בדרך כלל מועילים בדיעבד (תוס' קידושין נה: ד"ה אין, והלקח טוב ה-יב (ד"ה ודע) דן בזה והביא לכך מקורות רבים).

דינים מדברי קבלה – תלוי במחלוקת האם דברי קבלה כדאורייתא (ולא יועילו בדיעבד) או כדרבנן (ויועילו בדיעבד) (לקח טוב ה-יב ד"ה ולעניין).

למעשה סוגייתנו יכולה להתפרש גם לפי חקירתו של ה'לקח טוב' האם דין שהוא פסול לכתחילה אך כשר בדיעבד נחשב כ'ראוי'. למשל לעניין כל שאינו עולה ליבום עולה

לחליצה, האם חייבי לאוויין - שעולה ליבום רק בדיעבד (שלכתחילה אסור לקדשה ובדיעבד קידושין תופסים בה) - נחשב "עולה ליבום" וממילא הדבר נוגע למחלוקת רש"י ותוס' כאן בביאור הגמרא מניין למדים את ה'בדיעבד - מהרישא או מהסיפא.

1. לקח טוב⁶⁵ כלל ה':

התוס' בגיטין דף ג ע"ב ד"ה 'וכי' - כתבו שבכל ענין של דאורייתא אין לחלק בין לכתחלה לדיעבד עכ"ל.

והנה יש לי להעיר בזה בעזה"י מכמה דוכתי:

לכל לראש: ודאי מצינו הרבה איסורין שאין מעכבין מן התורה וככל הני דאמרינן בפ"ק דתמורה דאי עביד מהני, אלא מה שכתבו התוספות בגיטין הנ"ל הוא רק שמה שהצריכה תורה מצד **פרט מפרטי הדבר** כגון תלוש בגט דאיירי בי התם אזי בענין אחר לא הוי גט כלל וגם בדיעבד לא מהני דהוי כנייר בעלמא, אבל מה שאיננו מפרטי הדבר **בעצמותו** רק מטעם איסור כגון אונאת הקדש זה איננו שייך כלל להא דבדאורייתא אין לחלק בין לכתחלה לדיעבד [וממשיך שבכלמקום לפי ענינו ובזה נחלקו הרבה מחלוקות בש"ס איזה פרט נחשב כ'עצמות הדבר' ואיזה לאו].

זאת ועוד: דע, כי כמו שאמרנו שבדאורייתא אין לחלק בין לכתחלה לדיעבד, הכי נמי - להיפוך שבדרבנן אמרינן דסתם דרבנן הוא רק לכתחלה ולא קאי אדיעבד.

[מביא כמה מקורות לכך וממשיך:

הנה התוספות ביבמות דף קי"ג ע"ב ד"ה יצתה ירושלמי: וז"ל נשתטית [אשה שוטה אי אפשר לגרשה] לא יוציא דבי ר' ינאי אמרי מפני גרירה (שנגררת אחר כל אדם ונוהגין בה מנהג הפקר) ר' זירא ור' מנא אמרי שאין יכולה לשמור גיטה וכו' איכא בינייהו עבר וגירש מאן דאמר מפני גרירה מותר (כיון דליכא אלא איסור דרבנן שלא ינהגו בה הפקר אם עבר וגירש הרי זה גט ומותרת לינשא בו) למאן דאמר לפי שאין יכולה לשמור את גיטה אסור (פי' מדאורייתא אין הגט גט ואסורה לינשא בו) עכ"ל.

⁶⁵ הגאון רבי יוסף ענגיל (נפטר בשנת תר"פ). היה חסיד בעלז בתקופתו. תורתו מובאת מאות פעמים בתורתו של משיח וכמה יסודות בתורתו הקדושה סובבים סביב חידושי של הגרי"ע (ולדוגמא - שלש הדרגות בשליחות' ועוד הרבה). באחש"פ תשל"ו השווה בינו לבין הרגטשובי - עיי"ש. וראה מה שכתב הרה"ח הרה"ת ר' יהושע שי' נויהויזר בגליון 'התמים' - 'קוים למשנתו של ר' יוסף ענגיל'.

הרי דפשיטא להירושלמי כי למאן דאמר מפני גרירה דרבנן אינו מעכב אם עבר וגירש.

[לאחר היסוד האמור ממשיך כי למעשה בגיטין חלק מהתקנות עשו אותם גם בדיעבד:]

ומיהו מצינו פסולי דרבנן טובא בגט דעשאום גם לעכב . . עיין בש"ס בבא בתרא דף קס"ה ע"א דאהא דתנן פשוט שכתב בו עד אחד ומקושר שכתב בו שני עדים שניהם פסולין פריך בשלמא מקושר אצטריך סד"א הואיל ובעלמא כשר הי"נ כשר קמ"ל אלא פשוט שכתב בו ע"א פשיטא וכו' ומשני הא קמ"ל דשנים במקושר כעד אחד בפשוט מה התם פסולא דאורייתא אף הכי נמי פסולא דאורייתא וברשב"ם ד"ה ומשני כ' אף שנים שבמקושר הטילו עליו חכמים פסולא דאורייתא ואם גירש אינה מגורשת עכ"ל.

הוקשה לו אהא דקאמר דשנים במקושר הוי פסולא דאורייתא דהא גט מקושר הוי רק תקנתא דרבנן וכן הקשו התוס' שם ד"ה הכא וע"ז תי' דכונת הגמ' דהחכמים עשו דבריהם בזה כדאורייתא לענין שאם גירש אינה מגורשת . . וא"כ מדקאמר דהטילו עליו פסולא דאורייתא במה שאם עבר וגירש אינה מגורשת מוכח דסתם דרבנן הוא רק לכתחלה ולא לעכב וע"כ במקום שתיקנו דבריהם גם לעכב נחשב זה שהטילו עליו פסולא דאורייתא ועשאו דבריהם שם כדאורייתא [הרי לנו שמעיקר הדין גם בתקנות רבנן בגיטין היה צריך להיות בדיעבד כשר, אולם בגיטין עשו דבריהם כדאורייתא ולפי זה ניתן להבין מהלך סוגייתנו כאן]

תוספות דיבור המתחיל 'אי מההיא'

תוספות זה מבאר את שיטת רש"י בפשט הסוגיה שהכוונה במילים 'אי מההיא' הוא על "מדוקיא דרישא" והיינו כי מהדיוק של דברי הרישא היינו למדים רק על בדיעבד, אבל לא שהגט כשר לכתחילה ולכן צריך את הסיפא שממנה נראה כי גם לכתחילה גט זה הבא מארץ ישראל כשר, אולם תוס' מקשה על כך מלשון הש"ס 'אי מההיא' ומבאר להיפך מרש"י. ולפי מהלך זה ממשיך לבאר את שיטת הש"ס להלן בדף כא. שממשנתנו העוסקת ב'לכתחילה' היה יכול להיות מובן כי המביא גם מחו"ל רק לכתחילה לא כשר, אבל בדיעבד כן כשר ולכן צריך את המשנה בפרק ב' שבה מפורש שגם בדיעבד הגט פסול. האחרונים דנו הרבה בדברי התוס' ובכמה פנים: א. א"כ מה הצורך גם ברש"א וגם בסיפא ברור שאחד מהם מיותר (מהר"ם עיין בביאוריו) ב. הפני יהושע כתב שאין צריך לכל ביאורו של תוספות להסביר מדוע לרש"י הכוונה על הרישא שהרי ברור שלא שייך לפרש הסיפא על בדיעבד. ג. ביאור כללי בשיטת התוספות לפי שיטתו של התפארת יעקב. ד. רבני ישיבתנו – תות"ל ראשל"צ – ביארו כי מהלך הסוגיה על 'בדיעבד'

ו'לכתחילה' ומחלוקת רש"י ותוס' נעוצה בהגדרת המושג 'בדיעבד' והוא מבטא את שורש התקנה וזאת לאור יסוד בתורת כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א בגדרי בדיעבד (ע"פ לקו"ש חל"ב ויקרא) ויסודות בתורת הגר"י ענגיל ב'לקח טוב' (הובא בקטע הקודם).

2. מהר"ם (מבאר היטב לפי תוספות את פשט שתי המימרות ברישא ובסיפא – ודוחה שוב את דברי תוס' ברש"י).

3. פני יהושע:

[מביא ביאור התוספות ברש"י וכותב:] ויש לתמוה דהא לרש"י בלאו הכי אי אפשר לפרש דאסיפא קאי דהא לפירושו לא קשיא מידי מסיפא דאיכא למידחי דבאותה מדינה עצמה קאי.

ונראה דבאמת עיקר דיוקא דהתוספות על לשון רש"י ז"ל שלא היה לו לפרש כלום⁶⁶ על לשון 'אי מההיא' כיון דעל כל פנים מיתרצא שפיר קושית המקשה בכל הצדדים דלעולם איצטריכו תרי בבי דמתניי דמכל חדא וחדא נימא דהיינו דיעבד דוקא לכן הוצרכו תוס' לפרש בכוונת רש"י דבסיפא לחודא לא שייך למימר דאדיעבד קאי, אלא דמכל מקום אין להקשות א"כ ליתני בבא דסיפא לחוד דהא לפי שיטת רש"י לא שייך כלל לומר דליתני בבא דסיפא לחוד דאיכא למימר דבאותה מדינה קאי ודו"ק.

4. תפארת יעקב (ביאור כללי בדברי התוס' בהמשך דבריהם):

⁶⁶ נשים לב: הפני יהושע אומר שכל ביאורו של תוס' ברש"י נובע מכך שרש"י היה צריך לשתוק ולא לבאר ומכך שביאר במילים קצרות הרי זו הוכחה שיש לו מהלך בגמרא! ויש בנותן טעם להביא כאן דברי המאירי – בהקדמתו למסכת אבות – על רש"י על הש"ס: "וראש לכל החיבורים שנתחברו דרך פירוש הם פירוש רש"י ז"ל, ואם רבו הלוחמים עליו, כלי זיינו עליו ותשובתו מתוך דבריו, כולם נכונים למבין, אין מעלתו ניכרת רק ליחידים, כי במלה אחת יכלול לפעמים תירוצים של חבילי קושיות, אלא שלא כיוון בהם לענין פסק כללי". ודברים אלו תואמים ומאירים את כל שיטת הלימוד שגילה כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א בלימוד רש"י. וגם מהלך זה של הפני יהושע לדיוק ממה שרש"י לא היה צריך לבאר ובכל זאת ביאר – גם זה מצינו ביכללי רש"י בפשוטו של מקרא בתורתו של משיח – ראה ספר 'כללי רש"י' – מהדורת תנש"א בפרק 'פרישה מדרשה' - ובנסמן שם ללקו"ש חי"ז.

תוס': והיכי הוה מצי למימר הכי הא אמרינן הכא דאי לא תנא אלא חד בבא הוה אמינא בא"י לכתחילה צריך מכלל דבמדינת הים אפילו בדיעבד נמי צריך.

לכאורה דבריהם תמוהין דשפיר יש לפרש לקמן הכוונה לכתחילה ודיעבד שלא אמר רק בפ"נ בלבד או בפני נחתם בלבד. ונראה דקשיא להו אי התם הכוונה כך תיקשי לפי האמת דמשני התם דהכא אפי' אמר אחד ואפילו דיעבד לא מהני א"כ היאך מוכח מהני תרי בבי דארץ ישראל לאפוקי לכתחילה הא שפיר יש לומר דהני תרי בבי להורות דבא"י אפילו לא אמר כלום אינו מעכב דיעבד ובחד בבא הוי סלקא דעתך דאינו חלוק ממדינת הים רק דבחד סגי דיעבד וע"כ דהתם הכוונה דמהכא הוי סלקא דעתך דדיעבד בלא אמר כלום כשר ולא מחלקינן בהא כלל:

תוס': י"ל דמאחר דתנא הכא תרי בבי לאשמועינן דארץ ישראל אפילו לכתחילה אין צריך אם כן מהשתא מצינן למימר דהא דצריך במדינת הים היינו לכתחילה אבל בדיעבד כשר להכי איצטריך מתניתין דפ"ב.

לכאורה צ"ע דמכל מקום כיון דתני הכא תרי בבי מוכח דמדינת הים אפילו דיעבד. ועיקר הפירוש בכוונת התוס' דודאי אי הוי תני הכא חד בבא בא"י לא הוי שמעינן דא"י לכתחילה לא דאיכא למימר מדינת הים אפילו דיעבד ולכך תני תרי בבי דבא"י אפילו לכתחילה לא. אבל מכל מקום כיון דבאארץ ישראל אפילו לכתחילה לא שפיר יש לומר דמדינת הים אינו רק לכתחילה לכך איצטריך הך דפ"ב.

"דאיכא עולי רגלים..."

נושא עולי הרגלים – היוצרים מציאות חדשה ביחס שבין 'מדינת הים' לארץ ישראל ובתוך ארץ ישראל – הביאו לביאורים רבים במפרשים. לכל לראש רש"י ותוס' על אתר דנו בכמה פרטים [ולדוגמא למה 'עולי רגלים' יוצרים שינוי רק ביחס לתקנת אמירת 'בפני נכתב ובפני נחתם' ולא לגבי דינים אחרים הנוגעים למרחק בין מדינת הים לארץ ישראל (תוס' ד"ה כיון דאיכא)]; כמו כן לכאורה גם בני מדינת הים עולים לרגל וא"כ בכלל צריך לבטל את התקנה בתקופת עלייה לרגל (מאירי, חשק שלמה ועוד). גם בענין זמן הזה שבו 'איכא בתי דינין דקביעי' דנו מה גדרם של בתי דינים אלו ומה דינם במקום שאין בתי דינים בארץ, כמו כן כבר הרמב"ם דן בזמן הזה שארץ ישראל חריבה מה גדרה של התקנה בארץ וכו'. כאן הבאנו רק את המפרשים העוסקים בביאור הסוגיה על אתר.

1. מאירי (הקדמה כללית לנושא):

ובזמן הזה יראה לקצת מפרשים שאין חילוק ביניהם שלא נאמר בארץ ישראל שאינו צריך אף מרחוק שבו לרחוק שבו הואיל ואין שם חירום אלא בזמן שבית המקדש קיים שהיו עולים לרגל ובני ארץ ישראל מתעכבים שם לאכול מעשרותיהם ולהקריב נדריהם ונדבותיהם ומכירין זה את זה אף מקצה שבה לקצה שבה אבל בני חוצה לארץ אף על פי שעולים לרגל אין מתעכבים שם הרבה אם שריחוק מקומם מעלה בלבם טינא לחזור תכף שהקריבו עולת ראייה אם שלדעת קצת אין מביאין מעשר בהמה מחוצה לארץ כמו שנאמר בספרי ובבכורות נ"ג א' או שמא בארץ ישראל אף לאחר חורבן בזמן שהיו שם בתי דינין מצויין וישיבות מחזרות ובאות וכמו שאמרו בגמרא כיון דאיכא בתי דינין דקביעי משכח שכיחי הא בזמן הזה ארץ ישראל וחוצה לה חדא מחתא היא וכל שממדינה למדינה מן המקומות הרחוקים צריך לומר בפני נכתב ונחתם ואם לאו לא תנשא עד שיתקיים בחותמיו וכן כתבוה תלמידיהם של גדולי הפוסקים הא כל שאינו צריך לומר כן כגון מקומות שהעדים מצויים מזה לזה תנשא בגיטה ואם יבא מערער יתקיים בחותמיו.

2. חשק שלמה:

בגמרא כיון דאיכא עולי רגלים משכח שכיחי. נכתב בצידו: לכאורה תימה דאם כן ממדינת הים לארץ ישראל נמי משכח שכיחי דהא כל ישראל מחוייבין לעלות לרגל ולכאורה נראה מזה ראייה לדעת התוס' בפסחים דף ג' ד"ה מאליה דיושבי חו"ל פטורין מראייה ומפסח [ושם בתוספות: 'ורבי יהודה בן בתירא שלא עלה לרגל יש לומר... דפטור מפסח כמו מראייה [משום ש] נציבין [מקום מגוריו של רבי יהודה בן בתירא] חוץ לארץ היא כדמוכח בסיפרי בפי' ראה. ועוד בתרגום ירושלמי 'וארץ ואכד וכלנה בארץ שנערי' מתרגם 'והדס ונציבין וקטיספי' וכן משמע באמת בירושלמי דהוריות פ"א.

3. תפארת יעקב (ביאור בדרך פשט ההבדל בין תקנת בפני נכתב למחאה על חזקה – ביאור בתוספות ד"ה כיון):

[מביא את קושיית תוספות וממשיך:] לפי עניות דעתי יש לחלק בפשיטות דהתם מה בכך דאיכא עולי רגלים מ"מ זה שהולך מכאן לירושלים אין דרכו דרך העיר שזה דר שם להודיע המחאה, ואף שזה הולך ג"כ לירושלים אין יודעין זה מזה אבל עדים החתומים על גיטין ושטרות כשבאין לירושלים חותמין ג"כ גיטין ושטרות ואנשי ירושלים מכירין חתימתם וכל אנשי המדינה יש להם הכירות עם אנשי ירושלים ובקל תוכל לקיים חתימתם.

4. חתם סופר (ביאור במשמעות 'איכא בתי דינין דקביעי'):

כיון דאיכא בתי דינים דקביעי וכו' :

יש לפרש זה באחד משני אופנים :

א. או שנאמר כיון דשכיחי עולי רגלים ובתי דינים שם יתאספו כל עדרי צאן קדשים אם יביאו הגט לשם ימצאו קיום.

ב. או נימא כי על ידי זה שבתי דינן מצויים איכא שיירות מצויין מעיר לעיר וגם במקומה תמצא קיום על ידי שיירות העוברת לעלות לרגל או לבית דין ואפשר נמי דתרווייהו איתנהו.

והנה על דרך הראשון קשה לי אם כן מהגמוניה להגמוניה בארץ ישראל נהי שאין בני הגמוניה זו שכיחי בזו, מכל מקום במקום הועד שם יועדו כולם וימצאו זה את זה ויקיימו חתימותם. וכי ההגמון סגר הדרך שלא יעלו בני הגמוניא שלו לרגל או לב"ד?

ועל הדרך השניה קשה א"כ לבתר דאתא רב לבבל ואיכא דסלקי ונחתי ועשו בבל כארץ ישראל לגטין א"כ לאו דוקא בבבל אלא בכל הדרך שמא"י עד בבל אין צריך לומר משום שסלקי ונחתי [עולים ויורדים ממקום למקום].

5. רש"ש (על תוספות ד"ה אלא – מוכיח כי ישנה מחלוקת בין הבנת רש"י לתוס' מה דינם של מקומות שבהם אין בארץ ישראל בתי דינים).

6. חידושי ר' נחום (דיוק מלשון הרמב"ם בהלכות גירושין בזמן הזה כשארץ ישראל אין בה בתי דינים):

תינח בזמן שביהמ"ק קיים וכו', ברמב"ן ושאר ראשונים בסוגיין הוכיחו מדברי הגמרא כי בזמן הזה שארץ ישראל חריבה צריך לומר בה בפנו"נ, דהרי מדברי הגמרא מבואר כי לו יצויר היכי תימצוי שלא יהיו עדים מצויים לקיימו שפיר בעי' בפנו"נ גם באותה מדינה, וכל הטעם שבזמן המשנה אין צריך לומר בפנו"נ הוא רק משום דבזמן המשנה היו בתי דינים קבועים ושכיחי לקיימו, וא"כ בזה"ז שא"י חריבה צריך לומר בפנו"נ.

והנה מדברי הרמב"ם בפרק ז' מהלכות גירושין הלכה י' מדויק לא כן, וזו לשונו: "הנהרות שבארץ ישראל והנסיך שבים הגדול שבתוך התחום של ארץ ישראל הרי הן כארץ ישראל ושחוץ לתחום כחו"ל. ובהלכות תרומות יתבאר תחומי ארץ ישראל". ומכך שלא הזכיר לגבולות א"י לענין בפני נכתב ובפני נחתם, אלא כתב "ובהלכות תרומות יתבאר תחומי ארץ ישראל", מדויק מדבריו כי גם בזמן הזה אין צריך לומר בפנו"נ [ומדבריו שם מדויק עוד כי גבול א"י לענין בפני נכתב

ובפני נחתם תליא בכיבוש עולי מצרים ולא בכיבוש עולי בבל]. וצ"ע מה יענה הרמב"ם להוכחת הראשונים מסוגיין.

וכבר נתבאר בזה [הובאו דבריו ב'קובץ מפרשים' חוברת א' בביאור על המשנה] כי הרמב"ם סובר שדבר זה הינו תלוי במחלוקתם של ת"ק ורבי יהודה, דאליבא דת"ק עיקר התקנה היה דבמקום דלא שכיחי צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם ובמקום דשכיחי אין צריך, אך לשיטת רבי יהודה עיקר התקנה היה כי בארץ ישראל אין צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם ובח"ל בעינן בפנו"נ.

וי"ל דהגמ' בסוגיין אזלא לת"ק, לדלידיה אנו צריכים לדון בכל זמן וזמן אי משכח שכיחי או לא, משא"כ לר"י צורת התקנה היתה דבא"י אי"צ לומר ובח"ל צריך לומר, ולדידיה התקנה לא זזה ממקומה.

הוספות

הוספה א' - אגרות קודש חלק ג'

הנידון שלנו כולל בתוכו שלשה חלקים: לכל לראש הכרת מקרה הגט הייחודי בו דנו בית הדין בעיר צפת וכחלק מהכרת המקרה יש להבין את הבעיה ההלכתית שיצרו גירושין אלו, והעיקר: הבנת עצת בית הדין לעריכת הגט בשני שלבים. רק לאחר הכרת הענין יש לגשת להבנת עומק דעת כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א בהערותיו לבית הדין בצפת.

מכתבי כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א בצד המעשי נסובים על עצת בית הדין, אולם רובם עוסקים בהבהרת וחידוש יסודות משמעותיים בגדרי גט בכלל ובפרט בסוגיית עדי הגט - מסירה וחתימה⁶⁷. בחוברת זו נתמקד בעיקר בחידושים הקיימים במכתבים אלו ופחות בצדדים המעשיים של פרשת הגט. אולם כאן בדברי הפתיחה נסקור את היסודות הנצרכים להבנת הנושא כולו.

בסוגיות היסוד העולות מתוך הפסיקה נמנים: מהות שטר-גט, דיני כתיבתו, בתוקפן של עדי מסירת הגט והעדים החתומים על שטר הגט עצמו ('עדי מסירה' ו'עדי חתימה'), כמו גם ענין כללי השייך למהות שליחות ואופן עשיית השליח את רצון המשלח במפורט. כדלהלן:

⁶⁷ וכבר שגור בפי התמימים כותרתם של מכתבים אלו: 'עצתו של המשיח לגט של הרידב"ז מהעיר צפת'.

א. הקדמה כללית: מסכתנו פותחת בגט המגיע על ידי שליח ('המביא גט'), אולם במשנתנו הדגש הוא על תפקיד השליח שאינו אלא רק 'שליח להולכה', כלומר שליחות 'מעשית' – הבאת הגט. שליח זה בא לבצע את חלקו השני של הפסוק בדיני גיטין – 'ונתן בידה', אולם הנידון שלפנינו עוסק בשליח במובן רחב יותר – ובו עוסקת סוגייה בפרק ו' בגיטין 'האומר' – שליח שנשלח לקיים גם את חלקו הראשון של הפסוק ושלב א' בגט 'וכתב לה ספר כריתות'. הוי אומר השליח הוא עצמו יוצר את חלות שטר-הגט בתור 'הבעל' וגם נותן לאשה אותו בשליחותו. הוי אומר: השליחות כאן היא לא רק על פעולת הנתניה של הגט, אלא על עצם עשיית הגט 'במקום הבעל'. דיון זה מעבר למה שהוא נוגע בדיני 'גיטין', הרי הוא גם שייך למהותו של ה'שליח' ושייך לחקירה הנודעה בדרגות השליח. כמו כן: אחד היסודות הבסיסיים ב'שליחות' הוא מינוי השליח בבירור והגדרת השליחות בבירור, אולם כאשר המשלח לא הבהיר מלכתחילה מה הוא מבקש בדיוק מהשליח, הרי יתכן שלענינים מסויימים אין לשליח את 'כח המשלח' לעשות את המוטל עליו. זאת ועוד אחרת: בשליחות לגט הרי על כרחנו ששליח יחיד המקבל שליחות מוכרח מכורח המציאות לשתף אחרים בעשיית הגט – ולדוגמא כתיבת הגט וחתימת שני עדים על הגט. בדרך כלל הרי 'שליח עושה שליח', אולם כלל זה מסוייג רק לשליחות לדבר מעשי, אולם כאשר המשלח מסר לשליח רק 'הנחיות' לביצוע הנקרא 'מילי' הרי לדעת רבי יוסי 'מילי לא מימסרי לשליח' וא"כ בנידון דידן ייתכן והשליח לא יוכל לשתף אחרים בביצוע שליחותו.

על סוג שליחות כזו דנו בית הדין בצפת. המקרה: אדם שמצד עצמו לא רצה לתת גט וכל צורת נתינת הגט שלו היתה על ידי שהגיע אליו אדם ושידלו בדברים לתת ועשה הוא את האדם שליח בזו הלשון: "והנני נותן לו כח והרשאה להיות ידו ידי וכחו ככחי ליתן ספר כריתות ולגרש אותה כדת משה וישראל". נשים לב כי כל הנושאים אותם הצגנו בפתיחה נידונים בצורת 'שליחות' כוללנית זו.

בית הדין שנדרש לנושא מצא את הסוגיה בש"ס העוסקת במקרים כגון דא והוא בגיטין סו, א במשנה ובגמרא "אמר לשנים תנו גט לאשתי", כדלהלן בהרחבה, אולם שם הדיון שונה בכך ש'אמר לשנים' וכאן רק 'אמר לאחד'. זאת ועוד שם בגט שני העדים שחתמו על ההצהרה הזו העידו בעצם כי המשלח עשה את השליח לשליח, אולם בעת המעשה לא ביצע המשלח כל פעולה הקשורה לגירושין.

בית הדין החליט – לאור פסק דין קדום של אב בית הדין הרידב"ז – כי המקרה דנן דומה להיכי תימצי הבאה בגמרא שם של 'אמר אמרו', כלומר אם בעל אומר לשנים: אימרו לאחרים לבצע עבורי את כל הדרוש לביצוע כתב גט וחתימתו,

הרי במקרה כזה יכולים השלוחים לעשות כל הדרוש ולשתף כל מי שצריך לשתף בכדי לייצר את הגט ואין בכך משום 'מילי לא מימסרי לשליח'. אולם מכיוון שיש בזה גופא מחלוקת, לכן יש לעשות שני גיטין, הגט הראשון יימסר ללא עדי חתימה שהרי כאשר המשלח אמר לשליח לעשות לו גט הוא רק אמר באופן כללי ולשליח אית את 'כח המשלח' להביא 'עדי חתימה', רק את 'עדי המסירה' הקיימים כבר בעת הדיון הזה. אולם מכיוון שגט ללא עדי חתימה רק עם 'עדי מסירה' כשר רק בדיעבד זקוקים אנו גם לעשות גט עם עדי חתימה, לכן לאחר המסירה יאמר בית הדין כי להם היתה טעות בעריכת הגט ולכן הם מחתימים גם את עדי החתימה. כפי שיבואר להלן.

כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א קיבל את הספר ובו פסק הדין והעיר בקצרה לא על עצם הפסיקה, אלא רק על צורת ביצועה. בעוד וביצוע שני הגיטין היה בצורה שאותו שטר-גט שנמסר לאשה בתחילה ללא 'עדי חתימה' [שהרי למ"ד 'אומר אמרו' פסול – אי אפשר היה להחתיים בשליחות הבעל 'עדי חתימה'] הוא עצמו יחתם שוב על ידי עדי חתימה – ומי יהיו עדי החתימה? אותם עדי מסירת הגט. בית הדין בצפת לא ראה כל חשש בכך שאותם עדים שראו את המסירה של הגט לאשה מידי השליח, יחתמו שוב על השטר ויעידו בכך כי גם 'שטר הגט' אמיתי הוא שהרי הם עצמם היו בעת עריכת הגט. אולם הרבי שליט"א העיר כי צריך לכתוב שוב גט ואז עדי המסירה הקודמים יהיו נוכחים בעת כתיבתו ויעמדו שם להעיד על כך ואז יחתמו. מקבל המכתב, הגר"י הורביץ, לא הבין מה טעם הוראה זו ומה חשש יש כאשר אותו גט עצמו יינתן פעם שניה עם חתימות. במכתב השני מונה הרבי שליט"א כמה טעמים – חלקם נוגעים לפרטים שונים בדיני 'שטר-גט' אולם הטעם המרכזי והיסודי הוא דיון מעמיק בהבנת תפקיד ה'עדי חתימה' בשונה מ'עדי מסירה' וממילא כאשר 'עד מסירה' מעיד כאגב כי הוא גם מעיד על השטר יש בכך איזשהי חוסר שלימות הן מצד עדותו (כמבואר במכתב השני) והן מצד מהלך התקין של כתיבת סדר הגט (מכתב שלישי).

בכדי להבין זאת יש להכיר את המושג 'עדי חתימה' ו'עדי מסירה' (נדפס בפתחה לקובץ זה).

סוגיית 'תנו גט לאשתי'

מתניתין:

אמר לשנים: תנו גט לאשתי נרש"י: אף על גב דלא אמר כתבו ותנו, הרי אלו יחתמו בעצמן ולא יאמרו לעדים אחרים לחתום דלאו בית דין מניניהו לצוות על אחרים, אלא עדים שווניהו ובגמרא מפרש על כתב הגט אם יכולין לצוות לסופר אחר לכתוב או הם עצמם צריכין לכותבו]

או [אמר] לשלשה: **כתבו** גט ותנו לאשתי [רש"י: אע"פ שהן ראויין ליעשות בית דין כיון דבהדיא אמר להו כתבו - לא בית דין שוינהו אלא עדים]

- הרי אלו יכתבו ויתנו. [בעצמם ולא על ידי מישהו אחר כי אינם יכולים לעשות עוד שליח].

גמ': אי"ר ירמיה בר אבא שלחו ליה מבי רב⁶⁸ לשמואל ילמדנו רבינו אמר לשנים כתבו ותנו גט לאשתי ואמרו לסופר וכתב וחתמו הן מהו? [כלומר: אין הכי נמי שהם 'כתבו' את החתימות, אבל לא את גוף הגט] שלח להו תצא [רש"י: אם ניסת בגט זה תצא מספק דמספקא לן אי כשר או לא] והדבר צריך תלמוד [רש"י: כלומר אין הדבר הזה ברור לנו וצריכין אנו לתלמוד מן הגדולים ממנו אם כשר הוא או לא].

[עד כאן מענה שמואל]

מאי 'הדבר צריך תלמוד'? [רש"י: מאי מספקא ליה לשמואל בגוה], אילימא משום דהוה להו 'מילי' [רש"י: וכשר [שהרי] ודברים שנאמר לשליח זה אם יכול למוסרן לשליח אחר] ומספקא ליה 'מילי' - אי מימסרן לשליח' אי לא מימסרן לשליח [רש"י: ופסול דהכא מילי בעלמא מסר להו] [שהרי צווי הבעל לכתוב את הגט הם אמירת דברים בלבד, וכאשר השנים שהבעל צווה אותם לכתוב, ממנים אחר במקומם, יוצא שהם שלוחים של הבעל למסור אמירת דברים בלבד] ואינן חוזרין ונמסרין לסופר ולא דמי למוסר גט לשלוחו שיכול לחזור ולעשות שליח אחר⁶⁹.

⁶⁸ מפרשים: מבית דינו של רב שלחו לאחר פטירת רב שאלה לשמואל.

⁶⁹ רש"י והר"ן פירשו, שאין ב'מילים' כח להיות חוזרים ונמסרים לאחר. אולם לשליח הראשון לכאורה כן ניתנו 'מילים' (מחנה אפרים (שלוחין ז)), אלא שהשליח אינו יכול להעביר 'מילי' אלו לאחרים. לעומתו במהרי"ט משמע (ח"א סימן קכז) שגם לשליח הראשון לא ניתנו בעצם ה'מילי'. לפי האמור מבארים האחרונים (לדוגמא חשק שלמה כאן) את מחלוקת האמוראים בסוגייתנו האם 'אומר אמרו' פסול או לאו, דלמאן דאמר 'אומר אמרו' פסול, הרי שגם השליח הראשון לא יכול בעצם לקבל את ה'מילי'. וביאור עוד כי מסוגייתנו נראה כי יש הבדל מהותי בין שליחות ל'כתיבת גט', שהיא 'מעשה'. וכן ביארו כל הראשונים את סוגייתנו בהבדל ששליח להולכה הוא 'מעשה' במסירת הגט, משא"כ שליחות לעשות גט. שוב דייקו בראשונים מה דינו של שליח ל'קבלה' (ראה רמב"ם, רשב"א תוס רי"ד ועוד), במרדכי (סי' תכ), הובא בקצות החושן סימן רמד סק"ג) כתב ששליח קבלה יכול לעשות שליח כיון שהוי גמר הדבר, ודוקא שליחות ל'כתיבת הגט שאינו גמר הדבר הוי מילי. ויעויין עוד בשערי יהודה (הגר"י עבער הי"ד) סימנים ו-ז. (נדפסו כהוספה).

והאמר שמואל אמר רבי הלכה כר' יוסי דאמר 'מילי לא מימסרן לשליח' [וא"כ מה היה הספק בכלל הרי פשיטא שהגט אינו כשר].

[נעיר: לפי ההוא אמינא מהות הספק של שמואל היה בדיני 'שליחות' - האם כוונת המשלח היה למסור 'מילים' לשליח ובזה נחלקו תנאים האם ניתן לעשות זאת בדיני שליחות]

אלא [רש"י: מספקא ליה אי האי 'כתבו' דקאמר להו] לשמואל הא קא מיבעיא ליה [כלומר ספיקו של שמואל לא היה בדיני 'שליחות', אלא בהבנת דעת המשלח וכוונתו] האי כתובו אי כתב ידן [רש"י: חתימתו הוא דקאמר והרי חתמו הן] אי כתב הגט [רש"י: והרי לא כתבוהו].

ותיפשוט ליה ממתניתין: אמר לשנים תנו גט לאשתי או לשלשה כתבו גט ותנו לאשתי הרי אלו יכתבו ויתנו [מתוך הש"ס]: היא גופא קא מיבעיא ליה – 'כתובו' כתב ידן הוא, או כתב הגט הוא.

פשיטא דכתב הגט הוא [ונהיכחה] דקתני סיפא 'וזהו הלכה העלה רבי חנינא איש אונו מבית האסורין מקובל אני באומר לשלשה תנו גט לאשתי שיאמרו לאחרים ויכתבו מפני שעשאן ב"ד] אמר רבי יוסי נומינו לשליח [רש"י: אמרנו לשליח לחנינא שנעשה שליח בהלכה זו לאומרה בבית המדרש] אף אנו מקובלין שאפילו אמר לב"ד הגדול שבירושלים 'תנו גט לאשתי' שילמדו [רש"י: אם אינם יודעין לכתוב ילמדו לכתוב עד שיכתבוהו בעצמן] ויכתבו ויתנו לה' [עד כאן המשנה:]

אי אמרת בשלמא כתב הגט הוא שפיר, אלא אי אמרת כתב ידן הוא מי איכא בי דינא דלא ידעי מחתם חתימת ידיהו? אין איכא - בי דינא חדתא [רש"י: לא למדו לחתום עדיין] ואי סבירא לן דהאי כתובו כתב ידן הוא הא כתב הגט כשר והאמר שמואל אמר רבי הלכה כר' יוסי דאמר מילי לא מימסרן לשליח [רש"י: דמתני' וכיון דפריש שמואל טעמא דר"י משום דמילי לא מימסרן לשליח הוא היאך כשר הא מילי ניהו ומשני אי הוה סבירא לן ופשיטא לן דכתובו דקאמר לא הוי אלא כתב ידן איכא למימר דכתב הגט מדלא קפיד עליה נעשה כאומר אמרו לסופר ויכתוב וקס"ד דמודה רבי יוסי באומר אמרו] אמרי אי סבירי לן דכתובו כתב ידן הוא כתב הגט נעשה כאומר 'אמרו' ⁷⁰ ומודה ר' יוסי באומר 'אמרו' ומי מודה ר' יוסי באומר אמרו והתנן כתב סופר ועד כשר ואמר ר' ירמיה חתם סופר שנינו ואמר רב חסדא מתני' מני ר' יוסי היא דאמר מילי לא מימסרן לשליח [רש"י: הלכך אין אדם חותם בגט אלא אם כן שמע מפי עצמו לפי שאין השליח רשאי לומר לעדים חתמו בגט פלוני ומשום הכי ליכא למיחש הכא שמא הבעל לא צוה שיחתום אלא לשלוחו צוה שיאמר לסופר זה לכתוב ולאחרים לחתום והשליח חשש שמא יתבייש הסופר

⁷⁰ המונח 'אומר אמרו' משמעו כאילו הבעל אומר במפורש 'אמרו לסופר שיכתוב'. ולפי דעות מסויימות גם אם נאמר 'מילי לא מימסרן לשליח', אבל אם הבעל אמר במפורש 'אמרו לסופר לכתוב' הרי אין הכי נמי שיש כאן 'מילי' אבל מצורף להם הנחיה מעשית ולכן השליח יכול להעביר השליחות לסופר שיכתוב הגט. וראה ביאורים לכך במפרשים שנסמנו לעיל הערה 5.

לומר אין מקבלין אותו בעד ומתוך חששא זו צוה לסופר לחתום ומהכא שמעינן דבאומר אמרו נמי פליג רבי יוסי דאי סלקא דעתין מודי ביה היכי מכשר חתימת סופר בגט נפיק מינה חורבא כו'.

7. מאירי (בהירות הסוגיה):

אמר המאירי אמר לשנים תנו גט לאשתי והרי הדבר ידוע שמילת 'תנו' כוללת כתיבה וחתימה, אלא שבא לחקור מאחר שלא אמר להם **בהדיא** כתבו אם יכולים אותם השנים לומר לסופר לכתוב ולעדים לחתום או אם צריך שיכתבוהו ויחתמוהו הם בעצמם ובא לומר שהם צריכים לכתוב ולחתום והוא שאמר 'הרי אלו יכתבו ויתנו' ושאלו בגמרא במה שאמר 'הרי אלו יכתבו' אם דוקא כתב ידם ר"ל החתימה, אבל כתב הגט יהו רשאים לומר לסופר לכתוב או אם נאמר שאף הכתיבה תהא צריכה ליעשות על ידם ופירשו בה שהכל צריך ליעשות על ידם הן הכתיבה הן החתימה הן הנתינה ואף על פי שלא אמר להם 'כתבו' בהדיא - שכל שאומר לשנים 'יתנו' כאומר 'כתבו ותנו' הוא ואפי' נאנסו ואי אפשר ליעשות על ידם שאין שליח עושה שליח דמילי ניהו ומילי לא מימסרין לשליח וצריך להיות אחד מהן כותב ושניהם חותמין ואחד נותן ואין צריך לומר שכן אם אמר להם בהדיא כתבו ותנו ואם אמר להם כתבו לבד כותבין וחותמין שכל שאומר לשנים כתבו כונתו להיות האחד כותב ושניהם חותמין אלא שאין נותנן אא"כ בשכיב מרע וחבריו על הדרכים שהזכרו הא למדת שאין לסופר לכתוב ולא לעדים לחתום אלא בצוויו של בעל שאין שליח עושה שליח בענינים אלו.

ופירשו בגמרא שאפי' אמר להם 'אמרו לסופר שיכתוב ולעדים שיחתמו' אינו כלום שהוא בעצמו צריך שיאמר לסופר לכתוב ולעדים לחתום או שיאמר לשנים כתבו ויהא אחד מהם כותב ושניהם חותמין ואין הלכה כדברי האומר 'מודה ר' יוסי באומר אמרו' והביאו ראייה ממה שאמרו כתב סופר ועד כשר ואמר ר' ירמיה חתם סופר שנינו כלומר שלא הוכשר בכתב ידי סופר וחתימת עד אחד אלא בחתם סופר וחתימת עד אחד שהם חתימת שני עדים והוצרך ללמדנו כן מפני שאינה אלא לדעת שכתבנו שאף באומר אמרו כן שאלו נאמר מודה ר' יוסי באומר אמרו היאך היינו מכשירין בחתם סופר כלל אף בחתימת אחר עמו והא נפיק מינה חורבא דזימנין דאמר לשנים אמרו לפלני ויכתוב ולפלני ופלני ויחתמו ואזלי הני וחיישי לכיסופא דסופר ומחתמי ליה ומתוך כך אמר עליה רב חסדא מתניתין מני ר' יוסי היא דאמר מילי לא מימסרין לשליח ואין הסופר כותב אלא אם כן נצטוה מפי הבעל מעתה בין אמר לשנים בין אמר לשלשה בין אמר תנו בין אמר אמרו בין לא אמר אמרו צריכים הם בעצמם לכתוב על הדרך שהתבאר :

סימן י"ח

בענין עגונה אי' שעשה הבעל שליח לגרשה.

(הנזכר בפתיחת ספרי יבא שילה⁷² צד ח')

מעשה אירע במושבה אי' של הגליל העליון באה"ק תוב"א בשנת תרע"א, שאיש אחד בור וריק בגד באשת נעוריו, וברח למדינות הים ובהתודע למשפחת האשה מבריחתו שלחו לחפשו בהערים שעל חוף הים לקבל ממנו גט פיטורין לאשתו ותפסוהו במושבה אי' אשר לא הי' שם לא סופר היודע לכתוב גיטין ולא רב הבקי בטיב גיטין וע"כ פעלו ממנו שעשה שליח בעדים שהשליח יגרש את אשתו.

וז"ל הכתב הרשאה שחתם עלי' הבורח הנז':

אני הח"מ (פב"פ) עשיתי את האדון שלמה גולדמן לשליח לגרש את אשתי מרת (פבת"פ) והנני נותן לו כח והרשאה להיות ידו וכחו ככחי ליתן

⁷¹ "מאת יליד ארץ ישראל תובב"א, איש צפתי ישעי' בהר"ר אשר יחזקאל הלוי זללה"ה איש הורביץ רב בעיר ווינפנג מערב קנדא מלפנים רב בעיה"ק צפת תובב"א" (משער הספר). הרב הורביץ (תרמ"ג – תשל"ח) היה ברבות הימים רבה של קהילת חב"ד בצפת במשנת עשרות שנים. בנו ר' שמואל כותב בספרו 'ימי שמואל' תיאור קצר על אביו: "אבי התנהג בצדק וביושר ובאמת, וקיים 'לא תגורו מפי איש', והיה מוסר את נפשו לשפוט דין אמת לאמיתו; והיה נזהר מליגע בממון חברו, והיה הן שלו צדק, ולאז שלו צדק, והיה רחוק מחנופה שקר וכבוד" (לאחרונה אי' אלו שולי קדירה סילפו בשם בנו שהתנגד לחסידות חב"ד והדברים אינם אלא דברי שטות של הני בריוני ריקנים שבריקנים שאין להם ולתורת החסידות ולשו"ע כל שייכות גלויה, ומיד ממש יערה עליהם רוחו של משיח ויתחילו לקיים שו"ע).

⁷² על ספר זה כותב כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א למחבר בתאריך י"ג אלול תש"ט: "ספרו יבא שילה אין אצלי", בעקבות זאת שלח המחבר את ספרו ובאגרת מתאריך אי' מרחשון ה'תשי"י כותב לו "הגיעני מכתבו מכ"ו תשרי, וגם ספרו יבא שילה, ות"ח ת"ח על תשורתו זו החביבה" (אג"ק ח"ג אגרות תקכב; תקלח).

ספר כריתות ולגרש אותה כדת משה וישראל, וכל זאת עשיתי ברצוני הטוב בלי שום הכרח מאיזה צד.

ע"ז באתי בחתימת ידי ממש יום... פה מושבה... נאום (חתימת המגרש).

בפנינו הח"מ חתם את עצמו בחתימת ידו ממש (פב"פ) ואנחנו באנו לקיים את חתימתו. (חתימת שני עדים).

האשה האומללה הנזכרה דפקה על כמה פתחי בתי דינים להזדקק לענינה לסדר הגט פיטורין שלה אבל כולם שמטו את עצמם מענין החדש והחמור הזה, אשר כמעט רק בזמן התלמוד היו נמצאים ענינים כאלה. והאשה הזאת בכתה על ימי נעורי, כי בעלה הנזכר כבר הלך למדינות הים ועקבותיו לא נודעו, ועמדה ח"ו לישאר בכבלי העגון כל ימי עולם עד שניתן לה עצה ותושי' לפנות בזה אל מרא דארעא דישראל התנא ירושלמאי הרב הגאון הגדול שר התורה **הרידב"ז** זצ"ל. הוא קיבל את הענין העגון והעגום הזה בלב מלא רחמים, ושלח לקרוא את הבד"צ שלנו, היינו אותי ואת חבירי המבחל"ח הרב הגאון ר' **יצחק ראבין** זצ"ל (כי הדומ"ץ השלישי הרה"ג הרי"ש לוריא שליט"א הי' אז בחו"ל) שנצטרף עמו בזה להיתרא דהאי איתתא העגונה, והראה לנו לעיין בספרו שו"ת בית רידב"ז סימן ב' אשר כבר בא לפנינו ענין כזה וכבר כבש לנו דרך סלולה בזה, וגם לחפש בשו"ת האחרונים ז"ל אולי נמצא כזה. (אות א')

ובעזהי"ת לאחר שלמדנו היטב כל הסוגיא והענין של כתבו ותנו בש"ס ופוסקים ראשונים ואחרונים עלה בידינו ב"ה למצוא דרך היתר ישר ונכון ותמצית הענין בקיצור נמרץ הוא, כי הגט פשוט ז"ל כתב בסי' ק"כ סוף אות כ"ד⁷³ דהך בעיא דגמ' (גיטין ס"ו ע"ב) האי כתובו אי כתב ידן אי כתב הגט, לא

⁷³ וז"ל: ויראה לי דהך בעיא דגמ' לא הוי אלא למ"ד אמרו כשר מספקא לן דלמא כתבו דקאמר הוי חתימה ולגבי כתיבה נעשה כאומר אמרו. אבל למאן דס"ל דאמרו פסול הוא או בטל מלתא דפשיטא דכתבו דקאמר אכתיבת הגט הוא דקאמר דאם נאמר דהוי חתימה ולגבי כתיבה נעשה כאומר אמרו הגט הוא פסול או בטל ואין אדם מוציא דבריו לבטלה אלא ודאי כתבו דקאמר דוקא אכתיבת הגט הוא דקאמר. ואם כן באומר כתבו ותנו יכולים לכתוב וליתן בעדי מסירה אך לא יחתמו בו דכתבו דקאמר הוי כתיבת הגט ולא חתימה. ועד"ז אני מיישב מ"ש הל"מ על הרמב"ם פ"ב דמספקא ליה אם אומר אמרו כשר מדאורייתא או לא דהו"ל לאתווי הך ספיקא דשמואל דאם אמר לסופר וכתב הוי ספיקא דאורייתא. ותירץ דהרמב"ם ז"ל ס"ל דהגט בטל בכה"ג משום דהו' תרי ספיקי להחמיר משום דמספקא ליה אי כתובו כתב ידן הוא או כתב הגט הוא ואת"ל

הוא אלא למאן דאמר 'אומר אמרו כשר' מספקא לן דלמא כתבו דקאמר הוי חתימה ולגבי כתיבה נעשה כ'אומר אמרו', אבל למאן דסבירא ליה ד'אמרו' פסול הוא או בטל – הרי מילתא דפשיטא ד'כתבו' דקאמר אכתיבת הגט הוא דקאמר. דאם נאמר דהוי חתימה ולגבי כתיבה נעשה כאומר אמרו הגט הוא פסול או בטל ואין אדם מוציא דבריו לבטלה אלא ודאי כתבו דקאמר דוקא אכתיבת הגט הוא דקאמר, ואם כן באומר 'כתבו ותנו' יכולים לכתוב וליתן בעדי מסירה אך לא יחתמו בו דכתבו דקאמר הוי כתיבת הגט ולא חתימה, עכ"ל עיין שם עוד.

וכיון דאנן קיימא לן ב'אומר אמרו' דהגט פסול או בטל ובפרט בנידון דידן הוי כאומר תנו, ובאומר תנו אפילו אמר לבית דין תנו גט לאשתי הוי הגט בטל כמבואר בש"ע אבן העזר סימן ק"כ סעיף ד' ובחלקת מחוקק ובית שמואל ע"ש (ואפילו אם נדחק ונאמר דלשון השליחות שאמר בפה כולל גם אמרו לסופר וכו' אבל עכ"פ פסול הוי לכל הדעות). ואם כן בודאי כוונתו היתה שיכתוב הגט השליח בעצמו ויתנהו בעדי מסירה לבד בלא עדי חתימה דהא בעדי מסירה בלא עדי חתימה כשר הגט בדיעבד לכולי עלמא [עיין בית שמואל סימן קל"ג ס"ק ב'. וכן מצאנו בס' עטרת חכמים מהגאון ר"ב פרענקיל ז"ל ס"י כ"ד במעשה כזה שהתיר שהשליח יכתוב את הגט ויתנהו בעדי מסירה לבד ע"ש].

אבל לפי שיש מחמירים מאד ליתן לכתחילה גט בלא עדי חתימה. [עיין בפתחי תשובה סימן ק"ל ס"ק א' וס"ק י"א]. וגם אולי היתה כוונת הבעל לצאת ידי כל הדעות לכתחלה, ואז אם משנים אפילו בדבר שאינו רק חומרא בעלמא קרוב להיות שהגט בטל מן התורה מטעם שנוי השליחות. [עיין בפתחי תשובה סימן קל"ג ס"ק ג' בשם המשכנ"י ז"ל. ע"ש באורן].

על כן מצינו עצה נכונה בזה לצאת כל הדעות, והיינו שהשליח יכתוב הגט וימסרנו קודם בעדי מסירה לבד, ואח"כ ימנה שני עדים לעדי חתימה, ויחתמו זה הגט. ויתנהו לה פעם שנית, ואח"כ (כדי לחשוש אולי 'אומר אמרו כשר' וכוונת הבעל היה שיאמר לסופר ויכתוב והוא יהי' עד חתימה, וגם יאמר לעוד א' שיחתום עמו וכמ"ש התוס' ז"ל בגיטין שם ד"ה כתב ידן ע"ש) יאמר להסופר שיכתוב גט וגם

דכתב ידן עדיין מספקא ליה אם אומר אמרו בטל או לא מפני ספק הסוגיות והווי תרי ספיקי להחמיר ומשום הא ודאי הגט בטל לגמרי כו' יע"ש. ולפי מ"ש ניחא דכיון דהרמב"ם פוסק דאומר אמרו פסול וקרוב להיות בטל מלתא דפשיטא דכתבו דקאמר הוי כתב הגט ולא כתב ידן ואם כן אם אמרו לסופר וכתב אף על גב דחתמו הם הגט בטל שהרי כתבו מי שלא אמר לו הבעל לכותבו וכמו שיראה מדקדוק לשון הרמב"ם דמסיים כי האי לישנא ודוק.

יצרף אליו לעצמו עוד עד א' לחתימה, ולאחר שיכתוב הסופר יחתום השליח בראשונה ואח"כ העד השני, והשליח יתנהו לה. ואז יהיה כשר לכל הדעות (ועיין בשו"ת דודי זקני⁷⁴ אדמו"ר נ"ע בצמח צדק סי' קמ"ו⁷⁵).

⁷⁴ דודי זקני. המחבר בספרו 'עדן ציון' מפרט את תולדות משפחתו. והוא גזע מיוחד אשר שייך לצמח צדק רק מצד אביו של הצ"צ ולא מצד אמו הרבנית הצדקנית מרת דבורה לאה. וזה תוכנם: אבי המחבר - אשר יחזקאל היה בנה של הרבנית בילא וממשיך אודותה: "אמי זקינתי מרת בילה ע"ה היא מרת דבורה ע"ה בת הרה"ח המפורסם ה"ר שלום שכנא זצ"ל שנשאר יתום קטן מאביו - הרה"ח המפורסם ה"ר נח זצ"ל (הוא מנוחת כבודו באה"ק תוב"א) ורבינו הזקן אדמו"ר בעל התניא והש"ע נ"ע לקחו לביתו ואמנו וגדלו כבן ואח"כ לקחו לחתן לו ונשא את בתו מרת דבורה לאה ע"ה וילדה לו את אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע ובמות עליו אשתו בת רבינו נשאר אצלו בביתו כבנו (הוא נפטר בחיי אדמו"ר בערך שנת ק"ס) ועשה עמו שידוך ולקח לו לאשה את בת אדמו"ר ה"ר אהרן הגדול מקארלין ז"ע וילדה לו שתי בנות אחת מהן היא זקנתי מרת דבורה הנז' (עיין ספר בית רבי ח"א פכ"ד) אחות אדמו"ר בעל צמח צדק מן האב, ושם אמה - היא בת אדמו"ר הרה"ח הגדול מקארלין ז"ע רבקה המכונה ריבלא. בספר בית אהרן שזקנינו הרה"ח הגדול היה לו קבלת יחוס מזרע דוד המלך.

⁷⁵ החלק הראשון בתשובה חסר ומהחלק הקיים נראה דיון השייך לנידון דידן. להלן כמה קטעים מתשובת הצמח צדק: "... הסופר נצטוה ממנו פנים אל פנים בפני שני עדים לכתוב הגט. רק עדי חתימה לא צוה מפני דקסבר שהשליח שמנה שיתן גט כשר לאשתו שלוחו של אדם כמותו ויכול לצוות לכתוב ולחתום. ומכל מקום גם בהשטר הזכיר וצויתי לעדים לחתום והפירוש כנ"ל דשלוחו של אדם כמותו. וא"כ בעדי חתימה שהם לר' אלעזר רק מדרבנן יש לסמוך על 'אומר אמרו' לעדים שיחתמו וגם בצירוף השטר דהווא ליה כמצווה לעדים בכתבו שיחתמו. ומה גם אותן העדים ששמעו מפיו כשאמר לסופר לכתוב אפ"ל הענין שעשה השליח בתוקף שנותן לו כח ורשות כו' ליתן גט וידו כידי ה"ל כמו באומר לשלשה תנו גט כו'. ועכ"ז ה"ל פלוגתא דר' מאיר ור' יוסי ואפ"ל הכא ה"ל כמ"ש (דס"ו ע"ב) כתב הגט נעשה כאומר אמרו. . . אבל באומר לאחד שיתן ודאי אין הפירוש שיחתום הוא דעד אחד אינו כלום ע"כ הפירוש שיאמר לעדים שיחתמו ע"ז והוא שלוחו לומר להם. . . והנה מהרש"ל ביש"ש שם סס"י י"ד ס"ל שמעיקר הדין יש להקל באומר אמרו. . . ואף שלמעשה לא נסמוך ע"ז נגד השו"ע ורוב הפוסקים. מ"מ לענין עידי חתימה דהוא פיסולא דרבנן י"ל לסמוך על זה שאותן עידי חתימה שימנה שלוחו של הבעל ה"ה ר' ישראל איסר סגי ורשאי לחתום ע"י אומר אמרו. ומצורף לזה ע"י השטר שחתם בו הבעל שזכר בו וגם צויתי לעדים שיחתמו דר"ל ע"י מינויו השליח הנ"ל שהוא יאמר לעדים שיחתמו. וכיון שהעדים יהיו רואים כתב ידו שכותב כן זהו מחזק ההיתר דאומר אמרו לעדים שיחתום".

והנה חברי הרב ר' יצחק זצ"ל הנ"ל הגם שג"כ הי' פשוט לו להתיר כנ"ל, אבל להלכה למעשה נשמט מזה מפני טעם כמוס ואני עשיתי את שלי וקמתי ועליתי לכבוד מו"ר הרב הגאון הנזכר למסור לו את מה שעלה במצודתי בזה, ומאד מאד ישרו דברי בעיניו להסכים ולהחליט כן להלכה למעשה, ואח"כ כתב פסק בזה"ל:

(העתק אות באות). (אות ב')

בעזה"י באחד שעשה שליח בעדים לגרש את אשתו ואמר לו בזה"ל אני עושה אותך שליח לגרש את אשתי. מעשה כזה כבר כתוב בחיבורי שו"ת בית רידב"ז ס"ב ושם מבואר ההלכה א). אך בנידון דידן דהשליח אינו קרוב להמגרש יש להוסיף בו דברים, והנה שמעתי מהרב ר' ישעי' הורוויץ נ"י שבספר גט פשוט ז"ל וכן בספר עטרת חכמים מבעל מחבר ספר ברוך טעם ז"ל מתיר בגט אחד בעדי מסירה.

א) (הערת המחבר המעתיק). באמת בנידון דידן עדיף הרבה יותר מבשם, כי שם עשה את השליח שלא בפניו ע"י כתב ונצרך לכ"ג מו"ר זצ"ל לחדש הרבה ענינים מחודשים בזה כמבואר למעייני שם, משא"כ הכא עשה את השליח בפניו בדבורו ממש. כי גבינו עדות כדת וכדין מהשנים עדים אשר בפניהם אמר הכל כנ"ל. וא"כ יותר פשוט הדבר להתיר בלי שום חידושים, וד"ל.

ותמונת האותיות של הגט התחתון בדמותם וכצלמם ממש בכתיבה תמה וישרה על צד היותר טוב. הבית דין של סדור הגט הי' מו"ר הגאון הג' הרידב"ז זצ"ל אשר על פיו נעשה ונגמר הכל, והמבחל"ח ידידנו הגאון ר' יהודא ליב זלצר שליט"א (כעת מזכיר אגודת הרבנים בנויארק) ואני הצעיר הייתי גם המסדר הגט, וכיון שנפל בגורלי להיות המסדר הי' מוטל עלי גם לכתוב סדר גט בזה כי בכל ספרי סדרי גיטין לא נמצא סדר על ענין כזה שלא הי' שכיח רק בזמן התלמוד ולא בדורות האחרונים. ואחר העיון וישב הדעת שהתבוננתי בספרי סדרי גיטין עלה בידי בעזה"י לכתוב ע"ז סדר נכון וישר, אשר הגאון שר התורה הנ"ל זצ"ל נתן הסמכתו עליו, שמן הראוי ונכון לכתבו ולהדפיסו בספר לדורות עולם. וכאשר בספר האחרון שבאחרונים ז"ל שנתפשט בכל תפוצות ישראל בין הרבנים, הי' ספר קב נקי⁷⁶ נמצאים תשעה סדרי גיטין, ע"כ אצרף אליהם גם זה הסדר שלי למנין שלם, ואקראנו בשם:

⁷⁶ הוא מהגאון החסיד רבי אברהם דוד לאוואט סב סבו של כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א.

אגרת הראשונה (י”ג אלול תש”ט⁷⁹):

ימים אלו הגיעני - שלוח מניו יארק גופא - ספר כת”ר פרד”ס הארץ, בלי כל מכתב ביאור ע”ז, ואם הוא תשורה מכת”ר - הריני בת”ח על שכבדני בזה.

ומחביבותא דמילתא דא, אף שאין הזמן גרמא לעיין בו כפי הדרוש, אבוא בזה בהערות אחדות בחפזי.

ע’ קכג, שימסור הגט בעידי במסירה ואח”כ יחתום עדי חתימה וימסרנו עוד הפעם. - לכאורה, מכמה טעמים, טוב, על כל פנים לכתחלה, שיכתבו גט **אחר** ויחתמו כו’.

אגרת השניה (תאריך א’ מרחשון תש”י):

ומה שהעירותי בענין הגט (בפרדס הארץ קכ”ג ואילך) שלפענ”ד צ”ל ב’ גיטין ולא שעל הגט שניתן מתחילה בעידי מסירה לבד יחתמו **עליו גופא** שני עדים וימסרוהו **עוד הפעם** טעמי בקצרה;

הוא משום, דלכתחילה – על כל פנים – צריכה להיות האמירה לסופר והכתיבה (דשיטה ראשונה) בפני עדי החתימה וצריך שידעו מזה ולא שיהיו שם באקראי⁸⁰,

⁷⁷ לימוד הנחיות אלו מבהיר יפה-יפה גם את מכתבי כ”ק אדמו”ר מלך המשיח שליט”א. בספר המקורי קיימות עוד כמה עשרות הנחיות, כאן הבאנו בעיקר הנוגעים בישירות או עקיפין לנידון דידן, במכתבי כ”ק אדמו”ר שליט”א מציין כמה פעמים להוראות אלו. ההנחיות נדפסו בהערה ב’קובץ מפרשים’ הוספה תשרי תשפ”ג. עיי”ש.

⁷⁸ לפני הדפסת סידרת האגרות קודש - נדפסו האגרות הנוגעות לעניננו בהוספות ללקוטי שיחות חלק ט’ כי תצא.

⁷⁹ בשולי מכתב כללי-פרטי אודות מהותו של ח”י אלול.

⁸⁰ הנה לדעת רבי מאיר שיעדי חתימה כרת”י הרי ברור שהם יוצרים את חלות שטר גט’ וממילא נוכחותם במעשה הגט היא מהותית, וא”כ אינו רק לכתחילה’, אלא מעיקר הדין, אולם מכיון שאנו פוסקים כרבי אלעזר שיעדי מסירה כרת”י, - הרי יש לומר כי כל מכתב זה הוא אליבא דשיטת הרי”ף בדעת רבי אלעזר שגם לפי שיטתו הרי יעדי חתימה יוצרים את חלות השטר – כפי שמפורש כאן כמה פעמים באגרות. זאת ועוד: בדעת הרי”ף גופא יש לומר כי תוכן האגרות הם לפי דעת הריטב”א והרמב”ן – במלחמות השם ובספר הזכות – לפיהם דעת הרי”ף

ובאופן כתי"ר, אי אפשר שיהיו שם, כי אין גלות להשליח מראש שיתנו הגט ב' פעמים⁸¹, ואף שלכאורה יש לתקן זה ע"י שימנה אח"כ את העדי מסירה לעדי חתימה, וכמו שכתב בספרו ע' קל⁸²; אבל הנה, אף שלענין הכריתות שווה פעולת עדי מסירה לרבי אלעזר לפעולת עדי חתימה לרבי מאיר. הנה בהנוגע לשטר הגט פשוט דפעולת ואחריות העדים החותמים על הגט היא גדולה יותר מזו דעדי מסירה⁸³ ואפילו למ"ד 'על מנה שבשטר הם חותמים'⁸⁴, וא"כ בשעת האמירה והכתיבה שהם רק עדי מסירה [הרי] גם ראי[נתם] היא בהתאם לפי זה⁸⁵, ונוגע

כי עדי החתימה הם יוצרים חלות בפני עצמם ולא רק שהם מעידים בעיקר על ה'מסירה' בעקיפין. ענין זה נתבאר בארוכה לעיל בקובץ ע' 37 ואילך ועוד.
⁸¹ כמו שהביא לעיל בפרדס הארץ, 'תיקון הגט' אות יב עיין שם.
⁸² ואכן שם באות מג בחלק ההנחיות לביצוע הגט כותב זאת נדפס לעיל הערה 14 עיין שם.

⁸³ הנה יסוד זה הוא לכאורה דעת הרי"ף (בדף פו, ב), כנ"ל הערה 15, אולם לדעת רבינו תם (תוספות גיטין ד, א ד"ה דקיימא לן) הרי לרבי אלעזר שהלכה כמותו גם בשטרות אין הגדרות אלו מתאימות. ויש לעיין הרבה.
⁸⁴ הוא בכתובות כא, א ותוכן הדברים כי לדעת חכמים קיום השטר אינו על עצם המציאות שזה כתב ידן, אלא העדות היא על תוכן השטר – החוב בשטר ממון או מעשה הגירושין – בשטר-גט ולפי זה כותב כי לכאורה אם ה'עדי חתימה' אף הם מעידים על 'מעשה הגירושין', א"כ זהים הם ל'עדי מסירה' – שהרי כל החידוש באגרת הוא שיש הבדל מהותי בין עדות על 'מעשה הגירושין' לעדות ליצירת ה'שטר' אולם למ"ד 'על מנה שבשטר הם מעידים', הרי לכאורה מאי שנא מהות עדי המסירה לעדי החתימה? ומ"מ כותב כי גם לפי דעה זו, יציבא מילתא חידוש האגרת, כי מ"מ יש עדיין הבדל בין 'עדי מסירה' שהם רק על 'מעשה הגירושין' לעדי חתימה שהם על השטר המבטא את מעשה הגירושין. ויש להאריך.

⁸⁵ הנה סברא זו שבפנים מבוארת יפה ע"פ היסוד בלקו"ש ח"י"ט שופטים בהבדל בין 'עדי בירור' ל'עדי קיום' וזלה"ק: "בעדי בירור כיון שענינם לברר המעשה נעשים הם עדים (בעיקר) בזמן הבירור - כשהם באים (לברר המעשה ו)להעיד בב"ד, משא"כ בעדי קיום, מכיון שענינם הוא לפעול המעשה (דהקידושין), נמצא שבשעת ראייתם חל עליהם כבר הגדר דעות" ועיי"ש נפק"מ למעשה. ובנידון דין הדברים מאירים: 'עדי מסירה' חלות שם 'עדים' עליהם חל בעת מעשה הראיה שלהם, אה"נ שהם 'גם' ראו את החתימה, אבל בעת מעשה ה'עדות' חל שם 'עדים' רק בתורת 'עדי מסירה' וממילא כאשר יבואו לאחר זמן – היינו לא בעת מעשה הראיה – ויעידו כאגב ש'גם' ראו מעשה החתימה, הרי לא חל עליהם שם 'עדי חתימה'. ונקודה זו היא יסוד החידוש במכתב זה (משיעורי הגר"א שי רקובר בישיבה). והנה לפי הסברה זו במכתב, הרי יש הבדל בין הביאור בין שני המכתבים, בעוד ובמכתב הנוכחי מבאר יסוד זה ע"פ גדר דיני 'עדות', הרי במכתב הבא מרחיב לבאר ענין זה עוסק מצד גדרי דיני גיטין ודו"ק.

בנדון דידן ביחוד, די ש מקום לומר דעדי חתימה הם מדאורייתא כיון שי"ל שאוה הבעל עי"ז⁸⁶, דוגמא לדבר, הטובל לתרומה טמא לקודש⁸⁷.

[עד כאן עסק במהות עדי הגט וההבדל בין 'עדי מסירה' היוצרים את מעשה הגירושין לעדי חתימה' ומשום זה יש להעדיף לעשות שתי גטים שונים, ועתה מבאר סיבה (צדדית) לצורך בשני גיטין והוא מצד הדין ששטר הגט עליו להיות בבעלותו של הבעל, ויתכן ובאופן שבית הדין ביקשו לתת אותו גט פעמיים, הרי ישכחו להקנות לפני הנתונה השניה את הגט לבעל]

ב) כותבין הגט בשל בעל שמא תשכח להקנותו לו קודם הנתונה, וגם בנדון דידן יש חשש זה אם יתנו גט אחד ב' פעמים נוסף על החשש שמא לא תחזירנו לשליח אחרי נתונה הראשונה יפה וביחוד כיון שאך זה עתה קבלה הגט במתנה גמורה (משא"כ בנטילת לולב שנותנים מתחילה ע"מ להחזיר⁸⁸).

ג) אם תמצי לומר שהעיקר היא הנתונה הא' ובפעם הב' הוא רק מדרבנן מפני התנה⁸⁹ וכו' - נמצא שבנתונה הא' כבר עשה שטר גט זה ענינו, וצ"ע וחיפוש אם יש אפשרות להשתמש בו עוד הפעם בענין של גירושין, (עוד חקירה מעין זה, אם יש לגרש בגט א' ב' פעמים וכגון שגרשה וחזר וקדשה בו ביום), דוגמא רחוקה. קדשים משנעשה מצותן שוב אין מועלין בהם⁹⁰.

⁸⁶ כלומר: עד כאן דובר על דיני גט בכלל שעדי המסירה אחראים על מעשה הגירושין ועדי החתימה על השטר, אולם בנידון של גט זה הרי הדיון הוא לא רק ב'דיני גט', אלא גם בדיני שליחות שיש לנו לדייק שהשליח יתכוון לדעת המשלח וזה עיקר הדיון כאן – וא"כ נושא זה הוא מדאורייתא ממש מצד 'דיני שליחות'.
⁸⁷ כלומר: כהן שהוא טמא שטבל והתכוון לטבול על מנת שיוכל לאכול תרומה – טמא הוא לקודש, והיינו שצריך הכהן בעת הטבילה לכוון גם על הקודש (רמב"ם הלכות אבות הטומאה פרק יג הלכה ב').

⁸⁸ וממילא שם הרי לא חוששים שמא לא יקנה מחדש יפה יפה - מקבל הלולב לבעל הלולב את הלולב, - שהרי מלכתחילה נותנים זאת באופן כזה שיחזיר הלולב ממילא.

⁸⁹ הערת המו"ל חידושים וביאורים במסכת גיטין: אולי צריך לומר 'מפני התקנה' – היינו התקנה שלא להוציא לעז ולכן צריך לגרשה גם בעדי חתימה, אליבא דר"א.

⁹⁰ דם קדשים (שיירי דם חטאת הפנימית הנשפכים על יסוד מערבי של מזבח החיצון ושירי דם חטאת החיצונית הנשפכים על יסוד דרומי) משנעשה מצותן שוב אין מועלין בהם (הם יוצאים מן היסוד לרצפה ומתערבין באמה ויוצאין לנחל קדרון ונמכרין לגננין לזבל פסחים כב א וש"נ) כלומר, דלאחר שנעשה בהם המצוה - נפקעה מהם קדושתם, אשר לכן הם נמכרין לגננין.

ד) אם תמצוי לומר שהעיקר נתינה הב' - א"כ כשנותנים הגט בפעם הא' ואומר השליח שתתגרש בו בלא העדי חתימה וכו' - יש לדמותו לאומר הא כחרס כו'⁹¹, אף שיש למצוא חילוק כמובן, ויש להאריך בכל פרט מהנ"ל ואין הזמן גרמא, ולא באתי אלא להעיר.

אגרת השלישית (מתאריך כ"ז מ"ה, תש"י):

ב) בענין הגט - מערער עלי על מה שכתבתי אני שפעולת ואחריות העדי חתימה גדולה מזו של העדי מסירה. וצר לי שבהחפזו כנראה דלג בעת קריאת מכתבי על איזה תיבות. וזה לשוני שם :

"אף שלענין הכריתות שווה פעולת עדי מסירה, לרבי אלעזר, לפעולת עדי חתימה לרבי מאיר. הנה בהנוגע לשטר הגט, פשוט דפעולת ואחריות העדים החותמים על הגט היא גדולה יותר מזו דעדי מסירה, ואפילו למ"ד על מנה שבשטר הם חותמים".

והדבר פשוט⁹²: בגט צריך להיות **ונתן** שאז נעשה הכריתות, אבל **קודם** לזה צ"ל וכתב לה ספר כריתות, היינו שיעשה כתב שיחול עליו עניני ותוקף ספר כריתות.

אלא שבכל אופן הרי זו דוגמא רחוקה משום דבגט אין המדובר בהפקעת הקדושה שבשטר הגט, כ"א שהגט הוא מכשיר שבו ועל ידו נפעל הגירושין, אך עכ"ז ה"ז דוגמא להנ"ל (הערת הנ"ל).

⁹¹ גיטין לה, ב: "גט זה לא יועיל . . . יהא כחרס דבריו קיימין . . . הרי הוא כחרס . חוזר ומגרש בו או אינו חוזר ומגרש בו, ר"נ אמר חוזר ומגרש בו . . . והלכתא כוותי דר"נ . . . והכא נהי דבטליה לשליחותא דשליח, גיטא גופי מי קבטיל" ובתוד"ה התם (שם) מביא גירסא "שכתוב בכל הספרים נהי דבטלי מתורת שליחות מתורת גט לא בטלי" משמע דאם ביטלו בפירוש מודה ר"נ דבטלי" (וכן מובא להלכה בפוסקים).

לפי זה יש לומר שבאם נאמר שהעיקר זהו נתינה הב', כלומר שבנתינה הא' - הגם שהי' אופן פעולה של גירושין - הרי בפועל נתכוון שיהי' לזה פעולה כפעולה של חרס, וא"כ שוב אינו יכול לחזור ולגרש בו. עד כאן תוכן הדבר אולם כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א מעיר כי עדיין ישנו חילוק שהרי סוף כל סוף היתה כאן פעולה של גירושין (מתוך הערת המו"ל בחידושים וביאורים במסכת גיטין).

⁹² ביאור הדברים בעומק: בבסיס הדברים יש להבין כי לישטר-גט' יש חפצא עצמאית שבעצם מהותה מחילה היא פעולות הקשורות לכריתות. ביאור הדברים: פרשה בפני עצמה היא כתיבת הגט 'לשמה' וזה הרי יסוד משנתנו, ויל"ע, כפי שהקשו המפרשים, מה הצורך שהכתיבה שהיא לכאורה 'הכנה' לנתינה שתהיה 'לשמה'? וכי עשיית הנייר שבו נכתב הגט גם צריך 'לשמה'? [ולדוגמא: דרך משל מצות סוכה עשיית הסכך אינה דורשת "לשמה" כי אין שום שייכות וקשר בין "הסכך" דהיינו החפץ הזה, לבין "מצות" סוכה הכל זה רק

ואין הכתב נעשה שטח כזה, כי אם ע"י העדי חתימה (אם מדאורייתא⁹³ אם מדרבנן⁹⁴).

או, במלות אחרות: שתי דרגות בסדר גט. מתחילה צריך לעשות שטר גט, ואח"כ צריך לגרש בו. ולדרגא הראשונה אין שייכות לעדי מסירה (מצד הדין). ובמילא אין להם פעולה ואחריות בזה. אבל פעולת ואחריות העדי חתימה היא דוקא

הכנה. [אפי' להירושלמי דמברכי "לעשות סוכה וק"ל], שהרי כל ה"מצות סוכה" מתחיל רק עם הנחת הסכך], אלא מכאן ניתן ללמוד את היסוד המבואר במכתבנו שהכתיבה היא "התחלת המעשה של הגט" [ונחדד יותר: גם ב"כתיבת מזוזה" צריך לשמה שהרי זהו חלק מ"מעשה המצוה" [ולהעיר בארוכה מלקו"ש חיי"ט עקב בגדר קדושת וסגולת 'כתב מזוזה', גם לולי קיום מצוות מזוזה עמה], אבל במזוזה 'חלות המצוה' חלה רק בעת הנחתה בפועל על הדלת, משא"כ בנידון דידן: נפעלת גם 'חלות הכריתות' במידת מה בחתימת העדים על הגט. וזה עומק תוקפם של 'עדי חתימה'. אלא שלשיטת רבי אלעזר ה'בפועל' של 'חלות הגירושין' הוא אך ורק בעת מעשה הנתינה ושם יסוד העדות כי עיקר העדות היא בהשלמת 'מעשה הגירושין'.

וכבר הביאו האחרונים כמה הוכחות וראיות ליסוד זה שהוא מבואר באופן בהיר באגרת שלפנינו:

א] הדין הוא כי הנייר עליו כותבין הגט צריך להיות שייך לבעל בעת כתיבת הגט (גיטין ט, ב ובראשונים שם) ולכאורה אם הכל חל רק במסירה ולכן 'עדי מסירה כרתי' מה המשמעות שהנייר יהיה שייך לבעל בעת מעשה הכתיבה, לכאורה ניתן היה להקנות לו זאת לאחר מכן, ומכאן מוכיחים אחרונים כי יש 'מעשה כריתות' בכתיבה.

ב] גיטין פא, א דעת בית שמאי: 'כתב לגרש את אשתו ונמלך ב"ש אומרים פסלה מן הכהונה' ובירושלמי (פרק ח' ה"ד) "מאחר שנתנו לה או מאחר שכתבו לה". והיינו שמעשה הכתיבה יוצר חלות מסויימת שלדעת ב"ש אף פוסלת מהכהונה. ג] היסוד של כל מכתבים אלו הלא היא ההלכה (רמב"ם הל' גירושין פ"ב ה"ה מסוגייתנו גיטין סו, ב) שצריך מינוי שליחות מהבעל לא רק על הגירושין, אלא על 'מעשה הכתיבה' וזה גופא הוכחה כי מעשה הכתיבה לכשעצמו הוא חלק מ'מעשה הגירושין', כנ"ל.

ד] יעויין ב'תפארת יעקב' בגיטין ב, ב על קושיית הש"ס שיצטרכו ב' עדים להעיד על ה'לשמה' שבגט שהרי 'אין דבר שבערוה פחות משנים' ולכאורה השליח אינו מעיד על 'דבר שבערוה' אלא על 'מעשה הכתיבה' והתשובה – הן הן הדברים זה גופא חלק מדבר שבערוה' כי הכתיבה היא כרוכה ב'חלות כריתות'.

⁹³ כדעת רבי מאיר שזה מהות הכריתות.

⁹⁴ דעת רבי אלעזר שזו תקנה. והיינו כי גם אליבא דר"א בכל הקשור למושג 'שטר-גט' הרי עדי החתימה הם חלק ממהותו של ה'שטר-גט' ולא רק ענין צדדי. וזה לכאורה דעת הרי"ף, כנ"ל.

בדרגא זו. - וזה שהעדים צ"ל בעת כתיבת הגט - הוא ג"כ בנוגע לדרגא הא' דגט. וכ"ז פשוט, ולכן קצרתי בזה במכתבי הקודם⁹⁵.

ג) הערתי שבאם יתנו גט אחד ב' פעמים יש החשש, שנוהרים ממנו בכל גט, שמא ישכחו להקנות הגט חזרה לבעל. ומערער ע"ז, שהרי הכל נעשה ע"פ ב"ד. וכשיאמרו הב"ד שהיתה המסירה בטעות ה"ז כאילו לא נמסר לה הגט.

ואינו: א) הרי בכל גט נעשה על פי בית דין ובכל זה חוששין להנ"ל. ב) והוא העיקר: במסירת גט נעשו ב' ענינים: השטר נעשה של האשה; והאשה מתגרשת מבעלה.

וכשיאמרו הבית דין להמתגרשים שהמסירה היתה בטעות - ה"ה יודעים ע"ז שצריך לגרשה עוד הפעם. אבל פשיטא דלאו כולי עלמא דינא גמירי שצריכה האשה להקנות שטר הגט להבעל חזרה. וצריך ע"ז הודעה ביחוד. ומלבד שלא נמצא זה בסדר הגט של כת"ר (ולשון "זו הנתינה אינה שוה כלום" (בספרו ע' קל סקמ"ג) משמעותו שמעיקרא לא קנתה האשה את השטר. וא"כ בלאו הכי צע"ג איך לשנות הלשון באופן שלא יסתור למה שצריך לחזור ולקנות הגט מיד האשה). הנה בענין שאינו רגיל כלל וכלל, כי לא נמצא שיתנו גט אחד ב' פעמים, יש חשש יותר לשכחה. והפקר ב"ד אינו מועיל בזה; כידוע שאין בכח ב"ד להוציא מרשות אחד וגם להקנות לשני.

ד) כותב שאי אפשר לאמר שנתינה הב' היא רק מדרבנן. ואיני יודע למה. והרי אפשר לומר שהבעל לא הקפיד בציוויו, ורק שרצה להקל הנתינה. וכונתו אשר די בעדי מסירה לבד ולא איכפת לי אם יהיו ע"י ג"כ. ובאופן כזה; הרי בנתינה הא' נתגרשה, אלא שמפני התקנה ולעז צריך לגרשה גם בע"ח. יעוין פ"ת לאה"ע ס' קל ס' קא וס' קיא ושדי חמד אסי"ד גט סכ"ו סוף סק"א.

ה) רוצה להביא רא"י לגרש בגט א' ב' פעמים מהא דבכורות (ט, א) דפודה וחוזר ופודה בשה אחר⁹⁶. וכן ממס' פרה (פי"א מ"ח) דאיזוב שהזה בו כשר לטהר את

⁹⁵ לפי כל המתבאר כאן ניתן אולי לנסח ולתמצת את יסוד המכתבים הנ"ל: "עידי חתימה: חלות הכריתות שבגט. עידי מסירה: חלות מעשה הגירושין" (ולפ"ז ה'כותרת' שנתנו ביחידושים וביאורים במסכת גיטין למכתבים אלו: "בשטר הגט - לכו"ע עדי חתימה כרתי" - אינה מדוייקת כלל.

⁹⁶ בסיום המשנה שם: "זכר ונקבה, גדול וקטן, תמים ובעל מום פודה בו פעמים הרבה". כלומר, אם בא לידו (של הישראל) אותו שה שנתנו לכהן בפדיון פטר חמור אחד, וחזר הכהן ומכרו לו או נתנו לו יכול לפדות בו באותו שה פטר חמור אחר בכל עת שיבא לידו, יכול לחזור ולפדות בו.

המצורע⁹⁷, וזה היפך מרא[י]יתי מקדשים שאין מועלים בהם משנעשית מצותן. ואינו דומה. הספק בגט הוא מפני דהא שהגט כורתה הוא ע"י **שניתוסף** בנייר זה ענין וחלות **חדשה** (נכתב בציווי הבעל, לשמה וכו'). והשאלה היא: אם החלות היא על הנייר ונשאר בו לצמיתות (דוגמא לדבר: בגדי כהונה דלבשום ואח"כ בלו מועלים בהם⁹⁸ (קידושין נד, א)), או שלא חל אלא לנתינה זו, וכשנותן הגט פקע תוקפו. וע"ז הבאתי רא"י מקדשים. כי גם הם נעשים קדשים ע"י **שניתוסף** בהם ענין **חדש**.

אבל בהא דפודה כמה פעמים ומטהר, הרי **נהפוך** הוא. כדי שיוכל לפדות ולטהר בדבר זה הוא ע"י **שאיין** בו דבר נוסף. ופשוט.

וא"ו) מעיר מפתחי תשובה באבן העזר סימן קמ"ג סק"ג שכותב דאין לגרש בגט א' ב' פעמים מפני דהוי כשטר שנמחל שעבודו.

ות"ח על שהעירני על פתחי תשובה זה, אשר אשתמיט לי. והנה סי' גליא מסכת שמביא בפ"ת אינו תח"י עתה לעיין בו בסברתו. אבל לכאורה סברא תמוהה היא **במאוד** כי בשלמא בשטר קידושין שייכת סברא זו, אבל מה שעבוד ישנו בו בגט שנאמר ע"ז שנמחל בנתינתו. ואדרבה - גט הוא **בטול** שעבוד.

ובמה יפסל גט שנכתב לשמו ולשמה ולשם גירושין. - ופי' לשם גירושין ארז"ל (גיטין כה⁹⁹, ב) שהוא למעוטי בכותב להתלמד. וע"פ הני"ל עדיפא הול"ל שצ"ל כתוב באשה זו גופא לשם גירושין **אלו** דוקא¹⁰⁰.

להעיר: נראה בפשטות כי מחבר הספר כתב כל זאת אליבא דר"ת שפירש כהני"ל דבספיקות קאי (ספק פטר חמור) אשר בנדו"ז מדובר שעדיין לא נתן לכהן את השה (מצד המוציא מחבירו עליו הראיה) ולמרות כל זאת – חוזר ופודה בו.⁹⁷ כלומר לטהרת המצורע אין האזוב נפסל על ידי שנעשתה בו מלאכה בהזאת מי חטאת ולכאורה הוא ראייה מבכורות.

⁹⁸ כלומר שחלות הקדושה (וכיו"ב) שבלבוש ה"ה נשאר בו (בהלבוש) לצמיתות, אשר לכן מועלין בו.

⁹⁹ לכאורה צ"ל: כד, ב.

¹⁰⁰ הנה במשנה מובא ב' מקרים: א. הי' עובר בשוק ושמע קול סופרים מקריין איש פלוני מגרש את פלונית ממקום פלוני ואמר זה שמי וזה שם אשתי פסול לגרש בו. ב. כתב לגרש את אשתו ונמלך וכו', ומקשה הגמ' מה ההבדל בין המקרים, ומתרת שרישא בסופרין העשוין להתלמד ולדעת הפתחי תשובה עדיף הי' לומר שרישא מדובר שצ"ל כתוב בגט (לא רק לשם אשה זו, כ"א גם לשם גירושין אלו).

והעדיפות בזה י"ל בשנים: א. החידוש הוא, כמובן, יותר גדול. ב. הי"ז יותר ע"ד (ואותו סגנון) של המקרה שלאח"ז כתב לגרש ונמלך (הערת המו"ל ביחידושים וביאורים במסכת גיטין).

ומש"כ בפתחי תשובה שבכל הפוסקים משמע דפסול - לע"ע לא ידעתי מקומם, וצע"ג.

ז) כותב שהערתי דדומה לאומר היא כחרס ממילא נתישבה - ולא הבנתי דאדרבה על פי מה שכתב בפתחי תשובה סקמ"ג עוד נתחזקה, וכמובן.

הוספה ב':

שו"ת צמח צדק אבן העזר סימן צ' [פיענוח לשיחה - הערה 1019]

הנה נידון החקירה הא'. הנה אע"ג שהרמ"א בסימן מ"ב ס"ד בהג"ה פסק כמאן דאמר דעדי קדושין אינם צריכים דרישה וחקירה. [והיינו כתי"ק סוף יבמות גבי עדות אשה דלדיני ממונות מדמינן לה]. מכל מקום סיים: אם לא בדבר שנראה שיש בו רמאות והיינו כמ"ש בש"ס רפ"ד דסנהדרין כאן בדין מרומה כו'. ופירש הבית שמואל (שם ס"ק י"ד) דהיינו כשהיא מכחשת [והוא מתשובת ר"י שבמרדכי פאד"מ הואיל והיא מכחשתו הובא ב"י סי' מ"ב ובח"מ סי' כ"ט].

וכן כתב האגודה בסנהדרין פ"ד סעיף מ"ב וז"ל: ולולי כן לא היתה צריכה לקבל גט כי עדים שבאין לאוסרה צריכים דרישה וחקירה הואיל והיא מכחשתו כו'. ועוד אפילו בדיני ממונות בדין מרומה בעי דרישה וחקירה ואין לך דין מרומה יותר מזה עכ"ל.

והנה הא דדין מרומה צריך דרישה וחקירה פ"י התוספת בסנהדרין רפ"ד (דל"ב ב') לא שידועין בו שהוא מרומה דא"כ אין לדנו כלל. *[מביא בארוכה סוגיית וחמשת אופני דין מרומה ומרחיב בהנוגע לתוכן התשובה אודות המקרה של 'דין מרומה וממשך בהנוגע לנידון דין']*

וא"כ כיון שהדין מרומה צריך דרישה וחקירה. וגם כשנצרך אל זה מה שהעלה הסדר אליהו שער ב' דף ק' ע"ג וז"ל סוף דבר העולה בידינו כי מה שחשב הרב מהרח"ש דגיטין וקדושין לדיני ממונות דמו אליבא דכ"ע והר"ן שכתב דלדיני נפשות דמו - הוא יחיד בסברתו אחרי המחילה אין זאת כמו שכבר כתבנו פעם ופעמיים דהר"ן והרמב"ם ור"י בעל התוס' והרא"ש ור' פרץ ז"ל קיימי כוותי וסלקא בידן דפלוגתא דרבוותא היא אם דיני נשים בקדושין וגיטין וזנות אי לדיני נפשות דמיין או לדיני ממונות דמיין עכ"ל.

[מרחיב בענין אם האשה מכחישה ומסיים:]

והיכא שצריך דרישה וחקירה ולא עשו דו"ח, נראה שאין העדות כלום. דאין לומר אע"ג דצריך דו"ח מדאורייתא, מ"מ אם לא דו"ח נהי דאין עונשין מספק מכל מקום הווא

¹⁰¹ ביחידושים וביאורים למסכת גיטין (תנשי"א) מעיר המו"ל (הגר"מ שי אורנשטיין ר"י תות"ל נתניה) כי בלקו"ש ח"י"ב ע' 66 הביא דברי הצ"צ (אבן העזר סימן קכג) דס"ל דעדי גיטין וקידושין אין צריכים דרישה וחקירה אע"פ שתיכף ומיד נכנס בגדר דיני נפשות וראה לקו"ש חכ"א ע' 61 הערה 11 טעם אחר).

ליה ספק דאורייתא אע"ג דעדות שאי אתה יכול להזימה אינו עדות. זהו כשאמר אינו יודע אבל לא כשלא דרשו וחקרו כלל. ובשו"ת נו"ב סי' ע"ב בד"ה הנה זה ממש כדברי. כתב דדו"ח כיון שכבר נעשה מעשה וכבר העידו העדים אין זה מעכב בדיעבד.

[מביא ריבוי הוכחות לכך שאם צריכים דרישה וחקירה, הרי כשלא עשו אין הקידושין כלום וממשיך לפי הדעות שבקידושין אין צריכים דרישה וחקירה מה יהיה בנידון תשובה זו:]

אלא שמהר"ר בצלאל בתשובה הנ"ל כ' וז"ל: ומיהו בערוה החמורה ראוי לחוש לדברי הרא"ה שהביא הריטב"א סוף יבמות דמן התורה לא בעי כלל דרישה וחקירה בקדושין ולכן כתב המאירי שאף בדין מרומה בקדושין אין צריך דרישה וחקירה. ור"ל שדיעבד אם לא נחקרה עדותן לא יתבטל עדותן. מ"מ זהו רק דרך חומרא להצריכה גט. אבל מעיקר הדין ודאי קיי"ל כדעת רוב הפוסקים דדין מרומה בקדושין לא גרע מדין מרומה דדיני ממונות וצריך דו"ח מדאורייתא . .

[חוזר לנידון התשובה ושקו"ט האם היה באותו מקרה דרישה וחקירה ומגדיר מה ה'מינימום' של דרישה וחקירה – האם כתיבת זמן ומקום הוא מספיק:]

אלא שלכאורה צ"ע משום שאמרו שהקדושין היו 'אוף דעם חתן מאהל של ר' ישראל מרדכי'. והרי היום של חתן מאהל הנ"ל ודאי ידוע בהעיר. לכל אנשי העיר. אי"כ הרי ידוע היום בשבת ובחודש ובשנה. וגם המקום ידוע. ובחי' הר"ן ר"פ היו בודקין הביא מחלוקת בזה שהרז"ה ס"ל דלא הוצרכו לפרש כל אלו החקירות אלא כשאומר זמן מרובה כו'. אבל כשאמר בחדש זה אצ"ל באיזה שנה ולא באיזו שבוע והוא נחלק עליו דאע"ג דאמרו העדים אמש הי' המעשה צריכין הן להשיב על שבע חקירות ואם הוכחשו בחקירות ואפילו אמרו אין אנו יודעין עדותן בטלה . . ועוד מה שאמרו בחתן מאהל כיון שלא אמרו בהדיא ביום פלוני י"ל אין זה הדבר מבואר בפי' אם בליל חתן מאהל או ביום. וכי"כ בתשו' בית אפרים חאה"ע סי' נ"ו בתשו' הגאון ר' יעקב ז"ל בעל נתיבות משפט וז"ל וכן נראה דאם משיבין על חקירות בכמה בשבוע ואומרים סימן בהיום כגון שהיה ביום השוק או ביום המעונן אין ממש בתשובתם. וצריכים להשיב בכמה דוקא דסימנא לאו מילתא היא כו' עכ"ל. *[מרחיב להוכיח שאין הכי נמי בעצם כתיבת השם הכללי של האירוע של החתונה הוא דומה לדרישה וחקירה וא"כ גם לדעות שצריך דרישה וחקירה נתקיים הענין].*

חלקת יואב אבן העזר סימן ו' [פיענוח להערה 18]

אמרתי לבאר הא דקידושין לא מהני בלא עדים, אם הוא בכל דבר שבערוה כן או רק בקידושין גרידא אבל בכל מקום אין אנו צריכין רק לידע המעשה, אבל החלות חל אף שלא בעדים:

תשובה. זה ודאי פשיטא בדבר שהמעשה לבדו אוסר זה ודאי לא צריך עדים רק לידע המעשה כגון האישה שזינתה נאסרת אף שלא היה עדים בשעת זנות . . אך מה שאני מסתפק בכל מילי דחלות אם צריך עדים בדבר שבערוה אפילו שלא בקידושין וגירושין

והנה מה דצריך עדים בגט אף שלא שייך חב לאחריני דהרי גם בא להתיר ובתוספות גיטין (דף ד') כתבו דבגירושין חב לכהן, אבל קשה טובא דלמה יקרא זאת חוב כיון דבעודה אשת איש אסורה אכולי עלמא ומה פעל הגט שיהיה חב לה. ובנתיבות סימן לו נתקשה קצת כהנ"ל וכתב לתרץ דלכך צריך עדים בגט מטעם דאם לא כן אין כאן שטר והתורה אמרה דאשה מתגרשת בשטר דוקא וכל דליכא לא עדי מסירה ולא עדי חתימה לא מיקרי שטר כלל. וזה התירוץ אתי שפיר רק לשיטת הרי"ף והרמב"ם (פרק א' מהלכות גירושין הלכה טו ועיין לחם משנה שם) שסגי בגט עדי חתימה לבד. .

וכדי לתרץ כל זה נראה לפי עניות דעתי דבאמת הא דצריך עדים בקידושין על עצם החלות אין הטעם כלל משום חב לאחריני וחבה לאחריני הנאמר בשי"ס קידושין (דף פ"ה) אין כוונת השי"ס על עצם החלות רק דפירכת השי"ס היה דלמה לא יועיל הודאת שניהם בפנינו כמו כל הודאת בעל דין ותהיה נסקלת אחר הודאתה ועל זה משני השי"ס מטעם חב לאחריני עיי' דמי כממון שיש בו הכחשה וכמו כל הודאת בעל דין היכא דחב לאחריני, אבל החלות המעשה אין מזה שום ראיה שלא יועיל בלא עדים דהרי אדרבה דבמקום שילפינן דבר דבר מממון בזנות כתיב ערות דבר ושם אין צריך עדים על עצם הזנות. וכבר נתקשה בזה בשיטה מקובצת ריש פרק איזהו נשך.

ומה שהקצות החושן ריש הלכות מתנה רוצה ליתן תורה חדשה ולומר דבאמת בקידושין דמי לקנין וגם בכל קנינים צריך עדים על עצם החלות, רק כיון דבממון אמרה תורה הודאת בעל דין כמאה עדים דמי הרי יש עדים משא"כ בקידושין דחב לאחריני.

והגם שלכאורה דבריו מתוקים הם, ובזכרוני שראיתי תירוץ. . אבל אי אפשר לומר כן כלל, דא"כ איך מועיל קנין במקום שחב לאחרים במוכר הקרקע במקום שיש לו חובות בעל פה ועוד איך מועיל קנין ע"י שליח והרי הודאת השליח אינו מועיל. . ועוד א"כ איך מועיל קנין שלא בפני המוכר. . ועל כן אני אומר דבאמת הך סברא דחב לאחרים אינו גורם כלל שיצטרך עדים על עצם החלות דהרי אין לך חב לאחרים יותר מחליצה דנאסרת על כל האחין ועם כל זה אין צריך עדים. .

אך צריכין אנו לבקש הטעם בזה כי בשי"ס אינו מבואר הטעם רק הדין ועל זה אמינא דבר חדש לקיים דברי חכמים [מחדש¹⁰² – דומה במעט ליסוד הקצוה"ח ואף לדברי האור שמח שהובאו לעיל הערה 18 – כי עיקר הצורך בעדים הוא לגלות שהאדם רצה לעשות מעשה הקידושין בשלימות ורק אדם העושה דבר בעדים מגלה דעתו כי רצה בשלימות לעשות המעשה. זאת ועוד בכדי שמעשה הקידושין יאסור את האשה – והרי האשה אינה עושה מעשה רק 'מפקרת עצמה', כדברי הר"ן בנדרים (דף כ"ט), הרי לצורך זה יש לעשות מעשה גמור להוכיח זאת נומביא ראה מהסוגיה בעבודה זרה דף מו שלהוכיח את חלות העבודה זרה צריך פעולה של זקיפת לבינה [להעיר מלקוי"ש חיי"א כי תשא ואכ"מ] וצריך שיהיה בפרהסיא וזה מהות העדים בקידושין דלולא זאת אין כאן כל חלות קידושין ואיסור. עד כאן ביאר הסיבה בקידושין ולגבי גט כותב כי נלמד הדבר מויצאה והיתה' מקידושין ומתפלפל בזה ומסיים:]

¹⁰² מסיבות טכניות לא הובאו דבריו כלשונם ורק נוסחו בתמציתיות ויש לעיין בגוף דבריו.

סוף דבר היוצא ממה שכתבנו דבכל דבר שבערוה אין צריך עדים על עצם החלות, רק לפנינו בבית דין לידע המעשה [וזה דלא כהקצות החושן], חוץ מקידושין מחמת סברא אבל לא מטעם חב לאחריני, שהרי אפילו היכא דבלאו הכי אסורה לכל העולם כמו בקידושי אשה . . עם כל זה צריך שיהיה עדים בקידושין.

*

קובץ זה נדפס לזכות

התמים הנעלה יהודה שי' שפרינצין

תלמיד ישיבתנו

*

התמים הנעלה חיים שי' קרייזמן

תלמיד ושליח בישיבתנו

לרגל בואם בקשרי השידוכין, בשעה טובה ומוצלחת

עם ב"ג שתחי'

**יהי הבנין לעדי עד, על יסודי התורה והמצוה, בית חב"ד אמיתי
כפשוטו ממש בלי כל פשעטלאך לנחת רוח הוד כ"ק אדמו"ר
מלך המשיח שליט"א**

לזכות

הרה"ח הרה"ת ישראל שי' קופציק

משפיע שיעור ג' בישיבתנו

לרגל השמחה במעונו בהולדת הבן שניאור זלמן שליט"א,

יהי רצון שיגדל להיות חי"ל - חסיד, ירא שמים ולמדן כרצון ולנחת רוח

הוד כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א

*

לז"נ

מרת שרה בת הר"ר ישראל חיים ע"ה

אמו של - יבדלחט"א -

הגה"ח ר' אלחנן שי' רקובר

ר"מ שיעור ג' לעיונא בישיבתנו

זכות הלימוד בקובץ יהיה לעילוי נשמתה

ועוד ועיקר להקיצו ורננו שוכני עפר (שלימות ותכלית העילוי לנשמה -

כמבואר גם ב'להבין ענין תחיית המתים' - סה"מ מ'מלוקט ח"ג)

קובץ זה נלקט, נערך, נדפס

ונלמד על ידי תלמידי התמימים דישיבתנו

לזכות

הוד כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א

לנחת רוח מתלמידי התמימים בכלל ומסניף ראשון לציון שתקויים
בהם בפועל ממש ברכתו אליהם:

*"להצלחה מופלגה להגדיל ולהאדיר תורה תמימה הנגלית
והפנימית משיבת נפש האלקית והבהמית ואהבת בשני יצריך,
להקים תלמידים מפיצי מעינות דברי אלקים חיים, ועבודתו
בלבב שלם ובחוגים ההולכים ומתרחבים עדי תמלא הארץ דעה
את הוי' בגאולה האמתית והשלימה על ידי משיח צדקנו"*

(אג"ק חי"ג - כ"ד מנחם אב תשט"ז)